

T.C.

KAHRAMANMARAŞ STU İMAM ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

**BAYRAKTAR BAYRAKLI’NIN “YENİ
BİR ANLAYIŞIN IŞIĞINDA KUR’AN
TEFSİRİ” ADLI ESERİNDE
BİLİMSEL TEFSİR ANLAYIŞI**

Ali KAYA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KAHRAMANMARAŞ

OCAK-2023

T.C.

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

**BAYRAKTAR BAYRAKLI'NIN “YENİ
BİR ANLAYIŞIN IŞIĞINDA KUR'AN
TEFSİRİ” ADLI ESERİNDE
BİLİMSEL TEFSİR ANLAYIŞI**

DANIŞMAN : Prof. Dr. Ahmet ÖZ

JÜRİ : Doç. Dr. Fatih TİYEK

JÜRİ : Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ERSÖNMEZ

Ali KAYA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KAHRAMANMARAŞ

OCAK -2023

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**BAYRAKTAR BAYRAKLI’NIN “YENİ BİR
ANLAYIŞIN IŞIĞINDA KUR’AN TEFSİRİ” ADLI
ESERİNDE BİLİMSEL TEFSİR ANLAYIŞI**

Ali KAYA

Danışman : Prof. Dr. Ahmet ÖZ
Yıl : 2023, Sayfa: IX + 131
Jüri : Prof. Dr. Ahmet ÖZ (Başkan)
: Doç. Dr. Fatih TİYEK (Üye)
: Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ERSÖNMEZ (Üye)

Kur’an-ı Kerim nazil olduğu dönemden bu yana iyi anlaşılmasına çalışılmış bir kitaptır. İlk dönemlerden itibaren müfessirler ayetleri tefsir ederek bu alanda ciltler dolusu eserler kaleme almışlardır. Tefsir faaliyetlerinde dönemin şartları etkili olmuştur. Müfessirler yaşadığı dönemin siyasi, sosyal ve kültürel şartlarından etkilenmişlerdir. Bu durumun yazdıkları eserlere yansımaları doğal olarak kendini göstermiştir. Farklı boyutlar kazanarak günümüze kadar devam eden tefsir faaliyetleri, yaşanan çağın ihtiyaçları da dikkate alındığında çeşitli tefsir ekollerinin ortaya çıkışını beraberinde getirmiştir. İctimai, edebi, tasavvufi, konulu, aksiyon ve modernist tefsir ekolü bunlara birer örnektir. Bu ekollerden birisi de son iki yüz yıldır etkinliğini artıran ve çalışmamızın ana eksenini oluşturan bilimsel tefsir ekolüdür. Kur’an-ı Kerim’in bazı ayetlerine bilimsel açıdan yaklaşan ve yapmış olduğu bazı yorumlarda bilimselliği ön plana çıkaran çağdaş müfessirlerden birisi de Bayraktar Bayraklı’dır. Bu çalışmamızda, Bayraktar Bayraklı’nın “*Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*” adlı eserinde ayetlere bilimsel yaklaşımı değerlendirilmiştir. İlk olarak müfessirin hayatı, yazmış olduğu kitapları, Kur’an meali ve tespit edilen makaleleri ele alınmıştır. Kitapları hakkında çok kısa bilgiler verilmiştir. Müfessirin yazdığı tefsir hakkında ayrıntılı bilgiler verilerek tefsirde takip ettiği 8 ayrı metottan bahsedilmiştir. Bayraklı’nın tefsiri yazarken başvurduğu kaynaklara ve tefsir hakkında yapılan çalışmalara da yer verilmiştir. Akabinde bilimsel tefsirin tanımı, ortaya çıkışı, gelişim süreci, bilimsel tefsiri savunanlar, karşı çıkanlar, bilimsel tefsir yapacak kişide aranan şartlar, Kur’an’a bilimsel yaklaşımın sınırları ve bilimsel tefsirle ilgili literatür gibi konular hakkında bilgiler verilmiştir. Bayraklı’nın “*Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*” adlı eserinde; Astronomi, Biyoloji, Anatomi, Botanik, Fizik, Jeoloji, Zooloji ve Koruyucu Hekimlik ile ilişkilendirilen ayetler konu başlıkları altında ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Müfessirin zikredilen konulara ışık tutan ayetler hakkında beyan ettiği görüşlere yer verilmiştir. Diğer taraftan ayetleri tefsir ederken başvurmuş olduğu

kaynaklar incelenerek hem o kaynaklar hem de müfessirin kendi g r   lerinin olduğu kısımlar dipnotta gösterilmiştir. Bu bağlamda klasik ve bilimsel anlamda yazılan diğer kaynaklardan atıfta bulunularak konu genel çerçevede değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Tefsir, Bilim, Bilimsel Tefsir, Bayraktar Bayraklı.

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF BASIC ISLAMIC SCIENCES

ABSTRACT

M.A THESIS

**BAYRAKTAR BAYRAKLI'S SCIENTIFIC
UNDERSTANDING OF TAFSIR IN HIS WORK
“QUR'ANIC TAFSIR IN THE LIGHT OF A NEW
UNDERSTANDING”**

Ali KAYA

Supervisor : Prof. Dr. Ahmet ÖZ

Year : 2023, Pages: IX + 131

Jury : Prof. Dr. Ahmet ÖZ (Chairperson)
: Assoc. Prof. Dr. Fatih TİYEK (Member)
: Assist. Prof. Dr. Hüseyin ERSÖNMEZ (Member)

The Holy Qur'an is a book that has been tried to be well understood since the period when it was revealed. From the first periods, the interpreters have written volumes of works in this field by interpreting the verses. The conditions of the period were effective in tafsir activities. The interpreters were influenced by the political, social and cultural conditions of the period in which they lived. The reflection of this situation on the works they wrote naturally manifested itself. Tafsir activities, which have continued to this day by gaining different dimensions, have brought about the emergence of various tafsir schools when the needs of the current era are taken into account. İjtimai, literary, sufi, thematic, action and modernist exegetical schools are examples of these. One of these schools is the scientific exegesis school, which has increased its effectiveness for the last two hundred years and constitutes the main axis of our work. Bayraktar Bayraklı is one of the contemporary interpreters who approaches some verses of the Holy Qur'an from a scientific point of view and brings scientific to the forefront in some of the comments he has made. In this study, Bayraktar Bayraklı's scientific approach to the verses in his work “*Qur'anic Exegesis in the Light of a New Understanding*” was evaluated. First, the life of the mufasssır, the books he has written, the meaning of the Qur'an and the articles identified are discussed. Very brief information is given about his books. Detailed information is given about the tafsir written by the interpreter and 8 different methods that he followed in the tafsir are mentioned. The sources that Bayraklı applied when writing the commentary and the studies about the commentary are also included. Then, information was given about the definition of scientific tafsir, its emergence, development process, those who defend scientific tafsir, those who oppose it, the conditions required for a person to make scientific tafsir, the limits of scientific approach to the Qur'an and

the literature related to scientific tafsir. In addition, in Bayraklı's work “*Qur'anic Exegesis in the Light of a New Understanding*”; The verses associated with Astronomy, Biology, Anatomy, Botany, Physics, Geology, Zoology and Preventive Medicine are discussed in detail under the subject headings. The opinions expressed by the interpreter about the verses that shed light on the issues mentioned are given. On the other hand, the sources to which he applied while interpreting the verses are examined and both those sources and the parts where the interpreter has his own opinions are shown in the footnote. In this context, the subject has been evaluated in a general framework by referring to other sources written in a classical and scientific sense.

Keywords: The Qur'an, Tafsir, Science, Scientific Tafsir, Bayraktar Bayraklı.

ÖNSÖZ

Allah, insanların doğru yolu bulması ve hidayete ermesi için ilahi rehber olan Kur'an-ı Kerim'i göndermiştir. İlahi kaynaklı olması ve verilmek istenen mesajı veciz bir üslupla ifade etmesi, ona yönelişi artırmıştır. İçerisinde bulunan ayetleri en iyi şekilde anlayarak onlardan istifade etmek için birçok tefsir çalışması yapılmıştır. Bu tefsir faaliyetlerinin sonucunda çeşitli tefsir ekolleri ortaya çıkmıştır. Bu akımlardan birisi de Kur'an'da yer alan kevnî ayetleri pozitif bilimin verileriyle açıklamaya çalışan bilimsel tefsir ekolüdür.

Kur'an'da gerek itikadî, ameli, ahlaki gerekse tarihi konuların anlatılmasının yanı sıra, insanların dikkatini çeken ve hayrette bırakan kâinatın ve insanın yaratılışından da bahsedilmektedir. Allah'ın bu ve benzeri konulardan bahsetmesi, insanları kurtuluşu olan tevhid inancına davet etmek içindir. Diğer taraftan tabiatta yaratılan hayvanlar, bitkiler, dağlar, denizler ve nehirler onun varlığının, birliğinin delillerindendir. Allah, tabiatta cereyan eden hadiseleri misal vererek bunların üzerinde düşünmeyi gereken derslerin alınmasını istemektedir.

Dünyada özellikle son iki yüz yılda bilim ve teknolojinin hızlı bir şekilde gelişmesinde Batı ülkelerinde yapılan sanayii hamlesi etkili olmuştur. Bu durum Müslümanların bilimde ve teknikte geri kaldığı fikrini ön plana çıkarmış ve bu geri kalmışlığın temel nedeni ise dini sebeplere bağlanmıştır. Bu gelişmeye tepkisel olarak bazı müfessirler, Kur'an'ın bütün ilimlerin kaynağı olduğunu ve onun bütün ilimleri ihtiva ettiğini savunmuşlardır. Müstakil bir ekol haline gelen bilimsel tefsir, günümüzde de devam etmiştir.

Bu çalışmamızda son yüzyılın yaşayan müfessirlerinden birisi olan Bayraktar Bayraklı'nın yirmi bir cilt olan "*Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*" adlı eseri bilimsel açıdan ele aldık. Eseri incelediğimizde bazı ayetlerin yorumunda bilimsel anlayışın ön plana çıkarıldığını gördük. Araştırmamızın genel çerçevesi, bazı konularda ayetlerin bilimsel bir anlayışla tefsir edildiğini ortaya koymaktır.

Ali KAYA

KAHRAMANMARAŞ/OCAK-2023

TEŞEKKÜR

Bu çalışmamızın her aşamasında bizlere fikirleriyle yol gösteren, yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen tez danışmanım kıymetli hocam Prof. Dr. Ahmet ÖZ'e, kendisinden ders aldığım ve birikimlerinden yararlandığım Doç. Dr. Ahmet ABAY'a, kaynakların temininde ve araştırma esnasında samimi teşvik ve desteklerini gördüğüm Öğr. Gör. Abdüssamed SÖYLER'e, her daim beni destekleyen ve çalışmalarımda tüm sıkıntılara katlanan sevgili eşim Betül Hanım'a ve bu çalışmada fikirleri ile destek olan tüm dostlarıma şükranlarımı sunuyorum.

Ali KAYA

KAHRAMANMARAŞ/OCAK-2023

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT.....	III
ÖNSÖZ	V
TEŞEKKÜR.....	VI
İÇİNDEKİLER	VII
KISALTMALAR LİSTESİ	IX
1. GİRİŞ	1
1.1. Konunun Amacı ve Önemi.....	1
1.2. Tez Konusunun Yöntemi	2
2. BAYRAKTAR BAYRAKLI’NIN HAYATI VE ESERLERİ	3
2.1. Bayraktar Bayraklı’nın Hayatı	3
2.2. Eserleri	3
2.3. Bayraklı’nın Tefsir Metodu.....	11
2.4. Bayraklı’nın Tefsirinde Başvurduğu Kaynaklar	16
2.5. Bayraklı’nın Tefsiri Üzerine Yapılan Çalışmalar	18
3. BİLİMSEL TEFSİR.....	20
3.1. Bilimsel Tefsirin Tanımı	20
3.2. Bilimsel Tefsirin Doğuşu ve Gelişim Süreci	21
3.3. Bilimsel Tefsiri Savunanlar.....	24
3.4. Bilimsel Tefsire Karşı Çıkanlar	26
3.5. Bilimsel Tefsir Yapacak Kişide Aranılan Şartlar.....	28
3.6. Kur’an’a Bilimsel Yaklaşımın Sınırları	28
3.7. Bilimsel Tefsirle İlgili Literatür	29
4. BAYRAKLI’NIN TEFSİRİNDE AYETLERE BİLİMSEL YAKLAŞIMI	33
4.1. Astronomi İle İlişkilendirilen Ayetler	33
4.1.1. Kâinatın Yaratılışı	34
4.1.2. Göklerin ve Yerin Altı Günde Yaratılması	37
4.1.3. Göklerin Sayısı	40
4.1.4. Dünyanın Yuvarlak Olması.....	42
4.1.5. Dünyanın Dönüşü	43
4.1.6. Güneş ve Ayın Hareketleri	45
4.1.7. Gök Taşları	49
4.1.8. Yıldızların Işık Yayması.....	51
4.1.9. Uzayda Hayat	53
4.1.10. Kâinatın Genişlemesi.....	55
4.1.11. Kâinatın Sonu	56
4.2. Biyoloji- Anatomi- Botanik İle İlişkilendirilen Ayetler.....	58
4.2.1. İnsanın Yaratılışı	58

4.2.2. İnsanın Üremesi.....	68
4.2.3. Embriyo ve Sonraki Aşamalar.....	77
4.2.4. Rüzgârların Aşılayıcı Olması	82
4.2.5. Anne Sütü ve Önemi	85
4.3. Fizik İle İlişkilendirilen Ayetler.....	87
4.3.1. Hava Basıncı.....	87
4.3.2. Geminin Suda Yüzmesi.....	90
4.3.3. İki Denizin Birbirine Karışmaması	93
4.3.4. Maddenin Işınlanması	96
4.4. Jeoloji İle İlişkilendirilen Ayetler	98
4.4.1. Dağların Yaratılması ve Hareket Etmesi.....	99
4.4.2. Kömürün Oluşumu	102
4.4.3. Demir Madeni.....	105
4.5. Koruyucu Hekimlik İle İlişkilendirilen Ayetler.....	108
4.5.1. Zinanın Yasaklanması	109
4.5.2. Alkolün Yasaklanması.....	112
4.6. Zooloji İle İlişkilendirilen Ayetler	115
4.6.1. Hayvanlarla Konuşma	115
4.6.2. Bal Arısı.....	117
5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	121
KAYNAKLAR	124
ÖZ GEÇMİŞ	

KISALTMALAR LİSTESİ

a.s.	: Aleyhisselam
AÜ.	: Ankara Üniversitesi
b.	: Bin, İbn.
Bkz.	: Bakınız
çev.	: Çeviren
DİB.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Hız.	: Hazreti
neş.	: Neşreden
ö.	: Ölüm Tarihi
sav.	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
TDK.	: Türk Dil Kurumu
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
thk.	: Tahkik eden
ts.	: Tarihsiz
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
Prof.	: Profesör
Dr.	: Doktor
Ed.	: Editör
İTÜ.	: İstanbul Teknik Üniversitesi
TÜBİTAK.	: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
MTA.	: Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü
MEB.	: Milli Eğitim Bakanlığı
İFAV.	: İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
DNA.	: Deoksiribo Nükleik Asit

1. GİRİŞ

1.1. Konunun Amacı ve Önemi

Yüce Allah'ın tüm insanlığa hidayet rehberi olarak göndermiş olduğu Kur'an-ı Kerim'de, insanlar okumaya ve ilim öğrenmeye teşvik edilmiştir. Kur'an'ın temel gayesi muhatap kabul ettiği insanı Allah'a kul olmaya, insanın hidayetine vesile olacak salih ameller işlemeye çağırmaktır. İndirildiği dönemden bu yana bütün insanlığa hitap eden Kur'an-ı Kerim'e Müslümanlar, her çağda kendi ilmi ve kültürel seviyeleri nispetinde onu anlamaya çalışmışlardır.

Kur'an'da bilimsel konularla ilgili birçok âyetin bulunmasından hareketle, ilk dönemlerden itibaren âlimler bu tür âyetleri düşünmeye, araştırmaya ve tefsir etme gayretinde olmuşlardır. İslâm âlimleri Kur'an'ın insanı hidayete erdirecek bir rehber olduğunu kabul etmelerinin yanında onun astronomi, fizik, biyoloji, tıp vb. ilimlerden bahsetmesi sebebiyle, gelmiş ve geçmiş bütün ilimleri ihtiva ettiğini ve her türlü ilmin kaynağı olduğunu iddia etmişlerdir.¹ Zira İslâm âlimlerini bu düşünceye sevk eden “*Biz sana kitabı her şeyin açıklayıcısı olarak indirdik.*”² ve “*Kitapta herhangi bir şeyi eksik bırakmadık.*”³ âyeti olmuştur. Bazı âlimlerin bu düşüncede olması normal karşılanmalıdır. Zira Kur'an'da ilim kökünden türeyen kelimelerin yaklaşık 750 yerde geçtiği dikkate alındığında bilginin ve bilme faaliyetinin Kur'an mesajı bakımından önemi ortaya çıkmaktadır.⁴

Hızla gelişen dünyada bilimin ve bilimsel gelişmelerin ne kadar önemli olduğu ortadadır. Bizleri bu çalışmaya sevk eden düşünce ise bu olmuştur. Bilimsel tefsire bakış açımız şu şekildedir: Kur'an ayetlerinin bilimsel gelişmeler doğrultusunda daha iyi anlaşılabilmesi, Allah'ın kudretinin daha iyi idrak edilebilmesi ve Kur'an'ın asıl gayesi olan muhataplarını hidayete sevk etmesi yolunda bir araç olarak görmekteyiz. Konumuzun amacı, Bayraktar Bayraklı'nın kaleme almış olduğu “*Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*” isimli eserin bilimsel tefsir anlayışı açısından tahlilini yaparak ilgili ayetler bağlamında verilmek istenen mesajlara dikkat çekmektir.

Kur'an'da bilimsel konularla ilişkilendirilen ayetlerin analizi yapılarak takdim edilen konular örnekleri ile açıklanacaktır. Yaptığımız ön hazırlık aşamasında daha önce bu tefsir üzerinde bu konunun müstakil olarak ele alınmadığını tespit ettik. Bu çalışma sonucu söz konusu tefsirde bilimsel yoruma açık olan ayetler ve bunlara yapılan yorumlar ortaya konularak tefsir hakkında etraflı bilgi verilecektir.

¹ Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, *İhyâu Ulûmi 'd-Dîn*, çev. Ahmed Serdaroğlu (İstanbul: Bedir Yayınları, 1974), 1/822; Celaleddin Abdurrahman es-Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi 'l-Kur'ân*, (Beyrut: Dâr-u İbn Kesîr, 2002), 2/1035.

² Enâm 6/38.

³ Fussilet 41/53.

⁴ İlhan Kutluer, “İlim”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/109-114.

1.2. Tez Konusunun Yöntemi

Çalışmamızda Bayraktar Bayraklı'nın hayatı ve eserleri hakkında bilgiler verildikten sonra tefsir metodu incelenmiştir. Daha sonra bilimsel tefsirin ortaya çıkışı ve gelişim sürecinden bahsedilerek bu alanda yazılmış literatür taranmıştır. Son kısımda ise Bayraklı'nın ayetlere bilimsel tefsir bakış açısıyla yaklaşımı ve konu ile ilgili olan ayetlere yer verilmiştir. Söz konusu ayetler içinde bulundukları bağlama uygun olarak değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Tezimiz Kur'an merkezli ve tefsir ilmine has ilkeler dikkate alınarak çalışılmıştır. Araştırmamızda kaynak tarama yöntemi kullanılmış, konuyla ilgili müfessirin görüşleri dikkate alınarak ilk dönemlerden itibaren klasik ve çağdaş tefsirlere yer yer başvurulmuştur.

Eserde bilimsel tefsir anlayışı incelenirken tefsir eserlerinin yanında Hadis, İslam Hukuku ve Siyer vb. kaynaklardan ve bilimsel tefsir anlayışı ile ilgili kaleme alınan eserlerden yararlanılmıştır.

2. BAYRAKTAR BAYRAKLI'NIN HAYATI VE ESERLERİ

2.1. Bayraktar Bayraklı'nın Hayatı

Rize'nin Güneyce Nahiyesinde 1947 yılında dünyaya gelen Bayraktar Bayraklı, ilkokulu ve hafızlığını kendi köyünde tamamlamıştır. 1968 yılında İstanbul İmam Hatip Okulunu tamamlayan Bayraklı, 1969 yılında İstanbul Eyüp Lisesini ve ardından 1972 yılında İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nü bitirmiştir. Ayrıca 1977 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji bölümünden mezun olmuştur. 1972-1977 yılları arasında lise öğretmenliği yapmıştır. 1977 yılında İstanbul Yüksek İslam Enstitüsünde pedagoji dersleri asistanlığı yapan Bayraklı, 1980 yılında “İslam’da Eğitim” adlı teziyle öğretim görevlisi olmuştur. 1982 yılında “Farabi’de Devlet Felsefesi” adlı teziyle İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji bölümünden doktora unvanını almıştır. 1983 yılında yardımcı doçent, 1986 yılında doçent ve 1993 yılında profesör olmuştur. 1984-85 akademik yılını, sahasında araştırmalar yapmak üzere İngiltere’de geçiren Bayraklı, 1985 yılında “International Visitor” olarak Amerika’da bulunmuştur. Farklı üniversitelerde konferanslar vermiştir. Bu konferanslarını sonraki dönemlerde İngiltere, Almanya, Hollanda ve Belçika’da yaşayan Türk işçilerine yönelik devam ettirmiştir.⁵

Bayraklı, “İslâm’da Eğitim” isimli çalışmasıyla Türkiye Milli Kültür Vakfı ödülüne layık görülmüştür. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi Anabilim Dalı Başkanlığını uzun süre devam ettirmiş ve emekli olmuştur. Farklı televizyon kanallarında dini programlar yapan Bayraklı, çeşitli gazetelerde köşe yazarlığı yapmıştır. Halen bilimsel çalışmalarına dışarıdan devam etmektedir. İngilizce ve Arapça bilmektedir. Bayraktar Bayraklı evli ve dört çocuk babasıdır.⁶

2.2. Eserleri

Yazarın yayınlanmış birçok kitabı ve makalesi bulunmaktadır. Ancak biz burada kitaplarını kısaca tanıtmaya çalışacağız. Diğer taraftan Bayraktar Bayraklı'nın tespit ettiğimiz kadarıyla toplamda yayımlanmış 23 adet farklı konular üzerine makalesi mevcuttur. Müfessirin kaleme almış olduğu makalelere genel perspektifte baktığımızda eğitim, felsefe ve sosyoloji gibi konulara, diğer konulara nazaran ağırlık verilmiştir.

1. İmtihan Pedagojisi ve Ölçme-Değerlendirme Teknikleri

Müellifin, Prof. Dr. Abdurrahman Dodurgalı ile beraber kaleme aldıkları bu eser bir pedagoji kitabıdır. Eser toplamda dört bölümden oluşmaktadır. Ölçme ve

⁵ Bayraktar Bayraklı, Biyografi, <https://www.biyografi.info/kisi/bayraktarbayrakli>, (Erişim tarihi: 09.06.2021)

⁶ Bayraktar Bayraklı, Resmi Facebook Sayfası, <https://www.facebook.com/pg/byrktbayrakli>, (Erişim tarihi: 09.06.2021).

değerlendirme kavramları, tanımları, çeşitleri, imtihan psikolojisi ve imtihan pedagojisi üzerinde durulmuş, imtihan çeşitleri sözlü, yazılı ve test tipi imtihanlar ele alınarak bazı önemli kavramlar, tanımlar, terimler ve teknikler açıklanarak test uygulamalarının grafiklerle özetlenip gösterilmesine örnekler verilmiştir. Her iki müellifin ortak amacı ise öğrenim veriminin tespit edilmesi, bilgi birikimiyle muhakemenin ölçülmesi, test tekniklerinin gerekliliği, ölçme ve değerlendirmenin ilmi ve objektif yöntemler ile olması gerektiği yönünde olmuştur.⁷

2. Din ve İletişim

Müellifin bu kitabı üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Allah'ın yaratmış olduğu varlıklar olan melekler, peygamberler, insanlar ve insanların Allah ile iletişimi gibi konular işlenmektedir. İkinci bölümde ise çağrı, tebliğ, okumak, uyarma gibi Hz. Peygamberin insanlarla olan iletişimi işlenmektedir. Üçüncü bölümde Kur'an'a göre Müslümanın kişiliği, Kur'an ile iletişim kurmak ve din eğitimcilerinin halk ile iletişimi konusu işlenmektedir.⁸

3. Kur'an'da Hz. Peygamber

Müellifin bu eseri dört bölümden oluşmaktadır. Genel olarak Hz. Peygamberin beşeri yönü, eğitim metodu ve amaçları hakkında ayrıntılı açıklamalar yapılmıştır. Hz. Peygamber'in devlet yöneticiliği ve ahlakı hakkında açıklamalar yapılarak, kendisine inanmayanlar tarafından deli, kâhin, büyücü vb. ağır ithamlara maruz kalması ve gösterilen tepkilerden bahsedilmektedir.⁹

4. Allah Tasavvuru

Doğru bir Allah tasavvurunu insanların zihnine yerleştirmeyi amaçlayan müellif bu kitabında Allah inancının nasıl olması gerektiğini üzerinde durmuştur. Her başlık altında işlemiş olduğu konuları ayetleri delil göstererek izah etmiştir. Doğru Allah tasavvurunu öğrenememenin insanı şirke sürükleyebileceğini ifade edilmektedir. Dolayısıyla kitabın içeriğinde Allah'ın zatî ve sübûtî sıfatlarına yönelik bilgilerin yanı sıra kâinatın ve ahiretin sahibi oluşu, Râb oluşu, hidayeti verenin yine kendisi olduğu vb. konularla Allah tasavvuru anlatılmaya çalışılmıştır. Böyle bir eseri kaleme almasındaki amacı ise insanların yapmış olduğu salih amellerin yanlış Allah tasavvuruyla yok olmasının önüne geçmektir.¹⁰

⁷ <https://www.benlikitap.com/urun/imtihan-pedagojisi-ve-olcme-degerlendirme-teknikleri>; (Erişim tarihi, 10.06.2021).

⁸ Bayraktar Bayraklı, *Din ve İletişim* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2016).

⁹ Bayraktar Bayraklı, *Kur'an'da Hz. Peygamber* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2016).

¹⁰ Bayraktar Bayraklı, *Allah Tasavvuru* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2016).

5. Kur'anî Ahlak

Müellif bu eserinde Kur'an'a göre ahlakın çeşitlerinden bahsetmektedir. Ahlak konusu dokuz farklı kategoriye ayrılarak açıklanmaya çalışılmıştır. Dokuz bölümden oluşan bu eser bilim ahlakı ve üzerine dayandığı temellerden bahsetmektedir. Bilimsel ahlakın üzerinde yüceldiği değerleri ise akıl, düşünme, gönül, bilgi, şüphe, özgürlük gibi kavramlar olarak açıklamıştır. İnanç ahlakının olumlu yönleriyle olumsuz yönleri ve sosyal ahlakın iyi ve kötü kavramları mütalaa edilerek, sosyal ahlakın temelini oluşturan evrensel değerler açıklanmıştır. İktisadi ahlak ve hukuk ahlakı bağımsızlık, tarafsızlık, hak ve özgürlükler vb. gibi ilkeler doğrultusunda izah edilmiştir. Siyaset ahlakı, görev ahlakı, cinsel ahlak ve içsel ahlak gibi konular açıklanmıştır. Bayraklı, işlemiş olduğu bütün konularda o konuyla alakalı ayetleri delil göstererek bunları izah etmektedir.¹¹

6. Vahyin Hedeflediği Toplum

Bayraklı'nın bu kitabı toplamda on bölümden meydana gelmektedir. Akıl ve akıl ile bağlantılı kelimelerin tanımı, eğitim ve öğretim konusu, hukuk anlayışı, siyaset konusu, özgürlük çeşitlerinden, kanunlardan, sosyal statüler, güven, huzur, ekonomi ve ideal toplumun çöküşü konusu işlenmiştir.¹² Müellif bu kitabı yazmasındaki gerekçeyi eserin önsözünde şu ayetle açıklamaktadır; “Allah şöyle bir şehri örnek veriyor: Bu şehir güvenli ve huzurluydu; her yerden oraya bol rızık geliyordu. Derken ahalisi Allah'ın nimetlerine karşı nankörlük etti, Allah da onlara yapıp ettikleri yüzünden genel bir açlık ve korku felâketini tattırdı.”¹³

7. Mukayeseli Eğitim Felsefesi

Müellif bu eserinde eğitim felsefesi konusunu ele almıştır. İlahi vahiy ile insan düşüncesini yan yana getirmeye çalışarak, insan aklının vahye vahyin de insan aklına karşı olmadığını gösterme çabası içerisinde olmuştur. Beşeri fikirlerin eksik kaldığı yönleri vahiy ile aydınlatmaya çalışıldığı ifade edilmektedir. İslam filozofları ile batılı filozoflar mukayese edilmiştir. İdealizm, Realizm, Varoluşçuluk, Pragmatizm, Demokrasi gibi konu başlıkları altında bu kavramlar eğitim ve metafizik ekseninde değerlendirilmiştir.¹⁴

¹¹ Bayraktar Bayraklı, *Kur'an-i Ahlak* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2011).

¹² Bayraktar Bayraklı, *Vahyin Hedeflediği Toplum* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2012).

¹³ en-Nahl 16/112.

¹⁴ Bayraktar Bayraklı, *Mukayeseli Eğitim Felsefesi* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2016).

8. Farabi'de Devlet Felsefesi

Müellifin bu eseri aynı zamanda doktora tez çalışmasını teşkil etmektedir. Bir İslam filozofu olan Farabi'nin "*Medînetü'l Fadıl'a*" isimli eseri ekseninde, Farabi'nin devlet felsefesine ilişkin görüşleri incelenmiştir. Toplamda üç bölümden oluşan bu kitap, devletin menşei problemi ve ortaya atılan nazariyeler, devlet ve toplumların tasnif edilmesi, devletin özellikleri, tasnifi, fâdıl devlet anlayışı, cahil devlet ve tasnifi, baskıcı devlet anlayışı, mübadele, fâsık ve demokratik devlet anlayışı gibi konular izah edilmektedir. Fâdıl devlet ve müesseseleri ayrıntılı bir şekilde izah edilerek, konu dâhilinde fâdıl devlette eğitim, hukuk müessesesi, sosyal sınıflar ve tabakalar, fâdıl devlette reis, iş bölümü, bütçe harcamaları ve son olarak fâdıl devletin çöküşü konuları ele alınarak geniş malumatlarla açıklanmıştır.¹⁵

9. Kur'an Toplam Kalite Yönetimidir

Bu kitabın ana teması "Değişim" olgusudur. Giriş ve üç bölümden meydana gelen bu kitabın girişinde ihlas, ihsan, takva ve doyum gibi kavramların açıklaması yapılmıştır. İnsanın yaratılış safhaları ve değişim konusu, doğduktan sonraki gelişim ve değişim, psikolojik değişim, aklın ve kalbin türevleri, Kur'an'daki kullanımlarının yanı sıra iyi ve kötü yöndeki değişimlerin oluşturduğu kalp çeşitleri örnekler verilerek açıklanmıştır. Nefis kavramının Kur'an'da yer alan anlamları ve nefis çeşitleri, toplumsal değişim ve sosyal değişimin dinamiklerinin neler olduğu ayetlerden yola çıkarak izah edilmiştir.¹⁶

10. Kur'an'sız Müslümanlık

Eserin isminden de anlaşılacağı üzere Müslümanların, yeterli manada Kur'an öğrenmemeleri ve Arapçasını okuyup anlamını bilmemeleri ve Kur'an'dan giderek uzaklaşmalarını anlatmaktadır. İslam'a giren bir takım yanlışlardan ve hurafelerden kurtulmanın yolları izah edilmektedir. Bu konular dört bölümde ele alınmıştır. Yaratılış, iman ve akıl, nasih-mensuh, Kur'an'ın yeterli olması, Kur'an'ın yazılışı ve ona abdestsiz dokunulması, İslam'ın şartları, oruç kefareti, namaz, hac, kurban, zenginlik, hicret ve haramlar konusu incelenmiş, boşanma, recm, hırsızlık ve Peygamberlerin ismet sıfatı gibi konular izah edilerek ayetler ışığında açıklanmaya çalışılmıştır.¹⁷

11. Kur'an'a Göre Müslüman Şahsiyeti

Müslüman bir şahsiyetin Müslüman olmayanlara benzeyen bir yaşam sürmesinin yanlış olduğunun bilincini vermek ve yüce Allah'ın sınırlarının neler olduğunu bildirmek üzere kaleme alınan bu eser toplamda altı bölümden meydana gelmektedir. İnsanın Allah

¹⁵ Bayraktar Bayraklı, *Farabi'de Devlet Felsefesi* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2015).

¹⁶ Bayraktar Bayraklı, *Kur'an Toplam Kalite Yönetimidir* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2015).

¹⁷ Bayraktar Bayraklı, *Kur'an'sız Müslümanlık* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2017).

ile olan ilişkileri, Müslüman bir kimsenin Kur'an ile olan ilişkisinin nasıl olması gerektiği, insanın kendisi ve diğer insanlarla olan ilişkisi, din ile ilişkisi, Hz. Peygamberle olan ilişkisi ve insanın şeytanla olan ilişkisinin nasıl olması gerektiği gibi konular ayetler delil gösterilerek açıklanmıştır.¹⁸

12. Din ve Kadın

Müellifin bu eseri Kur'an'ın kadına verdiği değerden ve onun haklarının nasıl öne çıkarıldığından bahsetmektedir. Üç bölümden meydana gelen bu kitap, kadının temel hak ve özellikleri, nikâh ve boşanma konuları, sevgi ile ilgili kavramlar, sevgi çeşitleri ve Allah'ın kimleri sevip sevmeyeceği gibi konular ve akabinde ferdi ve sosyal haklardan bahsetmektedir. Bu konular açıklanırken Kur'an'da konuyla alakalı ayetler kaynak olarak gösterilmiştir.¹⁹

13. Vahyin Işığında İnsan ve Çevresi

Bu kitabın yazılışındaki maksat insanlara çevre bilincini aşılaktır. Müellif Kur'an'ı bir bakış açısıyla olayları çözümleme yoluna gitmektedir. Üç bölümden oluşan bu eser, içsel çevre konusu bağlamında zihin, gönül ve nefis çevrelerinden, sosyal çevre konusu dâhilinde Hukuk, siyaset, fakirlik, ailede çözülme, kültür değişimi, eğitim konusu ve maddi çevre konusu içerisinde yer küre, hava ve ses kirliliği, hayvanlar âlemi ve maddi çevre ile insan ilişkisi açıklanmıştır.²⁰

14. İslam'da Eğitim

Türkiye Milli Kültür Vakfı ödülüne layık görülen bu kitabında Müellif, İslâmî eğitimin hareket noktalarına, usul ve gayelerine değinmiş Kur'an ve hadisler referans gösterilerek İslam'da eğitim konusu işlenmiştir. Toplamda üç bölümden meydana gelen bu eser eğitimin diğer ilimlerle olan ilişkisi ve tarifini, İslam'da eğitim ve bazı felsefi kavramlar eğitim temelinde izah edilmiştir.²¹

15. İnsanlığın Vebası Şirk

Müellifin bu kitabı dört bölümden oluşmaktadır. Şirk kavramının yirmi farklı tanımını yapılarak, Allah'ı yetersiz görme, iftira, sapıklık, isyan, zulüm, birden fazla tanrı edinmek vb. ifadelerle şirkin tanımı yapılmıştır. Şirkin çeşitleri, insanın kendi nefsine tapınması, insani tanrılar edinmesi, şeytana tapması, Peygamberlere tapması, ilim ve din adamlarını tanrı edinmesi ve puta tapma gibi konular ayetler delil gösterilerek

¹⁸ Bayraktar Bayraklı, *Kur'an'a Göre Müslüman Şahsiyeti* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2017).

¹⁹ Bayraktar Bayraklı, *Din ve Kadın* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2013).

²⁰ Bayraktar Bayraklı, *Vahyin Işığında İnsan ve Çevresi* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2015).

²¹ Bayraktar Bayraklı, *İslam'da Eğitim* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2012).

açıklanmıştır. Müşrik hukuku konusu dâhilinde antlaşma hukuku, ceza hukuku, medeni hukuk, özgürlük ve şirk kavramları incelenerek, müşriklere ahirette ne olacağı konusu üzerinde durulmuştur. Müellifin diğer eserlerinde olduğu gibi yine temel referansı Kur'an ve hadis kaynakları olmuştur.²²

16. Kur'an'a Göre Takva

Müellif bu eserinde takva kavramının bireysel ve toplumsal önemi üzerinde durmuştur. Takva kavramıyla alakalı bugüne kadar birçok kitap yazılmıştır. Bu kitapta olaylar farklı bir bakış açısıyla sunulmaya çalışılmıştır. Kitabın içerisinden birkaç farklı başlıkları zikredecek olursak bunlar; nasıl olsa öleceğim, çerçeve hırsızları, bekâr masası, sahte yüz vb. konular roman havasında işlenmiştir. Müellif yine referans kitabı olarak Kur'an'ı işaret etmektedir.²³

17. Kur'an'a Göre İlahi Siyaset

Bir tefsir çalışmasının ürünü olarak ortaya çıkan bu eserde, usûl olarak Kur'an'da Allah'ın evreni yaratması ve yönetmesiyle birlikte hakikatin ölçüsü ile ilgili ayetler toplanıp, sınıflandırılmış ve yorumlanmıştır. İki bölümden oluşan bu kitabın ilk bölümünde iktidarın kaynağı ve zarureti konusu ele alınmıştır. İkinci bölümde ise siyaset ve erklerden bahsedilmiştir. Bu meyanda yasama erki başlığı altında Tevhid inancı yasası, suçun şahsiliği, hayat yasası, fitrat, işler ve toplumsal yasalar incelenmiştir. Yürütme erkinde, bütün işleri Allah'ın yürüteceği ve yargı erkinde ise dünyevi ve uhrevi yargı konuları incelenmiştir. Bütün bu konular incelenirken yine ayetlerle temellendirilerek açıklanmıştır.²⁴

18. Kur'an'a Göre Beşeri Siyaset

Müellifin bu kitabı üç bölümden oluşmaktadır. Yasama ve yürütme organı konusu dâhilinde ehliyet ve takva, muhalefet, basın, millî istihbarat, eğitim, zulümden korumak ve korunmak, tuzaktan korumak ve siyasetçinin özellikleri gibi konular ele alınmıştır. Yargı organı, hukukun ve yargının bağımsızlığı, tarafsız olması, hukukun bir kısmının terkedilemeyeceği, hükmün Allah'a ait olduğu ve satılamayacağı gibi konular açıklanmıştır. Böylece Kur'an ekseninde beşeri siyasetin sınırları çizilerek izah edilmiştir.²⁵

²² Bayraktar Bayraklı, *İnsanlığın Vebası Şirk* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2020).

²³ Bayraktar Bayraklı, *Kur'an'a Göre Takva* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2020).

²⁴ Bayraktar Bayraklı, *Kur'an'a Göre İlahi Siyaset* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2020).

²⁵ Bayraktar Bayraklı, *Kur'an'a Göre Beşeri Siyaset* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2020).

19. Kur'an'a Göre Kiminle

Bu kitap iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kimlerle beraber olunmaz başlığı altında yalanlayanlara, sürekli yemin edene, söz taşıyana, kaba ve haşin olana, şeytanla beraber hareket edilemeyeceğine, Allah'a peygambere ve Kur'an'a karşı gelenlerle birliktelik kurmanın ve onlarla hareket etmenin yanlışlığı konuları ele alınmıştır. İkinci bölümde kimlerle beraber olunur başlığı altında Allah ile beraber olmanın gerekliliği, meleklerle, vahiy, peygamberle ve doğru insanlarla beraber olmanın önemi anlatılmıştır.²⁶

20. Ayetler Işığında İman İbadet ve Ahlak Üzerine Sohbetler

Müellifin bu kitabı yapmış olduğu sohbetlerden derlenerek ortaya çıkmıştır. Sohbetlerden oluştuğu için konu başlıkları farklıdır. Bu bağlamda ramazan orucu ve önemi, nefsi murakabe, adaleti ayakta tutmak, haset, infak, insanın hayat hakkı ve İslam'da evlilik kurumu gibi konular ele alınmıştır. Müellifin görüşüyle bu eser iman, ibadet ve ahlak olgularının, birbirine nasıl bir illiyet bağı ile bağlandığı ve nihayetinde, insanın ahlâkî kemalini sağlayan tek bir birleşik sürece nasıl dönüştüğü, Kur'an perspektifi ile ortaya konmaktadır.²⁷

21. Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an-ı Kerim Mealî

Müfessirin, birçok alanda hazırlamış olduğu eserlerin yanı sıra Kur'an'ın mealini de ihmal etmediğini görmekteyiz. Meal yazmasının amacını eserin önsözünde dile getirmiştir. Kur'an-ı Kerim'in, insanı beşeri fikirlerin tutsağı olmaktan kurtarıp genel geçer, evrensel ve tarafsız bir bilgiyle eğitmek için gönderildiğini ifade eden Bayraklı, bunu gerçekleştirebilmenin yolunu ise ana dili ile öğretime bağlamıştır. Her toplumun, Kur'an'da bulunan ayetleri kendi diline çevrilmesi suretiyle daha iyi anlayıp tanıyacağını ve hayatı ile buluşturabileceğini ifade etmektedir. Kur'an'ın tefsirini ve mealini yazmasındaki amacı bu ilkenin belirlediğini izah etmektedir.²⁸

Kur'an'ın, her ne kadar Arapçasından okunuyorsa mealinden de okuyup anlamaya çalışmanın ve bunun daha sevap olduğunun önemi vurgulanmaktadır. Çünkü yüce Allah Kur'an'ı insanoğluna anlaşılması için göndermiştir. Öte yandan müellif, Kur'an hatminin, Arapçasından yapılabileceği gibi meal okuyarak da yapılacağını iddia etmektedir.²⁹

Bayraklı, mealinde konuları ve terimleri uzun uzadıya açıklamamış olmakla birlikte, çok zorunlu olmadığı sürece parantez de kullanmamıştır. Açıklanması elzem olan ve okuyucu için ihtiyaç duyduğunu düşündüğü meseleler hakkında dipnotlar vererek

²⁶ Bayraktar Bayraklı, *Kur'an'a Göre Kiminle* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2020).

²⁷ Bayraktar Bayraklı, *Ayetler Işığında İman İbadet ve Ahlak Üzerine Sohbetler* (İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2008).

²⁸ Kur'an-ı Kerim Mealî, çev. Bayraktar Bayraklı, (İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2016).

²⁹ Bayraktar Bayraklı, *Kur'an-ı Kerim Mealî* bkz. Önsöz.

kendi yazmış olduğu tefsire müracaat edilmesini istemektedir. Mealde sade ve anlaşılır bir dil kullanılmıştır. Bu meali hazırlarken başvurduğu meallerin hepsini zikretmemekle birlikte önemli olarak görmüş olduklarından bazıları şu şekildedir;

1. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın, Kur'an-ı Kerim Mealî ve Muhtasar Tefsiri
2. Muhammed Esed'in, Kur'an Mesajı Meal-Tefsir'i
3. Prof. Dr. Yaşar Nuri Öztürk'ün, Kur'an-ı Kerim Mealî (Türkçe Çeviri)
4. Prof. Dr. Süleyman Ateş'in, Kur'an-ı Kerim ve Yüce Mealî
5. Prof. Dr. Ömer Dumlu ve Prof. Dr. Hüseyin Elmalı'nın, Kur'an'ın Türkçe Anlamı
6. Prof. Dr. Ali Özek vd. Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Açıklamalı Mealî
7. Prof. Dr. Mehmet Çakır'ın, Kur'an-ı Kerim ve Türkçesi
8. Prof. Dr. Hüseyin Atay'ın, Kur'an Türkçe Çeviri Mealî
9. Prof. Dr. Salih Akdemir'in, Son Çağrı Kur'an Mealî

22. Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri

Çalışmamızın ana konusunu teşkil eden müellifin bu eseri toplamda 21 ciltten meydana gelmektedir. Müellif bu eserini 1999 yılında yazmaya başlamış 2006 yılının sonlarına doğru bitirmiştir. Eserin önsözünde Kur'an-ı Kerim'i yeni bir anlayışla yorumladığını ifade eden Bayraklı, daha önce yapılan çalışmalardan da istifade ettiğini belirtmektedir. Kur'an'ı tefsir etme amacını, yaşadığımız bu çağın özelliklerini göz önünde bulundurarak Kur'an sevdalıları özgün açıklamalarla buluşturmayı hedeflediğini vurgulamaktadır. Herkesin anlayacağı bir üslup kullanmayı tercih eden Bayraklı, yaşadığımız çağın sorunları üzerinde Kur'an'ı yorumlamaya gayret ettiğini ve bu alanda iyi bir bilgi birikimine sahip olunmasının zorunlu olduğuna dikkat çekmektedir.³⁰

Müellif eserin önsözünden sonra giriş bölümünde Kur'an hakkında ayrıntılı bilgiler vermiştir. Kur'an'ın mahiyeti ve bütünü hakkında genel bir bilgiye sahip olunması gerektiğini ifade eden Bayraklı, giriş bölümünde Kur'an'ın 21 farklı ismini ayetleri delil göstererek açıklamıştır. Daha sonra Kur'an'ın yeterliliği, belirledikleri ve getirdikleri gibi konu başlıkları altında açıklama yapmıştır. Son olarak Kur'an ve eğitim konusuna değinen müellif, Kur'an'ın bir hidayet kitabı olma özelliğinin yanı sıra din eğitiminin temelini oluşturduğunu ifade etmektedir.³¹

Bayraklı, ayetleri yorumlarken psikoloji ve sosyoloji gibi bilimlerden çokça istifade etmiştir. İnsan şahsiyetini şekillendiren sosyal ve psikolojik eğitim faaliyetini Kur'an'ın faaliyetine benzetmektedir. Ona göre nasıl ki psikolojik eğitim insanı nefis,

³⁰ Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, (İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2008), 1/11-12.

³¹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 1/15-57.

gönül ve zihin açısından ele alarak kabiliyetlerini sonuna kadar geliştiriyorsa Kur'an'da da aynı yaklaşım söz konusudur. Öte yandan sosyolojik eğitimde de durum aynıdır. Çünkü sosyoloji de toplumu inceleyen bir bilim dalı olarak Kur'an'a benzemektedir. Kur'an ise insanın beşeri münasebetlerini mutluluğa götürecektir şekilde düzenlenmesini istemektedir. Netice olarak Müellif bu bilim dallarının amacını toplumsal faaliyetler ve eğitim boyutu dikkate alındığında Kur'an ile bağdaştırmaya çalışmıştır.³²

Bayraklı, Kur'an ayetlerini içerdiği konulara göre tasnif ederek ilgili bilim dalına göre değerlendirilmesini ve ona göre yorumlanması gerektiğini ifade etmektedir. Örneğin Kur'an'ın sosyal hayatın içerisinden bir hakikati haber verdiği düşünüldüğünde sosyoloji tahsili yapmayan insanın bu ayeti gereği gibi anlayıp yorumlamasının oldukça zor olduğunu söylemektedir. Diğer bilim dalları için de aynı durum geçerlidir. Müfessir, ilgili alanlarda gerekli formasyon eğitimleri alındığında Kur'an-ı Kerim'i daha kapsamlı ve ruhuna uygun bir şekilde anlamının önemini vurgulamaktadır. Müellif, son olarak modern bilimlerin amaç değil, Kur'an'ı anlamada bir araç olması gerektiğini ifade etmektedir.³³

2.3. Bayraklı'nın Tefsir Metodu

Bayraklı, Kur'an-ı Kerim'in tefsir edilmesinde izlenmesi gereken bazı metodların olduğunu ifade etmektedir. Allah, Kur'an'da muhkem ve müteşâbih ayetlerin olduğunu bazılarının muhkem, diğerlerinin de müteşâbih olduğunu haber vermektedir.³⁴ Müfessir, bu ayetin, Kur'an'ın nasıl tefsir edilmesi gerektiğini ortaya koyduğunu ifade etmektedir. Bayraklı, konuyla ilgili olarak bu tefsir metodunu benimsediğini aktardıktan sonra, tefsirindeki metodu sekiz ana başlık halinde eserin giriş bölümünde zikretmiştir. Bunlar maddeler halinde şu şekilde açıklanabilir;

1. Muhkem ve Müteşâbih Ayetleri Dikkate Alarak Tefsir Etme Metodu

Müfessir, ilk olarak muhkem ve müteşâbih ayetlerin iyi anlaşılması gerektiğini ve bu iki kavramın aralarındaki uyumu ortaya çıkarmanın önemini vurgulamaktadır. Bayraklı, bu metodu Kur'an'ın şu ayette ortaya koyduğunu ifade etmektedir. *“Sana kitabı indiren o'dur. Kur'an'ın bazı ayetleri muhkemdir ki, bunlar kitabın esasıdır. Diğerleri de müteşâbihtir. Kalbinde eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onu tevil etmek için, ondaki müteşâbih ayetlerin peşine düşerler. Hâlbuki onun tevilini ancak Allah bilir. İlimde yüksek pâyeye erişenler ise: Ona inandık; hepsi Rabbimiz tarafından, derler. Bu inceliği ancak, aklıselim sahipleri düşünüp anlar.”*³⁵

³² Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 1/52-53.

³³ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 1/52-57.

³⁴ Âl-i İmrân 3/7.

³⁵ Âl-i İmrân 3/7.

Müellif, işaret etmiş olduğu manaları kesin olan, muhtemel yorumlara müsait olmayan ve kendi ifadesiyle kitabın anası olan ayetlerin muhkem ayetler olarak açıklandığını belirtmektedir. Müfessir bu ayetler grubunun, haramla helali, doğruyla yanlış, hak ile batılı, iyi ile kötüyü belirleyip, ayırt eden ayeti kerimelerden meydana geldiğini açıklamaktadır.³⁶

Muhkem ayetler, tek başına muhkem olma vasfına haiz olduğu gibi, diğer muhkem ayetlerle olan ilişkileri bakımından da o ayetlerin muhkem olmasını tasdik eder ve toplu halde muhkem olma özelliği kazanırlar. Diğer bir ifadeyle, muhkem ayetler tek başına muhkem oldukları gibi toplu halde de muhkem olma özelliğine haizdirler. Toplu halde muhkem olmaları ise kendi aralarında oluşan ilişkilerin kapsamını vurgular niteliktedir. Tefsir ve takrir, umum ve husus, ıtlak ve takyid, istisna ve tahsis gibi kavramlar bunlardan bazısını teşkil etmektedir.³⁷

Müfessir müteşabih ayetlerin, doğurgan olma özelliğinin olduğunu ve her asırda bu ayetlerin mana bakımından zenginleştiğini vurgulamaktadır. Bu ayetlerin bilimsel olarak yorumlanırken onların muhkem ayetlere yaklaştırılmalarını zorunlu görür. Önceki devirde yaşayan müfessirler bazı ayetleri müşkil olarak görürken, sonraki devirlerde yaşamış olan müfessirler aynı ayeti kolaylıkla yorumlayabileceklerini vurgulamaktadır. Bu durumu ise tabiat bilimlerine derinlemesine vakıf olma şeklinde açıklamaktadır. Müşkil olan bir ayeti yorumlamanın kişiden kişiye değiştiğini ifade eden Bayraklı, yeterli bilgi birikimine sahip olmanın önemine dikkat çekmiştir.³⁸

*“Elif, Lâm, Râ. Bu sana indirilen, hikmet sahibi ve her şeyden haberdar olan Allah tarafından ayetleri sağlamlaştırılmış, sonra da açıklanmış bir kitaptır.”*³⁹ Müellife göre bu ayette Allah, Kur'an'ın müteşabih ayetlerini muhkemleştirmiş ve onları açıklamıştır. Müellif, Allah'ın müteşabih olan ayetleri nasıl muhkemleştirdiğini tespit edip ona göre yorumlamanın önemli olduğunu ifade etmektedir. Bunu metotların en zoru olarak nitelendirmektedir. Çünkü bu durum hem Kur'an hem de tabiat bilimlerine önemli ölçüde vakıf olmayı gerektiren bir konudur.⁴⁰

2. Ayeti Ayetle Tefsir Etme Metodu

Bayraklı'ya göre Allah, bazı ayetlerde konuları çok kısa bir şekilde anlatırken, diğer bir ayette ise aynı konuyu daha anlaşılır ve detaylı bir şekilde izah eder. Arka arkaya gelen ayetlerden bir sonrakinin, bir önceki gelen ayeti açıklayıcı konumda olması buna misal olarak verilebilir.⁴¹

³⁶ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 1/58.

³⁷ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 1/58.

³⁸ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 1/58-59.

³⁹ Hud 11/1

⁴⁰ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 1/59.

⁴¹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 1/60.

“Rabbimizin bağışına ve takva sahipleri için hazırlanmış olup genişliği gökler ve yer kadar olan cennete koşun!”⁴²

Yukarıda zikredilen ayette takva sahiplerinden bahsedilmektedir. Takva sahiplerinin kimler olduğu hakkında herhangi bir açıklama yapılmamıştır. Ancak, takva sahibi kimselerin kimler olduğunu sonraki gelen ayet-i kerime açıklamaktadır: *“O takva sahipleri ki, bollukta da darlıkta da Allah için harcarlar; öfkelerini yutarlar ve insanları affederler. Allah da güzel davranışta bulunanları sever.”⁴³*

Allah için harcayan, öfkelerini yutan ve insanları affetmeyi bilen kimselerin takva sahibi kimseler olduğunu açıklayan bu ayet, kendisinden bir önce gelen ayetteki takva sahiplerinin kimler olduğunu izah etmektedir. Müfessir, Kur'an'da buna benzer birbirini açıklayan yüzlerce ayetin olduğundan bahsetmektedir.⁴⁴

Bayraklı'ya göre, ayeti ayetle tefsir etme metodunun zor olan tarafı ise birbirini tefsir eden ve açıklayan ayetleri bularak, hangi noktalarından birbirini tefsir ettiğini belirleyebilmektir. Müfessir bu metodu tefsirin olmazsa olmaz metodlarından kabul etmektedir.⁴⁵

3. Kimyasal Metot

Müellif, Kur'an ilimleri üzerine çalışan bazı insanların Kur'an'da tekrar olduğu inancına sahip olduğunu, bu düşüncenin ise yanlış olduğunu ifade etmektedir. Hatta bu durumu, Kur'an'a atılan bir iftira olarak değerlendirmektedir. Kur'an-ı Kerim'de tekrar gibi görülen bu ayet-i kerimeler, bulundukları konum itibarıyla, doğada bulunan maddelerin kimyasal özelliklerini andırırlar. Zira tabiatta var olan bir madde farklı bir maddeyle birleşince bir bileşim meydana getirirken, daha farklı bir maddeyle birleşince bu kez farklı bir bileşim ortaya çıkmaktadır. Konuya suyun formülü ve oksijenli suyun formülü örnek olarak verilebilir:

İki hidrojen atomun bir oksijen atom ile birleşmesinden su elde edilir. Ancak iki hidrojen atomun iki oksijen atomuyla bir araya gelmesi neticesinde oksijenli suyun elde edildiği izah edilmektedir.⁴⁶

Müfessir, Kur'an'da birbirine benzeyen ayetlerin, belli ayetler grubu ile bir araya geldiklerinde bir mana, daha başka ayetler grubuyla bir araya geldiklerinde ise farklı bir mananın ortaya çıktığını vurgulamaktadır. Örneğin, *“Bu bir hatırlatma/öğüttür.”⁴⁷* ayeti farklı surelerde geçmektedir. Konu bütünlüğü dikkate alındığında tekrar edilen bu ayetin orada vermek istediği mesaj farklı olabilmektedir. Müfessir, bu durumu “Kur'an'ın Kimyası” olarak isimlendirmektedir. Allah, aynı uyarıları farklı muhteva içinde yaparak,

⁴² Al-i İmran 3/133.

⁴³ Al-i İmran 3/134.

⁴⁴ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 1/60.

⁴⁵ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 1/60.

⁴⁶ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 1/60.

⁴⁷ el-Müzzemmil 73/19.

o meselenin ne kadar önemli olduğunu ifade etmek istemiştir. Birbirine benzeyen ayetler bir araya getirildiğinde, bir mana çıkabilir. Fakat onlar bulundukları yerde anlaşılıp yorumlandığı zaman mana zenginleşmektedir. Aynı kelime ve mana ile farklı bakış açıları getiren bu ayetler, ayetlerin tertibini belirlemede rol oynamış gözükmemektedir.⁴⁸

Müfessire göre, kimyasal metodun varlığı, Kur'an'ın eğitimsel yönünün ağırlığını ifade etmektedir. Allah, aynı uyarıları farklı konular içerisinde yaparak, o meselenin önemine dikkat çekmektedir. Bu dikkat çekme kimyasal metodun sonucudur.⁴⁹

4. Sebep-Sonuç İlişkisine Göre Tefsir Etme Metodu

Müfessir, tefsir yapmak için, ayetlerin nüzul sebeplerini tespit etmeyi bir zorunluluk olarak görür. Sosyal olgular birer sebep, ilahi vahiy bu olguların neticesidir. Allah, indirmiş olduğu ayetleri insanlara dayatmak için değil, insanların aralarında yaşamış oldukları birtakım problemlerin çözümü, iyi olan şeylerin kötü olanlardan ayırt edilmesi ve huzurlu bir yaşam sürmek için göndermiştir. Dolayısıyla Kur'an ayetleri gerçekçidir. İnsanların ihtiyaçlarına göre düzenlenmiştir. İnsanların kendi aralarında yaşamış olduğu olaylar, ayetlerin gelişine zemin hazırlamıştır. Bir sebep dâhilinde inen bu ayetler, toplumsal olguları sebep-sonuç ilişkisine göre açıklayarak çözüme kavuşturmaktadır.⁵⁰

Kur'an, toplumsal olgu ve olayları analiz ederken kimi zaman psikolojik bir oluşumu sebep olarak ortaya koyar ve akabinde bu sosyal olayı çözümler; kimi zaman da sosyal bir olayı diğerinin sebebi olarak gösterir ve aralarındaki sosyal determinizmi ortaya çıkarmaktadır. Kur'an-ı Kerim, ortaya çıkan sonuçların arkasındaki sebepler olarak; insanların birbirleriyle, doğayla, kendisiyle ve Allah ile olan ilişkilerini göstermektedir. Bütün bunlar bir sebep-sonuç ilişkisi içerisinde açıklanmakta olup, toplumsal olay ve olguların analizini yaptıktan sonra onların genellemelerine gitmektedir.⁵¹

Müfessirin kaleme almış olduğu “*Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*” adlı eserinde bu metodu takip ettiğini, bu metodu izlemenin bir tercih olmayıp zorunluluk olduğunu beyan etmektedir. Özellikle bu metodu kullanmadan yapılan tefsirin eksik kalacağını peşinen kabul etmenin gerekliliğine inanmaktadır. Öte yandan Kur'an'ın tefsirini yaparken sosyoloji ve psikoloji gibi bilim dallarında bilgi sahibi olmayı zaruri olarak görmektedir.⁵²

⁴⁸ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 1/61.

⁴⁹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 1/61.

⁵⁰ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 1/61.

⁵¹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 1/62.

⁵² Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 1/62.

5. Tümdengelim ve Tümevarım Metodu

Bayraklı'ya göre tefsir yaparken kullanılması gereken metotlardan birisi de “Genel olan kanunlardan özel olanlarına inme veya özel olanlardan genellere gitme” metodudur. Bir ayeti genel bir kanun olarak düşündüğümüzde, o ayetin konusundan birçok hüküm çıkarmak özellere inmektir. Çünkü bazı ayetlerin içerisinde bulunan kavramlar arasındaki bağlantı iyi analiz edildiğinde, yapılan bu analizlerden pek çok hüküm çıkarmak mümkündür. Bazen de birçok ayet bir araya getirildiği zaman ortaya genel bir hükmün çıkması söz konusudur. Müfessir özellikle zikredilen bu metodu, kıssalara uygulamanın yararlı olacağı kanaatini taşımaktadır. Öte yandan Kur'an'da anlatılan kıssalardan eğitim, sosyoloji ve psikoloji için genel hükümler çıkarmanın mümkün olduğu dile getirilmektedir.⁵³

6. Semantik Metot

Müfessir Kur'an'ın Arap gramerine göre hiç analizini yapmadığını beyan ederek, bu analizi yapmak yerine ayetlerin içerisinde bulunan kavramların detaylı bir şekilde izahını yapma gayretinde olmuştur. Bu kavramların sözlük manasını verdikten sonra hangi ayette hangi manada kullanıldığını gösterme çabası içinde olduğunu ifade etmektedir.⁵⁴

Eski dönemde yaşamış olan müfessirler, ayetlerin gramatikal inceliklerine girerek detaylı açıklamada bulunmuşlardır. Zemahşerî, (ö.538/1144) bu tarz tefsir türünde ileri bir seviyeye ulaşmış, Arap dilinden misaller sunarak kaleme almış olduğu tefsiri, Fahreddin Râzî (ö.606/1209) takip etmiştir. Bayraklı, Kur'an tefsirini yazarken daha önce söylenmiş olan şeyleri tekrar etmenin veya günümüze kadar yapılanları taklit etmenin yerine, orijinal yorumlar yapma çabası içinde olduğunu izah etmektedir. Çünkü orijinal şeyler üretmenin, Kur'an tefsirinde kendisi için bir sevda ve tutku olduğunu ifade etmektedir.⁵⁵

7. Kur'an'da Nasih-Mensuh Olmadığı Fikrinden Hareketle Tefsir Etme

Tefsir ilminin karışık ve aynı zamanda tartışmalı konularından birisi de hiç şüphesiz nesh meselesidir. Nesh konusu tartışmalı bir konu olduğu için kısaca bu konu hakkında bilgi vermenin faydalı olacağını düşünmekteyiz. Nesh kelimesi lügatte, izale etmek⁵⁶ gidermek, yok etmek, tebdil, tahvil kopyasını çıkarmak⁵⁷ manalarına

⁵³ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 1/62.

⁵⁴ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 1/62.

⁵⁵ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 1/62.

⁵⁶ Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitabü'l-Ayn* (Beyrut: Daru'l Kutubi'l İlmiyye, 2003), “Nesh”, 4/215; el-Hac 22/52.

⁵⁷ Ebû Nasr İsmail b. Hammad el-Cevherî, *Tâcu'l-Lüga ve Sihâhu'l-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdulğafûr Attar (Beyrût: Daru'l-İlm, 1987), “Nesh”, 1/433; en-Nahl 16/101.

gelmektedir.⁵⁸ Terim olarak nesh kelimesi, şer'î bir hükmün daha sonra gelen şer'î bir delille kaldırılmasını ifade etmektedir.⁵⁹

Müellifimiz nesh ile ilgili olarak, Kur'an-ı Kerim'i sosyolojik bir bakış açısıyla ele alamayan, Allah'ın yaratmış olduğu insanlara farklı alternatifler sunduğunu göremeyen, şartlara göre davranmanın Kur'an emri olduğunu idrak edemeyen insanların uydurmuş olduğu bir anlayışı temsil ettiğini ifade etmektedir. Müfessir kendi tefsirini, ayetlerin birbirlerini nesh ettiği iddiasından uzak durarak hazırladığını, ayetlerin niçin mensuh olmadığını göstermeye çalıştıklarını izah etmektedir.⁶⁰

8. İhlas

Bayraktar Bayraklı, tefsirinde kullanmış olduğu metotları anlatırken son olarak ihlas metodundan bahsetmektedir. Bu başlık altında anlatmak istediği Kur'an'a samimi olarak yaklaşımdan onu tam olarak idrak etmenin mümkün olamayacağını izah etmektedir. Müfessir ihlas kavramının tarifini şu şekilde yapmaktadır; Kur'an'ın dostu olmak, onu gönülde yaşatmak, ona tutku ile bağlanmak, onunla her an meşgul olmak, onun üzerinde daima düşünmek, bilgisini onu anlamak için vasıta olarak görmek ve kullanmak olarak izah etmektedir. Bir insan ne kadar bilgi sahibi olursa olsun, Kur'an'ın, bilginin yanı sıra sevdâ, gönül ve aşk da istediğini dile getiren müellif, bütün bunların toplamına ise ihlas demektedir. Müfessir, Kur'an-ı Kerim üzerinde düşünmeyi, Kur'an'ın sırlarını keşfedebilmeyi, sahip olduğu bilgilerin tamamını Kur'an'ın anlaşılabilirliği için seferber etmeyi, tefsir yazmanın ön şartları olarak kabul etmektedir.⁶¹

İhlas kavramını metot olarak görmesinin zorlama bir ifade olduğu kanaatini taşımaktayız. Bu tür duygu ve düşüncelerin önsöz bölümünde dile getirilmesi maksadın hâsıl olması açısından daha uygun gözükmektedir. Diğer yandan sanki kendi dışındaki müfessirlerin Kur'an'a samimi yaklaşmadığı anlaşılabilir. Böyle bir düşünce ve söylem doğru bir yaklaşım değildir.

2.4. Bayraklı'nın Tefsirinde Başvurduğu Kaynaklar

Müfessirin kaleme almış olduğu “*Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*” adlı tefsirini incelediğimizde faydalandığı kaynakların pek fazla olmadığını görmekteyiz. Müfessir bu mevzuda kendisine yöneltilen bir soru üzerine; “Yazılmışları tekrar yazarsam, ben niye bu kitabı yazdım.” ifadesini kullanmaktadır. Ayrıca başkalarının fikirlerini kullanarak tefsir yazmadığını da sözlerine eklemektedir. Tefsirinde kullanmış olduğu metotlardan bahsederken “Semantik Metod” başlığı adı altında bu konuya

⁵⁸ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, (Ankara: TDV Yayınları, 2015), 122.

⁵⁹ Abdurrahman Çetin, “Nesih” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/579.

⁶⁰ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 1/63.

⁶¹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 1/63.

değirmiştir. Daha önce söylenmiş olan şeyleri tekrar etmenin veya günümüze kadar yapılanları taklit etmenin yerine, orijinal yorumlar yapma çabası içinde olduğunu ifade etmektedir. Çünkü orijinal şeyler üretmenin, Kur'an tefsirinde kendisi için bir sevda ve tutku olduğunu ifade ederek bu konu hakkındaki düşüncelerini ortaya koymaktadır.⁶² Bayraklı hem klasik hem de modern tefsir kaynaklarına başvurmanın yanı sıra hadis kaynaklarından da alıntılar yapmıştır.

Müellifin tefsirini hazırlarken başvurmuş olduğu kaynakları şu şekilde sıralayabiliriz;

1. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî'nin, (ö.256/869) *el-Câmi'u's Sahih* adlı eseri,
2. Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî'nin, (ö.261/875) *el-Câmi'u's Sahih* isimli eseri,
3. Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî'nin, (ö.273/887) *es-Sünen* adlı eseri,
4. Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî'nin, (ö.275/889) *es-Sünen* adlı eseri,
5. Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre et-Tirmizî'nin, (ö.279/892) *es-Sünen* adlı eseri,
6. Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî'nin, (ö.303/915) *es-Sünen* adlı eseri,
7. Râgıb el-İsfahânî'nin, (ö.502/1108) *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'an* adlı eseri,
8. Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî'nin, (ö.538/1144) *el-Keşşâf An Hakâ'iki Gâvâmi'zî't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvili fî Vücûhi't-Te'vîl* adlı eseri,
9. Fahreddin er-Râzî'nin, (ö.606/1209) *Mefâtihu'l-Gâyb* isimli eseri,
10. Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî'nin, (ö.671/1273) *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'an* adlı eseri,
11. Nâsırüddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî'nin, (ö.691/1291) *Envârü't-Tenzîl* adlı eseri,
12. Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî'nin, (710/1310) *Medârikü't-Tenzîl* adlı eseri,
13. Ebü'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Muhammed b. İbrâhîm el-Hâzin el-Bağdâdî'nin, (ö.741/1341) *Lübâbü't-Te'vîl fî Me'âni't-Tenzîl* isimli eseri,
14. Muhammed Esed'in, (ö.1992) *Kur'an Mesajı* adlı eseri,
15. Süleyman Ateş'in, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri* adlı eseri.

Müfessir Bayraklı'nın tefsirinde bir eksiklik olarak ifade edebileceğimiz husus, eserin yazılırken kaynakların dipnotta yeteri kadar gösterilmemesidir. Bazı yerlerde metin

⁶² Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 1/62.

içi dipnotlar verilse de bazı alıntı yaptığı yerlerde sadece eseri yazanın ismini vermiştir. Bu durum eserden istifadeyi zorlaştırmaktadır. Tefsirinde pek fazla kaynağa başvuru yapılmadığını söyleyebiliriz. Tefsirinde bazı üstü kapalı ifadeler olsa da genel itibarıyla anlaşılır bir dille kaleme alınmıştır. İlk surelerde geçen bazı ayet ve kavramların sonraki surelerde geçmesi durumunda ayet ile ilgili açıklama yapmayarak ilk tefsirini yaptığı sureye yönlendirmektedir.

2.5. Bayraklı'nın Tefsiri Üzerine Yapılan Çalışmalar

Müellifin tefsiri üzerine toplamda 3 adet yüksek lisans tezi bulunmaktadır. Yapılan bu çalışmalarda hangi konular ele alınmış onların kısaca tanıtımını yapacağız.

1. Bayraktar Bayraklı'nın Tefsirinde Müteşâbih Ayetleri Yorumlama Yöntemi⁶³

Kayseri Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü öğrencisi Osman Arslan tarafından Prof. Dr. Erdoğan Pazarbaşı danışmanlığında 2019 yılında hazırlanan Yüksek lisans Tezi bulunmaktadır.

Giriş ve iki bölümden oluşan bu çalışmada giriş kısmında müellifin hayatı ve eserleri incelenmiş olup birinci bölümde müteşâbih ve muhkem kavramlarının genel bir değerlendirilmesi yapıldıktan sonra Bayraklı'nın bu iki kavram üzerine bakışı ve açıklamaları ortaya koyulmuştur. Son bölümde ise Bayraklı'nın müteşâbih sıfatları teviline örnekler başlığı altında Allah'ın zati ve haberi sıfatları ele alınarak, müellifin görüşlerinden ve bu alanda yazılan tefsir ve diğer kaynaklardan istifade edilmiştir.

2. Bayraktar Bayraklı'nın Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri Adlı Eseri ve Kadın Hakkındaki Ayetlere Getirdiği Yorumlar⁶⁴

Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü öğrencisi Mustafa Atilla tarafından Prof. Dr. Mehmet Ünal danışmanlığında 2019 yılında hazırlanan Yüksek Lisans Tezi bulunmaktadır.

Bu çalışma giriş ve iki bölümden meydana gelmektedir. Giriş kısmında “Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri” üzerine açıklamalarda bulunulmuş, Bayraktar Bayraklı'nın hayatı, eserleri, tefsirindeki metodu ve tefsirinde görülen güçlü ve zayıf noktalar gibi konular üzerine durulmuştur. Birinci bölümde tarihi süreçte kadın olgusu ve ontolojik yönüyle ilgili ayetlerin yorumu üzerine durulmuştur. İkinci bölümde yine kadının muamelatta ve toplumsal yaşamdaki yeri ile ilgili ayetlerin yorumları üzerine açıklamalarda bulunulmuştur.

⁶³ Osman Arslan, *Bayraktar Bayraklı'nın Tefsirinde Müteşâbih Ayetleri Yorumlama Yöntemi* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

⁶⁴ Mustafa Atilla, *Bayraktar Bayraklı'nın Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri Adlı Eseri ve Kadın Hakkındaki Ayetlere Getirdiği Yorumlar* (Iğdır: Iğdır Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

3. Bayraktar Bayraklı'nın Tefsirinde Kur'an'ın Çağdaş Yorumları ve Kur'an'ı Yorumlama Yöntemi Üzerine Bir Değerlendirme⁶⁵

Kayseri Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü öğrencisi Gülcan Boyarbay tarafından Prof. Dr. Erdoğan Pazarbaşı danışmanlığında 2019 yılında hazırlanan Yüksek Lisans Tezi bulunmaktadır.

Giriş ve iki bölümden oluşan bu tezde, giriş kısmında müfessirin hayatı, eserleri ve yapılan bir röportajdan bahsedilmektedir. İlk bölümde Kur'an'ın çağdaş yorumları genelinde itikadî, amelî ve ahlakî konular ile ilgili meseleler üzerinde durulmuştur. Yazar ikinci bölümde Bayraktar Bayraklı'nın Kur'an'ı yorumlama yöntemini incelemiştir.

Buraya kadar olan bölümde Bayraktar Bayraklı'nın hayatı, eserleri, tefsirinde takip ettiği metodu inceledik. Tefsirde başvurulan kaynakları ve tefsir üzerine yapılan çalışmalar hakkında bilgi vermeye çalıştık. İkinci bölümde bilimsel tefsirin tanımı, doğuşu, gelişim süreci, savunanlar, karşı çıkanlar ve bilimsel tefsir ile ilgili literatür çalışması yapılarak gerekli görülen konular hakkında bilgiler sunulmaya çalışılmıştır.

⁶⁵ Gülcan Boyarbay, *Bayraktar Bayraklı'nın Tefsirinde Kur'an'ın Çağdaş Yorumları ve Kur'an'ı Yorumlama Yöntemi Üzerine Bir Değerlendirme* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

3. BİLİMSEL TEFSİR

Kur'an ayetleri incelendiğinde, Allah'ın insanlara dini ve dünyevi yaşantısında bir takım sorumluluklar yüklediği görülmektedir. Allah yaratmış olduğu insanoğluna iyiyi kötünden, doğruyu yanlıştan ayırt edebilmesi için akıl ve düşünme kabiliyeti vermiştir. Kur'an'da birçok ayet insanları düşünmeye sevk etmektedir. Dolayısıyla Kur'an tabiatta yaratılmış olan hakikatlerin varlığından çokça bahsederek, ibret nazarıyla bakılmasını istemektedir. Nitekim Allah göklerin, yerin, gecenin, gündüzün, yağmurun, rüzgârın ve bulutların yaratılmasını işaret buyurarak, aklını kullanan bir toplum için bunların sevk edilmesinde nice deliller bulunduğunu belirtmektedir.⁶⁶

Günümüzde ilim ve teknolojik gelişmelerin Kur'an'ın indiği döneme kıyasla ilerlemesi neticesinde, bilimsel olarak ifade edilen ayetleri daha derinlemesine anlama imkânı doğmuştur. Dolayısıyla günümüz insanları bu ayetleri okuyup anladığında Allah'a olan kulluk ve saygıları kat kat artacak, gelecek nesiller belki de bu ayetleri daha ayrıntılı bir şekilde anlama imkânına sahip olacaklardır.⁶⁷

Geçmişten günümüze özellikle son iki yüz yıldır canlılığını korumakla birlikte bilimsel tefsir alanında çalışma yapan birçok ilim insanı farklı tanım ve açıklamalarda bulunmuşlardır. Bu tefsir çeşidini savunanlar olduğu gibi eleştirenler de olmuştur. Konuyu fazla uzatmadan bilimsel tefsirin doğuşu, tarifi, taraftarları ve karşısında yer alanların izahını yaptıktan sonra bu alanla ilgili yapılan çalışmalardan bahsedilecektir.

3.1. Bilimsel Tefsirin Tanımı

Bilimsel tefsir üzerine geçmişten günümüze birçok tanım yapılmıştır. Bu tanımlamalar arasında üzerinde ittifak edilen bir tanım yapılmamış ise de ancak birbirine yakın veya aralarında bazı farklılıklar bulunan tanımlar yapılmıştır. Kur'an-ı Kerim'de bulunan ilim ve fenleri konu edinerek ayetleri açıklamayı amaçlayan tefsir dalına bilimsel tefsir denilmektedir.⁶⁸ Başka bir tanıma göre bilimsel tefsir, Kur'an ayetleriyle müspet ilmin keşifleri arasında ilgi kuran, ayetleri bu keşiflerin ışığında yorumlayan tefsir çeşididir.⁶⁹ Bu tefsir, Kur'an'da geçen çeşitli bilim dallarıyla ilgili ayetleri, dinî ilimler dışındaki tecrübî ilimlerle "çağın ilmî icat ve gelişmeleri doğrultusunda" yorumlayan tefsir çeşididir.⁷⁰ Bilimsel tefsire muhalif olanlar ise onu şu şekilde tarif etmişlerdir: Kur'an ibarelerindeki bilimsel istilahları açıklamaya, onlardan çeşitli ilimleri ve felsefî görüşleri çıkarmaya çalışan bir tefsir çeşididir.⁷¹

⁶⁶ Bakara 2/164.

⁶⁷ Ahmet Öz, *Kur'an'ın Ana Konuları* (İstanbul: Ensar yayınları, 2021), 311.

⁶⁸ Celal Kırca, *Kur'an ve Bilim* (İstanbul: Marifet Yayınları, 1997), 38.

⁶⁹ Mehmet Sait Şimşek, "İlmî Tefsir Üzerine", *Günümüz Din Bilimleri Araştırmaları ve Problemleri Sempozyumu* (Samsun: TDV yayınları, 1989), 199.

⁷⁰ Cüneyt Eren, "Bilimsel Tefsir Metodolojisi", *İslâmî İlimlerde Metodoloji/Usûl Meselesi-1*, ed. İsmail Kurt (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005), 562.

⁷¹ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi* (Ankara: Fecr Yayınevi, 1996), 2/423.

Görüldüğü üzere bilimsel tefsir üzerine yapılan tanımlar farklı farklı olmuştur. Bu tanımlamalar arasında ortak bir görüş birliğinin olmaması ve bu anlam kargaşasına dikkat çeken Celal Kırca, karışıklığı giderecek bilimsel tefsir için şöyle bir tanım önermesinde bulunmuştur; Bilimsel verilerle ayetlerin işaret ettiği delaletler arasındaki uyumu araştıran ve açıklamaya çalışan bir tefsir çeşididir.⁷²

Belkıs'ın tahtının getirilmesi⁷³ uzaklık dikkate alındığında saniye içinde somut bir varlığın bir yerden bir yere taşınmasına yani ışınlanmaya, Hz. Yakup'un, oğlu Hz. Yusuf'un kokusunu alması⁷⁴ uzak mesafelerde olması durumu dikkate alındığında bu olayın koku nakline delalet etmesi şeklinde yorumlanması bilimsel tefsire birer örnektir.⁷⁵

3.2. Bilimsel Tefsirin Doğuşu ve Gelişim Süreci

Bilimsel tefsir, müstakil bir tefsir ekolü hâline gelinceye kadar dirayet tefsiri içerisinde yer almış ve gelişmesini devam ettirmiştir.⁷⁶ Abbasiler döneminde farklı bilim dallarında yapılan tercüme faaliyetleri bilimsel tefsir hareketini hızlandırmıştır. Yapılan bu tercüme faaliyetleri daha çok matematik, geometri, tıp, astronomi, fizik ve kimya gibi bilim dalları üzerine olmuştur.⁷⁷

Bu tefsir anlayışını sistemleştiren ilk kişi Gazzali'dir.⁷⁸ (ö.505/1111) Bilimsel tefsir ile ilgili kendi döneminde önemli açıklamalarda bulunmuştur. *İhyâu Ulûmi'd-Dîn* ve *Cevâhiru'l Kur'an* adlı eserlerinde bilimsel tefsirle ilgili düşünce ve görüşlerini dile getirmektedir.⁷⁹ Gazzali Kur'an'da yer alan her bir kelimenin binlerce anlamı olduğunu ve bütün ilimlerin Kur'an'da bulunduğunu beyan etmiştir.⁸⁰ Hatta bu görüşünü bir adım ileriye taşıyarak *Cevâhiru'l Kur'an* adlı eserinde insanoğlunun geçmişte bilmediği veya gelecekteki tüm ilimlerin Kur'an'da bulunduğunu iddia etmiştir.⁸¹

Bilimsel tefsirin bazı nüvelerinin sahabe döneminden itibaren görüldüğü de söylenmiştir. O dönemde bazı ayetlerle ilgili, bilimsel tefsir sayılabilecek örneklerle rastlamak mümkündür. Çünkü Kur'an'daki kevnî ayetlerle ilgili tefsir ve yorumlar bir bakıma bilimsel tefsirdir.⁸²

⁷² Celal Kırca; "Bir Anlama Sorunu Olarak Kur'an Yorumlarında Rasyonalizasyon", *Tarihten Günümüze Kur'an'a Yaklaşımlar*, ed. Bilal Gökkır vd. (İstanbul: İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi, 2010), 193.

⁷³ en-Neml 27/39.

⁷⁴ Yûsuf 12/94-95.

⁷⁵ Ömer Çelik, *Tek Kaynak İki Irmak Kur'an'dan Teknolojik Yansımalar* (İzmir: Işık Akademi Yayınları 2009), 183-185.

⁷⁶ Veysel Güllüce, "İbn Rüşd'ün Eserlerindeki Bilimsel Tefsir Örnekler", *Diyanet İlmî Dergi*, 48/3 (Eylül 2012), 81.

⁷⁷ Çelik, *Kur'an'dan Teknolojik Yansımalar*, 50-51.

⁷⁸ Kırca, *Kur'an ve Bilim*, 44.

⁷⁹ Gazzâlî, *İhyâ-u Ulûmi'd-Dîn*, 1/822; a.mlf., *Cevâhiru'l Kur'an*, çev. Abdülhalik Duram (İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2011), 101-104; Çelik, *Kur'an'dan Teknolojik Yansımalar*, 52.

⁸⁰ Gazzâlî, *İhyâ-u Ulûmi'd-Dîn*, 1/822.

⁸¹ Gazzâlî, *Cevâhiru'l Kur'an*, 101-104.

⁸² Güllüce, "İbn Rüşd'ün Eserlerindeki Bilimsel Tefsir Örnekleri", 81.

Bu tefsir ekolünün ortaya çıkmasında âlimler birçok sebep olduğunu zikretmişlerdir. Dini ve özellikle sosyal sebepler bu ekolün teşekkül etmesinde önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.⁸³ Esasında bilimsel olaylara yönlendirmeyi ve dünyada yaratmış olduğu varlıklara ibret nazarıyla ders çıkarılmasını bizzat Allah istemektedir. Dolayısıyla Allah, Kur'an'ın birçok yerinde bu duruma işaret etmiştir. Bu meyanda şu ayetler insanoğluna ait sorumluluğu açıklamaktadır:

“De ki: Bir bakın da görün, göklerde ve yerde neler var?”⁸⁴

“De ki: Yeryüzünde gezip dolaşın da, Allah ilk baştan nasıl yaratmış bir bakın.”⁸⁵

“Yeri döşeyen, onda oturaklı dağlar ve ırmaklar yaratan ve orada bütün meyvelerden çiftler çiftler yaratan O'dur. Geceyi de gündüzün üzerine O örtüyor. Şüphesiz bütün bunlarda düşünen bir toplum için ibretler vardır.”⁸⁶

Bu ayetlere benzer bilimle alakalı toplamda 750 ayetin varlığından bahsedilmiştir.⁸⁷ Dolayısıyla bu ayetler Müslümanları araştırmaya ve düşünmeye sevk ederek daha iyi anlamaya ve yorumlamaya zorlamıştır.⁸⁸ Gazzali'nin başlatmış olduğu bu tefsir hareketini ve anlayışını daha sonra meşhur müfessir Fahrüddin er-Râzî (ö.606/1209) tefsirine tatbik ederek devam ettirmiştir.⁸⁹ Razî, yaşamış olduğu dönemin ilmi görüş ve sosyo-kültürel dinamiklerini dikkate alarak Kur'an'da bulunan kevnî ayetleri tefsir etmiştir.⁹⁰ Ayrıca bu tefsir ekolünün gelişim sürecinde Gazzali ve Razî'nin yanı sıra Farabî (ö.339/950), İbn Sîna (ö.428/1037) ve İbn Rüşd (ö.595/1199) gibi İslam filozofları da ekolün hem savunucuları hem öncüleri olmuşlardır.⁹¹

Fahrüddin er-Râzî ile en parlak dönemini yaşayan bu tefsir hareketi Razî'den sonra duraklama dönemine girmiştir.⁹² Bundan sonraki dönemde bu alanda yapılan çalışmalar ve ekolü savunan âlimler olmuştur. Muhammed b. Ebu'l-Fadl el-Mürsî, (ö.655/1257) Celaleddin es-Suyûtî (ö.911/1505) gibi âlimler bu konuda çalışmalar yapmışsa da nitelik bakımından Razi kadar başarılı olamamışlardır.⁹³ Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l Kur'an* ve *el-İklîl* adlı eserinde bilimsel tefsir ile alakalı açıklamalar yapmıştır. Ancak her iki esere de bu anlayış tavrı olarak yansımamıştır.⁹⁴ Suyûtî de aynı Gazzâlî gibi bütün ilimlerin kaynağının Kur'an olduğunu ve onun bütün ilimleri içerdiğini söylemiştir.⁹⁵

⁸³ Kırca, *Kur'an ve Bilim*, 58.

⁸⁴ Yûnus 10/101.

⁸⁵ el-Ankebût 29/20.

⁸⁶ er-Ra'd 13/3.

⁸⁷ Tantavî Cevherî, *el-Cevâhir fî Tefsiri'l Kur'an* (Mısır: 1931), 1/3.

⁸⁸ Kırca, *Kur'an ve Bilim*, 87.

⁸⁹ Muhsin Demirci, *Tefsir Tarihi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2003), 233.

⁹⁰ Celal Kırca, *Kur'an'ı Kerim ve Modern İlimler* (İstanbul: Marifet Yayınları, 1982), 72.

⁹¹ Kırca, *Kur'an ve Bilim*, 43.

⁹² Çelik, *Kur'an'dan Teknolojik Yansımalar*, 53.

⁹³ Kırca, *Kur'an ve Bilim*, 45-46.

⁹⁴ Kırca, *Kur'an ve Bilim*, 45.

⁹⁵ Suyûtî, *el-İtkân*, 2/1035.

17. asırda yaşayan Kâtip Çelebi'nin (ö.1067/1657) *Mîzânü'l-Hak fî İhtiyârî'l-Ehak* adlı eseri ve akabinde Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın (ö.1194/1780) *Mârifetnâme* adlı eseri yine bu alanda bilgi veren eserler arasındadır.⁹⁶

Bu tefsir hareketinin son dönemde en önemli temsilcilerinden birisi de Muhammed b. Ahmed el-İskenderânî'dir. (ö.1306/1888) O, *Keşfü'l-Esrâri'n-Nûrâniyyeti'l-Kur'âniyye* adlı eserinde modern bilimleri Kur'an ayetleriyle yorumlamıştır. Bu bağlamda eserinde gök ve yer cisimleri, hayvanlar ve bitkiler gibi konular hakkında geniş bir malumat sunmuştur. Ayrıca insana has olan kulak, göz, ses, dokunma ve tatma duyularına ilişkin çeşitli bilgilere de yer verilmiştir.⁹⁷ Seyyid Abdurrahman el-Kevâkibî (ö.1320/1902) *Tabâ'i'u'l-İstibdâd* adlı eserinde bilimsel konulara yer vermiştir. Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın, (ö.1337/1918) yetmiş yakın astronomi ile ilgili ayeti bilimsel verilerle açıkladığı *Serâirü'l-Kur'an fî Tekvîni ve İfnâi ve İâdeti'l-Ekvân* adlı eseri incelendiğinde görülmektedir ki bu ve benzeri âlimler Kur'an'a bilimsel açıdan yönelenler arasındadır.⁹⁸ Muhibbüddîn b. Abdülkâdir el-Hatîb (ö.1969) tarafından Arapçaya tercüme edilen bu esere Emîr Şekîb Arslan da (ö.1946) bir önsöz yazarak eser hakkında “Şimdiye kadar Kur'an'a hizmet eden böyle başka bir kitabın olmadığını” dile getirmiştir.⁹⁹ Bu eserin bir diğer özelliği ise Türkiye'de bu konuda müstakil olarak yazılan ilk eser olmasıdır.¹⁰⁰

Bu tefsir ekolü 20. yüzyıldaki en önemli temsilcisi ve savunucusu olan Tantavî Cevheri (ö.1940) ile doruk noktasına ulaşmıştır. Zira Cevheri, *el-Cevahir fî Tefsîri'l-Kur'an* adlı tefsirini yazarak bu tefsir hareketine adeta bir ivme kazandırmıştır. Müfessirin bu eseri toplamda 25 ciltten meydana gelmektedir. Kur'an'da yer alan bütün ayetleri tek tek bilimsel anlayışla tefsir etmiştir. Eserinde resimlerin bulunması ve genellikle ansiklopedik bilgilere yer verilmesi ve yeni bir ruh haliyle yazılması bakımından tefsir tarihi içerisinde önemli bir yere sahiptir. Ne var ki metotsuz kaleme alınması kendisinden istifadeyi zorlaştırmıştır. Dolayısıyla eserin kapsamlı bir şekilde yazılması ve bu alanda ilk deneme olması açısından İslam dünyasında hızlı bir şekilde tanınmış ve farklı dillere çevirisi yapılmıştır.¹⁰¹

Bilimsel tefsir hareketini tam olarak benimsememekle hatta tenkit etmekle beraber bazı ayetleri bilimsel açıdan tefsir eden müfessirler de olmuştur. Şihâbüddîn Mahmûd el-Âlûsî (ö.1270/1854), Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (ö.1942), Mustafa

⁹⁶ Kırca, *Kur'an ve Bilim*, 46.

⁹⁷ Şehmus Demir, “Bilimsel Tefsirin Tarihî Süreci ve Eleştirisi”, *Kur'an ve Pozitif Bilim*, ed. M. Turan Çalışkan (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2020), 71.

⁹⁸ Kırca, *Kur'an ve Bilim*, 46. Demir, “Bilimsel Tefsirin Tarihî Süreci ve Eleştirisi”, 71-72; Çelik, *Kur'an'dan Teknolojik Yansımalar*, 54; Demirci, *Tefsir Tarihi*, 233-234.

⁹⁹ Kırca, *Kur'an-ı Kerim ve Modern İlimler*, 254.

¹⁰⁰ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, 2/ 434.

¹⁰¹ Mehmet Sait Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri* (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2017), 95-96; Demir, “Bilimsel Tefsirin Tarihî Süreci ve Eleştirisi”, 72; Çelik, *Kur'an'dan Teknolojik Yansımalar*, 54; Demirci, *Tefsir Tarihi*, 234; Kırca, *Kur'an ve Bilim*, 49.

el-Merâğî (ö.1945) ve Seyyid Kutup da (ö.1966) âyetleri açıklarken bilimsel verilerden istifade eden Kur’ân yorumcuları arasındadır.¹⁰²

3.3. Bilimsel Tefsiri Savunanlar

Kur’an’ı tarihin belli dönemlerinde bilimsel anlamda yorumlamayı kendisine gaye edinen âlimler, kendi görüşlerini destekleyen âyetleri bulma noktasında önemli ölçüde çalışmalar yapmışlardır. Kendi görüşlerini destekleme arzusuyla kaynak olarak gösterilen âyetler, bağlam itibarıyla başka bir duruma tekabül etse de Kur’an’da ilmi veya bilimsel açıdan her şeyin olduğu bu âyetlerden çıkarılarak yorumlanmıştır.¹⁰³

İslam dünyasında Kur’an’ı bilimsel olarak yorumlayanları ve bu hareketi savunanları üç farklı kategoride değerlendirmek gerekmektedir. Bu doğrultuda, âyetlerden bilimsel bir çıkarımda bulunurken aşırıya gidenler, kısmi olarak benimseyenler ve tamamen karşı çıkanlar olarak ele almak mümkündür.¹⁰⁴

Bu tefsir anlayışını savunan kişiler delil olarak Kur’an’dan bazı âyetlere işaret etmişlerdir. “*Biz sana kitabı her şeyin açıklayıcısı olarak indirdik.*”¹⁰⁵ âyetiyle “*Kitapta herhangi bir şeyi eksik bırakmadık.*”¹⁰⁶ âyeti bu tefsir anlayışını savunanların görüşlerini desteklemek üzere ileri sürmüş olduğu delillerdir. Çağdaş dönemde etkin bir yapıya kavuşan bu anlayışı destekleyen müfessirler bu âyetlere ilave olarak “*Onun hak olduğu ortaya çıkıncaya kadar belgelerimizi onlara hem dış dünyada hem de kendi içlerinde göstereceğiz.*”¹⁰⁷ âyetinde, “Dış dünyadaki belgeler” ifadesi onlara göre modern ilmin buluşları olarak yorumlanmıştır.¹⁰⁸

Bilimsel tefsir anlayışını savunanlar nakli ve akli olmak üzere iki delil öne sürmüşlerdir. Nakli delillere örnek olarak Kur’an’da her şeyin bilgisinin olduğunu bildiren âyetler,¹⁰⁹ Hz. Peygamber’in Kur’an’ı araştırmaya yönelik sözleri, sahabe ve önceki âlimlerin sözleri bu harekete eğilim gösterenlerin temel dayanak noktası olmuştur. Akli delil olarak Kur’an’ın evrensel ve icaz olması hasebiyle tüm insanlığa hitabı düşünüldüğünde diğer milletler tarafından da anlaşılması gerektiği, bilimsel icazın inkâr edenleri aciz bırakacak bir güce sahip olması açısından önemli oluşu ve kevnî âyetler bilimsel anlayışla yorumlandığında böyle bir yaklaşımın İslam’a daveti kolaylaştıracağı yönünde fikirler öne sürülmüştür.¹¹⁰

¹⁰² Kırca, *Kur’ân ve Bilim*, 49; Çelik, *Kur’an’dan Teknolojik Yansımalar*, 55.

¹⁰³ Süleyman Gezer, *Kur’an’ın Bilimsel Yorumu Bir Zihniyet Tahlili* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları 2016), 40.

¹⁰⁴ Gezer, *Kur’an’ın Bilimsel Yorumu*, 44.

¹⁰⁵ en-Nahl 16/89.

¹⁰⁶ Enâm 6/38.

¹⁰⁷ Fussilet 41/53.

¹⁰⁸ Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, 97.

¹⁰⁹ Enâm 6/38-59, en-Nahl 16/89.

¹¹⁰ Veysel Güllüce, “Destekleyenler ve Karşı olanlar Açısından Bilimsel Tefsir”, *Kur’an ve Pozitif Bilim*, ed. M. Turan Çalışkan (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2020), 124-132.

Bilimsel tefsir anlayışını benimseyen bazı kişiler onun Kur'an'ın icaz vecihlerinden biri olması hasebiyle birçok bilim insanının iman etmesini bu yönüne bağlamışlardır. Tıp sahasında uzman olan Maurice Bucaille ve embriyoloji alanında yaptığı çalışmalarla dünya çapında tanınan ve aynı zamanda Türkiye'de Tıp Fakültelerinde kitapları okutulan Keith L. Moore bu isimlerden sadece bir kaçıdır.¹¹¹

Bilimsel tefsir anlayışını belli bir sistematığa kavuşturan köklü bir şekilde savunan Gazzali'den yaşadığımız bu döneme kadar bilimsel tefsir hareketi, tarihin farklı dönemlerinde kendisine taraftar bulmayı başarmıştır. Günümüzde bu harekete eğilim gösterenler de vardır. Ülkemizde bu tefsir ekolünü savunan ve önemli şahsiyetlerden birisi olan, bu meyanda eserler kaleme alan Celal Kırca'dır. O, Kur'an'da yer alan bilgilerin içeriğinin geniş ve çok yönlü olması, bu bilgilerin muhatabının insan olduğu düşünüldüğünde insanla bağlantısı olan tüm varlıklarla ilgili bilgilerin Kur'an'da olduğunu iddia etmiştir.¹¹²

Farklı bilim dallarına ait bilgilerin Kur'an'da varlığından bahseden Kırca, bu bilgilerin ayrıntıdan uzak olduğunu var olan bilgilerin ise sistematik olmadığını vurgular. Bu bilgilere dayanarak sistem kurma görevinin insana ait olduğunu savunur. Bu doğrultuda fıkıh ilminin sistematik olarak Kur'an'da olmadığını fakat bu alanla ilgili İslam hukukçularının sünnet ve içtihadı dayanarak kendi hukuk sistemlerini kurduğunu ifade eder. Bu alanla ilgili bilgilerin Kur'an'da bulunduğunu ama anlaşılan manada Kur'an'ın bir hukuk kitabı özelliği taşımadığını beyan etmektedir. Dolayısıyla böyle bir sonucun diğer ekoller içinde de geçerli olduğunu izah etmektedir. Kur'an'ın kendine has bir üslubu ve bilgilendirme biçimi olduğunu vurgulayarak bu bilgilendirmenin insana ait olan bilgilendirme ile mukayese edilemeyeceğini beyan etmektedir.¹¹³

“İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri” isimli eserin müellifi Celal Yıldırım ve *“Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri”* adlı eserin yazarı Süleyman Ateş de Kur'ân ayetlerini bilimsel verilerle izah eden ve bu hareketi savunan günümüz müfessirlerindendir.

Netice itibarıyla bu alanda birçok âlim eser yazarak fikir beyan etmiştir. Kur'an hukuk, tarih, astronomi, tıp, fıkıh veya bir kelim kitabı değildir. Onun amacı Allah'a kulluğu öğretmek insanın hidayete ermesine, içerisinde yer alan hükümlerin yerine getirildiği takdirde insanı hem bu dünyada hem de ahiret âleminde mutlu bir sona ulaştırmaktır. Kur'an'ı Kerim incelendiğinde insanları bilim ve teknolojiye yönlendiren ayetler de yok değildir. Bu doğrultuda ayetlerin asıl vermek isteği mesaj bağlamından koparılmayarak üzerinde düşünülmesi daha doğru bir yaklaşım olacaktır.¹¹⁴

¹¹¹ Hayati Aydın, “Bilimsel Tefsir Anlayışına Karşı Çıkanlara Reddiye Bağlamında Bilimsel Tefsir ve İlmi Değeri” Kur'an ve Pozitif Bilim, ed. M. Turan Çalışkan (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2020), 105.

¹¹² Kırca, *Kur'ân ve Bilim*, 46.

¹¹³ Celal Kırca, *Kur'an ve Fen Bilimleri* (İstanbul: Marifet Yayınları, 2005), 58-59.

¹¹⁴ Ahmet Öz, *Kur'an'ı Anlamada Bağlam* (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2016), 198-199; Kırca, *Kur'ân ve Bilim*, 22; Demirci, *Tefsir Tarihi*, 237-238; Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, 110.

3.4. Bilimsel Tefsire Karşı Çıkanlar

Bilimsel tefsiri savunanlar olduğu gibi onu eleştirenler de olmuştur. Bu durum doğal karşılanmalıdır. Ayetlerin dirayet metoduyla tefsir edilmesine yapılan itirazlar olduğu gibi bilimsel tefsir hakkında da itirazlar vaki olup böyle bir tefsir anlayışı uygun görülmemiştir. Nitekim bilimsel tefsire itirazlar yeni olmayıp tarih sahnesinde çok eskilere dayanmaktadır. “*Gökler ve yer bitişikken onları ayırdık.*”¹¹⁵ ayeti hakkında sahabe ve tabiîn döneminde dahi farklı anlayışlar söz konusudur.¹¹⁶

Bilimsel tefsir anlayışına en köklü itiraz meşhur fıkıh usulü âlimi İbrâhîm b. Mûsâ Ebû İshâk eş-Şâtîbî’den (ö.790/1388) gelmiştir. O *el-Muvâfakât fî Usûli’s-Şerî’a* adlı eserinde bu eğilimi ele alarak karşı çıkmıştır. Eserinde Kur’an’ın ümmi Araplara hitap ettiğini ifade etmektedir. Kur’an’ın o günkü toplumun fikir seviyesini esas aldığını, bu seviyeyi korumanın gerekliliğinden bahsetmektedir. Sahabe, tabiîn ve akabinde gelen âlimlerden dünya ve ahiret hükümleri dışında Kur’an’da tüm ilimlerin olduğuna dair bize hiçbir görüş nakledilmedi diyerek, bu konuda görüş beyan edilseydi onlardan haberimiz olur zaten onlarda bu konu hakkındaki meseleleri açıklığa kavuştururlardı demektedir. Dolayısıyla Şâtîbî, bütün ilimlerin Kur’an’da bulunduğunu ileri sürenlerin iddiasının doğru olmadığını savunmaktadır. Kur’an’ın bazı ilimleri ihtiva ettiğini ancak bunların zaten Arapların bildiği ilimler olduğunu vurgulamaktadır. Şâtîbî, bu ekole mensup olan kimselerin delil olarak öne sürdüğü “*Kitapta herhangi bir şeyi eksik bırakmadık.*”¹¹⁷ ayetinde kastedilenin ise Levh-i Mahfuz olduğunu ifade etmektedir.¹¹⁸

Şâtîbî’nin öne sürmüş olduğu gerekçeleri açıklayan ve bu görüşlerin çok sağlam olduğunu savunan Muhammed Hüseyin ez-Zehebî de (ö.1977) aynı şekilde bilimsel tefsire karşı çıkmıştır. Nüzûl dönemindeki muhataplar tarafından bilinmeyen, sonradan meydana gelmiş yeni birtakım ıstılahî manaların Kur’ân lafızlarına hamledilmesi durumunda Kur’an’ın belağatından söz edilemeyeceğini vurgulamaktadır. Bu lafızlara yüklenecek manaların nüzul dönemindeki muhatapların bildiği anlamlar olması gerektiğini belirtmiştir. Bugün doğruluğu kabul edilen bir bilimsel verinin yanlışlığı ortaya çıktığı zaman onun terkedilmesi muhakkaktır. Dolayısıyla Kur’an’da bütün ilimlerin olduğunu savunmak, yanlış bir nazariyenin varlığının Kur’an’da kabul edilmesi durumunda, Müslümanların kendi ana kaynağı hakkında şüpheyne düşmesine neden olabileceğini ileri sürmüştür.¹¹⁹

¹¹⁵ el-Enbiya 21/30.

¹¹⁶ Güllüce, “Destekleyenler ve Karşı olanlar Açısından Bilimsel Tefsir”, 121.

¹¹⁷ Enâm 6/38.

¹¹⁸ Ebû İshâk eş-Şâtîbî, *el-Muvâfakât fî Usûli’s-Şerî’a*, (Beyrut: Dâru’l-Ma’rifê, 2004), 2/63; Kırcı, *Kur’ân ve Bilim*, 51; Demirci, *Tefsir Tarihi*, 236; Gezer, *Kur’an’ın Bilimsel Yorumu*, 45; Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, 101; Demir, “Bilimsel Tefsirin Tarihi Süreci ve Eleştirisi”, 67-68; Çelik, *Kur’an’dan Teknolojik Yansımalar*, 84-85.

¹¹⁹ Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, *et-Tefsîr ve l-Müfessirûn* (Kahire: Dâru’l-Hadis, 2005), 2/430; Demirci, *Tefsir Tarihi*, 236-237; Gezer, *Kur’an’ın Bilimsel Yorumu*, 46.

Bilimsel tefsire karşı çıkan bir diğer isim Emin el-Hûlî'dir. (ö.1966) Bilimsel yorumun imkânsızlığını savunan Hûlî, lûgat, belagat, dini ve itikadî açıdan bilimsel tefsiri kabul etmenin mümkün olmadığını savunur. Bu doğrultuda Şâtibî'nin görüşlerini destekleyerek Kur'an'ın bilim iddiasında olmadığını ifade eder. Öte yandan eşi ve takipçisi olan Âişe Abdurrahman (ö.1998) da bilimsel tefsiri bir sapma olarak değerlendirir. Bu tefsir ekolüne meyleden gençlerin büyük bir tehlikeye maruz kalacağını iddia etmektedir. Çünkü ona göre Kur'an'ın, tıp, anatomi, biyoloji vb. ilimler alanında, bilimsel tefsir hareketinin peşinden gidenlere Kur'an'ın bir şey sunmayacağını ifade etmektedir. Buradan hareketle bilimsel tefsire meyil gösterenlerin, Kur'an'ın yaşadığımız çağdaki insanlara hitap etmeme gibi olumsuz bir düşünceye kapılacakları iddiasında bulunmaktadır¹²⁰

Bilimsel tefsir metodunu eleştirenler arasında Reşid Rıza, (ö.1935) Mahmut Şeltut, (ö.1963) Abbas Mahmud el-Akkâd, (ö.1964) Seyyid Kutup, (ö.1966) Ebû'l A'lâ el-Mevdûdî, (ö.1979) Muhammed İzzet Derveze, (ö.1984) Subhî b. İbrâhîm es-Sâlih ve (ö.1986) Muhammed Arkoun (ö.2010) gibi bilim insanları bulunmaktadır.¹²¹

Bilimsel tefsiri eleştiren veya savunan pek çok kişi olmuştur. Eleştirenler gerekçelerini serdetmişlerdir. Bazı kişilerin eleştirisi çok sert olurken bazıları da ılımlı eleştiride bulunmuştur. Kur'an'da bulunan her ayeti bilimsel açıdan değerlendirmeleri, bilimsel tefsir yapan kişilere yöneltilen itirazlar arasındadır. Bazı ayetlerin vermek istediği mesaj farklı olabilmektedir. Dolayısıyla bu itirazlar, bilimsellikte hiç alakası olmamasına rağmen ölçü tanımayan ve aşırı gidenlere karşı olmuştur. Bilimsel tefsire karşı çıkanların dahi zaman zaman bu tür tefsirlere giriştikleri görülmektedir.¹²² Bilimsel tefsire karşı olanların gerekçelerini kısaca şöyle özetleyebiliriz:

Bilimsel verilerin sürekli değişkenlik göstererek sabit kalmaması, bilimsel konularla aşırı ilgilenmeden dolayı diğer konuların göz ardı edilmesi durumu itiraz edenlerin ileri sürdükleri gerekçelerdir. Kur'an ile bilimsel verilerin çatışacağı endişesi ve ilmi keşiflerin önce batılılar tarafından bulunması daha sonra bu ekole mensup kimselerin bu ilmi keşiflerin Kur'an'da yer aldığını söylemeleri diğer bir gerekçe olarak karşımıza çıkmaktadır.¹²³

Sonuç olarak diyebiliriz ki Kur'an'da bulunan her ayeti bilimsel bir veriyle destekleme arzusu ne kadar yanlış ise onun sadece indiği dönemdeki ilk muhataplara hitap ettiğini söylemekte bir o kadar yanlış düşüncedir. Çünkü Allah, “*Bu Kur'an, bütün insanlığa sadece bir öğüt, bir hatırlatmadır.*”¹²⁴ buyurarak Kur'an'ın evrensel olduğunu beyan etmektedir.

¹²⁰ Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, 104.

¹²¹ Abdurrahman Ateş, “Geçmişten Günümüze Bilimsel Tefsir Okulu”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2/4 (Şubat 2002), 136-139; Kırca, *Kur'an ve Bilim*, 52.

¹²² Güllüce, “Destekleyenler ve Karşı olanlar Açısından Bilimsel Tefsir”, 142.

¹²³ Kırca, *Kur'an ve Bilim*, 59-60; Güllüce, “Destekleyenler ve Karşı olanlar Açısından Bilimsel Tefsir”, 142-143.

¹²⁴ Sâd 38/87; el-Kalem 68/52; et-Tekvîr 81/27.

3.5. Bilimsel Tefsir Yapacak Kişide Aranılan Şartlar

Bilimsel tefsirin sağlıklı bir yapıya kavuşturulması ve ayetler hakkında gelişmiş güzel aşırı söylemlerin önüne geçilmesi bakımından bilimsel tefsir yapacak kişide bazı şartlar aranmıştır.

Bu şartların ilki dirayet tefsiri için aranan şartlara sahip olmaktır. Çünkü bilimsel tefsir dirayet tefsiri içerisinde değerlendirilmektedir.¹²⁵ Müfessirin bilmesi gereken ilimler ise nahiv, lügat, sarf, belagat, nâsih-mensûh, usul-i fıkıh, kelâm, esbâb-ı nüzul, kıssalar ve hadis gibi ilimleri bilmek aranan şartlar arasında olup bu ilimlerin önemi kaynaklarda belirtilmiştir.¹²⁶

İkincisi, ayetlerin işaret etmiş olduğu bilimsel konular hakkında detaylı bilgiye sahip olmaktır. Müfessir tefsir ettiği ayetlerde kullanacağı bilimsel verilerin, kanun veya teori olduğunu iyi bilmek zorundadır. Çünkü teori halindeki bir bilgi, aklın meyletmesi sonucunda bilimsel gerçek gibi sunulabilir. Ayetleri yorumlarken neye delalet ettiği hakkında kesin bilgi sahibi olmadan görüş beyan etmek doğru bir yaklaşım değildir. Dolayısıyla bilimsel tefsir yapacak kişinin fen bilimleri hakkında yeterli bilgi sahibi olması gerekmektedir.¹²⁷

3.6. Kur'an'a Bilimsel Yaklaşımın Sınırları

Kur'an'da yer alan ayetleri bilimsel verilerle yorumlayan bazı kimseler aşırıya kaçarak zorlama yorumlarda bulunmuşlardır. Böyle bir yaklaşım neticesinde bazı ilim adamları bilimsel verileri dikkate almamış, ilk muhatapların anladığı kadarıyla yetinme yolunu seçmişlerdir. Bu bağlamda bilimsel yorumda yöntem probleminin tespit edilmesi ve metodolojik olarak bu yorumlamaya sınır tayin edilmesi keyfî ve zorlama tevillerin önüne geçmek adına büyük önem arz etmektedir.¹²⁸

Kur'an'ın yorumunda bilimsel verilerin kullanılması noktasında bazı hususlara dikkat edilmesi gerekmektedir. Bunlar kısaca şöyle özetlenebilir:

Kur'an'ın temel amacı insan hayatına yön vererek onu en ideal bir yaşam tarzına yönlendirmektir. O insanlar için bir hidayet kaynağıdır. Allah Kur'an'da bu hususlara dikkat çekmektedir.¹²⁹ Bilimsel olarak zikredilen ayetler Kur'an'ın Allah'ın sözü olduğunu doğrulamak için bir vesileden ibarettir.¹³⁰

Tefsiri yapılan ayetlerde konu bütünlüğüne dikkat edilmelidir. Bir konu hakkında bilgi veren başka bir ayet varsa karşılaştırma yapılmalıdır. Ayrıca sahih hadisler ve

¹²⁵ Veysel Güllüce, *Bilimsel Tefsirde Usûl* (Erzurum: Aktif Yayınevi, 2007), 94.

¹²⁶ Muhammed Abdülazîm ez-Zürkânî, *Menâhilü'l İrfân fî Ulûmi'l Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l Kütübi'l İlmiyye, 2004), 294-295.

¹²⁷ Güllüce, *Bilimsel Tefsirde Usûl*, 95-96.

¹²⁸ Ahmet Akbaş, "Kur'an'ın Bilimsel Veriler Işığında Yorumlanmasına Yönelik Eleştirilerin Kritiği" Kur'an ve Pozitif Bilim, ed. M. Turan Çalışkan (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2020), 289.

¹²⁹ el-Bakara 2/185; el-İsra 17/9-10; el-Maide 5/15-16; İbrahim 14/1; el-Hadid 57/9.

¹³⁰ Akbaş, "Kur'an'ın Bilimsel Veriler Işığında Yorumlanmasına Yönelik Eleştirilerin Kritiği", 289.

ayetler arası bağlam dikkate alınmalıdır. Bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirme yapılmalıdır. Kur'an bilgisinin her bilgiden üstün olduğu hatırlanarak ayetle bilimsel veriler arasında bağlantı kurmak adına külfetli yorumlar yapılmamalıdır. Bilimsel verilerden ihtiyaç kadar yararlanmalı, kesinleşmiş olanları tercih edilmelidir. Alanında uzmanlaşmış kişilerin mutlaka görüşlerine başvurulması gerekmektedir. Kur'an'ın ifade ettiği fakat günümüz şartlarında bilimin henüz ulaşamadığı konularda ihtiyatlı davranarak görüş beyan edilmemelidir. Geçmiş zamanda var olan âlimlerin kendi dönemlerinin şartlarına göre ayetlerden birtakım bilimsel çıkarımlar yapmış olmaları ve gerekli çabayı göstermiş olmalarından dolayı onlara karşı hürmet edilmeli edep çerçevesinde hareket edilmelidir. Nihai olarak bilimsel verilere dayandırılmak suretiyle yapılan yorumlarında insan tarafından yapıldığı unutulmamalı ve hata yapma ihtimali göz önünde bulundurulmalıdır. Her zaman her şeyin en doğrusunu yüce Allah'ın bileceği gerçeği vurgulanmalıdır.¹³¹

3.7. Bilimsel Tefsirle İlgili Literatür

Tarihin belli dönemlerinde bilimsel tefsir hareketine eğilim gösteren kimseler, bazı eserler kaleme almışlardır. Öte yandan bu tefsir anlayışını eleştiren kimseler de aynı şekilde eserler yazarak bilimsel tefsiri savunanlara cevap vermişlerdir. Zira bu alanla alakalı gerek ciltler dolusu gerekse müstakil olarak çok sayıda geçmişten günümüze birçok çalışma yapılmıştır. Şimdi bu sahada önemli olarak gördüğümüz bazı eserlerin müellifleri ile birlikte kısa bir tanıtımını yapacağız.

Kur'an ayetlerini bilimsel verilerle açıklama girişiminde bulunarak tefsirine ilk defa bu anlayışı yansıtan Fahrüddîn er-Râzî'nin, *Mefâtihu'l-Gayb* adlı eseri çıkmaktadır. Razi eserinde Batlamyus'un kozmolojisine uygun tarzda yorumlarda bulunmuştur.¹³² Bu doğrultuda Razi, "*Yeri de yaydık*"¹³³ ayetinin tefsirini yaparken dünyanın yuvarlak olduğunu söylemekle birlikte¹³⁴ "*O, yeri sizin için bir döşek yaptı*"¹³⁵ ayetindeki "*fıraş*" kavramından yola çıkarak dünyanın sakin olduğunu ve dönmediğini iddia etmiştir. Dünyanın hareket halinde olması düşünüldüğünde birçok problemin ortaya çıkacağını söyleyerek bu konuda detaylarıyla birlikte açıklama yapmıştır.¹³⁶

Kur'an'ın bütün ilimleri ihtiva ettiğini savunan, ayetlerin işaret ettiği ilimleri geniş bir şekilde açıklayan bu alanda çarpıcı örnekler ortaya koyan bir diğer kişi ise Endülüslü ilim adamı Muhammed b. Ebu'l Fadl el-Mürsî'dir. (ö.655/1257) Süyûtî'nin *el-İtkân fi*

¹³¹ Ergün Çapan, "İfrat ve Tefrit Arasında Kur'an ve İlmi Hakikatler" *EKEV Akademi Dergisi* 16/51(2012), 189-191; Eren, "Bilimsel Tefsir Metodolojisi", 570-571; Güllüce, *Bilimsel Tefsirde Usûl*, 95-96; Gezer, *Kur'an'ın Bilimsel Yorumu*, 196-200.

¹³² Kırca, *Kur'an ve Bilim*, 44.

¹³³ Hicr 15/19.

¹³⁴ Fahrüddin Er-Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefâtihu'l-Gayb* çev. Suat Yıldırım vd. (Ankara: Akçağ Yayınları, 1990), 14/78.

¹³⁵ el-bakara 2/22.

¹³⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb* 2/102.

Ulûmi 'l-Kur'ân adlı eserinde görüşlerine yer verdiği Mürsî, Kur'an'ın astronomi, cedel, hendese, tıp ve cebir gibi ilimleri içerdiğini ifade eder.¹³⁷ Örneğin tıp ilminin insan sağlığıyla ilgilendiğini sağlıklı bir yaşam için ölçülü beslenmenin muhafaza edilmesi gerektiğini vurgulayan Mürsî, bu görüşünü “*İkisinin arasında, dengeli bir şekilde*”¹³⁸ ayetiyle desteklemiştir.¹³⁹

Mürsî, Kur'an'dan bazı ayetleri delil göstererek farklı meslek gruplarına ve alet isimlerine geniş bir şekilde işaret eder. Bunlardan bazılarını değinecek olursak;

“...Cennet yapraklarından üzerlerini örtmeye başladılar.”¹⁴⁰ ayetinin Terziliğe,

“...Örümcek kendisine bir ev edindi.”¹⁴¹ ayetinin Marangozluğa,

“Başımın üstünde ekmek taşıyordum.”¹⁴² ayetinin Fırıncılığa,

“Ektiğinizi gördünüz mü?”¹⁴³ ayetinin Dokumacılığa,

“Lamba cam içerisindedir.”¹⁴⁴ ayetinin Camcılığa,

“Allah'ın Boyası”¹⁴⁵ ayetinin Boyacılığa,

“...Kavmi, yanlarındaki altın ve gümüşten bir buzağı yaptılar”¹⁴⁶ ayetinin Kuyumculuğa, işaret ettiğini iddia etmiştir.¹⁴⁷ “Kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık.”¹⁴⁸ ayetinden evrende olmuş veya olacak tüm şeylerin bu ayetin kapsamında bulunduğunu söyleyerek bütün ilimlerin Kur'an ayetlerinden istinbat edileceğini ifade etmektedir.¹⁴⁹

Bu sahada kaleme alınan ve bilimsel konuları derinlemesine genişçe işleyen her ayetin bilimsel bir konuya işaretini izah eden Tantavî Cevherî'nin, (ö.1940) ara vermeden 13 yılda yazdığı, *el-Cevâhir fî Tefsîri 'l Kur'ân* adlı eseri, Müslümanları daima ilme ve tekniğe teşvik edici özelliğe sahip olması ve alışılmışın dışında bir üslupla yazılması açısından bilimsel tefsir literatüründe oldukça önemi haizdir. 25 cilt olarak basılmış, Cevherî'nin bazı unutmuş olduğu konuları eklemesi suretiyle bir cilt daha ilave edilerek toplamda 26 ciltten meydana gelen bu eser bilimsel tefsir ekolü bünyesinde önemli bir yere sahiptir.¹⁵⁰

¹³⁷ Suyûtî, *el-İtkân*, 2/354.

¹³⁸ el-Furkan 25/67.

¹³⁹ Suyûtî, *el-İtkân*, 2/354.

¹⁴⁰ el-Furkan 7/22.

¹⁴¹ el-Ankebût 29/41.

¹⁴² Yûsuf 12/36.

¹⁴³ Vâkıa 56/63.

¹⁴⁴ Nûr 24/35.

¹⁴⁵ el-Bakara 2/138.

¹⁴⁶ el-A'râf 7/148.

¹⁴⁷ Suyûtî, *el-İtkân*, 2/355. Celal Kırca, “Kur'an-ı Kerim ve Modern İlimler”, *Diyanet Dergisi* 20/2 (Haziran 1984), 45-47.

¹⁴⁸ Enâm 6/38.

¹⁴⁹ Suyûtî, *el-İtkân*, 2/355; Demir, “Bilimsel Tefsirin Tarihî Süreci ve Eleştirisi”, 65/66; Fatih Tiyek, “Kur'an Ayetlerini Bilimsel Verilerle İlişkilendirmenin Çerçevesi Üzerine” Kur'an ve Pozitif Bilim, ed. M. Turan Çalışkan (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2020), 209; Gezer, *Kur'an'ın Bilimsel Yorumu*, 33.

¹⁵⁰ Kırca, *Kur'an ve Bilim*, 48; Osman Arslan, Tantavî Cevherî Örneğinde Bilimsel Tefsir (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 49-51.

Tantavî, işârî tefsir ekolüne mensup bazı kimselerin tasavvufî tefsirde yaptıklarını tek başına bilimsel tefsirde yapmıştır. Kevni ayetlerin icazını geniş bir şekilde açıklayan Tantavî, tefsirinde yöntem endişesi taşımadığından dolayı bazı konular tekrar edilmiştir. Konu ile alakalı verilen bilgilere diğer farklı ciltlerde rastlamak mümkündür.¹⁵¹

Tantavî, “*Hastalandığım zaman bana şifa verendir.*”¹⁵² ayetini tefsir ederken tıpla ilgili konulara yer vererek genel temizlik, diş temizliği ve misvak gibi konular üzerinde durmuş bu gibi konuları açıklarken uzman kişilerin görüşlerini zikrederek bilimsel anlamda açıklama yapmıştır.¹⁵³

“*Hani siz, Ey Mûsâ! Biz bir tek yiyecekla dayanamayacağız. Bizim için rabbine dua et de bize toprağın mahsullerinden; sebzelerinden, kabakgillerinden, sarımsağından, mercimeğinden, soğanından bitirsin demiştiniz.*”¹⁵⁴ ayetinden bitkilerin gıda değerlerini ve beslenmedeki rollerinden bahsederek bilimsel verilerle açıklamada bulunmaktadır. Bitkiler üzerine uzman olan kişilerin görüşlerini ve metotlarını geniş bir şekilde açıklamayı ihmal etmediği görülmektedir.¹⁵⁵

“*Göğü yükseltti ve ölçüyü koydu.*”¹⁵⁶ ayetini yorumlarken ölçüyle alakalı Gazzali’nin, bir kimse bütün ilimleri öğrenmeden ölçüyü anlayamaz sözünü naklettikten sonra ölçünün dünyadaki tezahürlerden bahseder. Bu meyanda örümceklerden ve ağındaki sanattan, arılar ve bal peteğinden, karıncalardan, bazı taşların şekillerinden ve vasıflarından, balık ve deniz hayvanlarından, İslam dünyasında yapılan matematik çalışmaları ve sayıları ele alarak ansiklopedik bilgiler eşliğinde bu konular üzerinde etraflıca açıklamalarda bulunmaktadır.¹⁵⁷

Türkiye’de bilimsel tefsir ile alakalı Celal Kırca’nın kitapları ve makaleleri detaylı bilgiler sunmaktadır.¹⁵⁸ Diğer İslam ülkelerinde bu tefsir ile ilgili çalışmaların daha bir yoğunlukta olduğunu söylemek mümkündür. Bilimsel tefsir ekolüne katkıda bulunan çağımız ilim adamlarından bazıları şu şekildedir; Abdülmecid Zindânî, Zağlûl en-Neccâr, Abdurrezzak Nevfel, Ahmed Ömer Ebû Hacer, Hanefî Ahmed, Muhammed Ahmed Demrâvî, Müsaid b. Süleyman et-Tayyâr, Yusuf Mürüvve, es-Seyyid Cümeylî, Mürhif Abdulcebbar ve Abdülaziz İsmail gibi şahısların bu alanda eserleri mevcuttur.¹⁵⁹

Netice itibarıyla bilimsel tefsir konusunda birçok müstakil çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar incelendiği zaman ortaya çıkan tablo, bilimsel tefsir alanında görüş beyan eden

¹⁵¹ Kırca, *Kur’an-ı Kerim Ve Modern İlimler*, 233.

¹⁵² eş-Şuarâ 26/80.

¹⁵³ Cevheri, *el-Cevâhir*, 13/49-60.

¹⁵⁴ el-Bakara 2/61.

¹⁵⁵ Cevheri, *el-Cevâhir*, 1/76-79.

¹⁵⁶ er-Rahmân 55/7.

¹⁵⁷ Cevheri, *el-Cevâhir*, 19/32-60.

¹⁵⁸ Kırca, *Kur’an ve Fen Bilimleri*; a.mlf., *Kur’ân ve Bilim*; a.mlf., *Kur’an-ı Kerim Ve Modern İlimler*.

¹⁵⁹ Bu eserler hakkında geniş bilgi için bakınız; Celal Kırca, *İlimler ve Yorumlar Açısından Kur’an’a Yönelişler* (İstanbul: Marifet Yayınları, 2009), 195-214; Şehmus Demir, *Kur’ân’ın Yeniden Yorumlanması* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2014), 11-123; Ateş, “Geçmişten Günümüze Bilimsel Tefsir Okulu”, 130.

ilim adamlarının asıl gayelerinin, Kur'an'a ve insanlığa hizmet olduğu rahatlıkla anlaşılmaktadır. Bu alanda yine makaleler, konferanslar, köşe yazıları mevcut olup internet sitelerinde etraflıca bilgilere ulaşmak mümkündür. Tezimizin sınırlılıkları kapsamında önemli gördüğümüz eserler izah edilmeye çalışılmıştır.

4. BAYRAKLI'NIN TEFSİRİNDE AYETLERE BİLİMSEL YAKLAŞIMI

4.1. Astronomi İle İlişkilendirilen Ayetler

Astronomi, etrafımızı çevreleyen evreni, bütün gök cisimlerini, gezegenlerin ve diğer cisimlerin oluşumlarını, fiziksel yapılarını, kimyasal bileşenlerini, birbirlerine göre konumlarını ve onların hareketlerini inceleyen bir bilim dalıdır.¹⁶⁰

Gök cisimleri, eski çağlardan beri insanoğlunun merakını cezbetmiştir. Çünkü gökyüzündeki cisimlerin durumları, ay ve güneş tutulmaları, gök gürültüleri ve zaman zaman yeryüzüne düşen gök cisimleri, hemen hemen bütün insanların dikkatini çekmiş, onların merak, korku hatta zevk ve hayret duygularını harekete geçirerek düşünmeye sevk etmiştir. Öyle ki bazı kavimler, gökyüzünde tapınacak gök cisimleri aramışlar ve kendilerince tapınmaya layık gördükleri bazı gök cisimleri bulmuşlardır. Zira yapılan tarihî araştırmaların ve arkeolojik kazıların da bu görüşü doğrular nitelikte olduğunu söylemek mümkündür.¹⁶¹ Nitekim bu bağlamda Kur'an, Hz. İbrahim'in ilahi tevhidin delillerini semada bulmasını ve doğru yoldan çıkan kavmini kurtarmaya çalışmasını bizlere haber vermektedir.¹⁶²

Müslüman âlimler Astronomi bilimiyle çok sık ilgilenerek onda günlük hayata dair birçok pratik fayda görmüşlerdir. Örneğin karalarda ve denizlerde gidilecek yönün belirlenmesinde, elverişli zamanı seçmede, kible ve namaz vakitlerinin tayin edilmesinde ve ziraat işlerinin zamanlamasını ayarlamada bu bilimden yararlanmışlardır. Müslümanlar astronomi bilimlerine İlm'ül Hey'e, İlm'ün Nucûm ve İlm'ül Eflak adını vermişlerdir.¹⁶³

Kur'an'da astronomi ilmiyle çok yakın ilgisi bulunan kırka yakın âyet vardır. Bu ilmin konusuna giren bazı hususlara bu âyetler açıklık getirmiştir. Bunlardan bir kısmı Newton'un cisimler arasındaki çekim kuvveti ile açıklamaya çalıştığı ve denge kanunu diye bilinen sistemle uyum halinde bulunan, yıldızlar ve gezegen sistemlerinin yaratıcısı ve düzenleyicisi olan Allah'ın yüceliği ve kudretini düşünmeye çağıran ayetlerdir.¹⁶⁴ Müfessir Bayraklı, Astronomi ile ilişkilendiren bazı ayetleri, eserinde bilimsel olarak tefsir ettiği görülmektedir. Mesela, günümüzde büyük patlama olarak nitelendirilen olayı Kur'an'ın asırlar öncesinde haber verdiğini ifade etmektedir.¹⁶⁵

¹⁶⁰ Mehmet Bayraktar, *İslam'da Bilim ve Teknoloji Tarihi* (Ankara: TDV Yayınları, 1985), 69-73; Tevfik Fehd, "İlm-i Felek", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/126-129; Turan Tanın – Muhittin Erev, *Astronomi Dersleri* (İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri, 1970), 6-7.

¹⁶¹ Kırcı, *Kur'an ve Fen Bilimleri*, 127.

¹⁶² el-En'âm 76-79.

¹⁶³ Bayraktar, *İslam'da Bilim ve Teknoloji Tarihi*, 69.

¹⁶⁴ İsmail Karaçam, *En Büyük Mucize Kur'an'ın İlmî ve Edebî Sırları* (İstanbul: Yeni Şafak Yayınları, 2005), 413.

¹⁶⁵ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 12/434.

4.1.1. Kâinatın Yaratılışı

Pozitif bilimle incelenmesi mümkün olmayan meselelerden birisi de, kâinatın yaratılışı konusudur. İlim adamlarının daima merakını çeken bu konu zihinlerde çözülmesi gereken bir problem olarak varlığını sürdürmektedir. Yaşadığımız çağda birçok bilim insanı, araştırmacılar, fizikçiler elde ettikleri bilgilerle kâinatın yaratılışı hakkında farklı görüşler ve teoriler ortaya koymuşlardır. Nitekim kâinatın yaratılışıyla alakalı iki hipotez öne sürülmüştür. Birincisi inananlarca kabul gören kâinatın bir yaratıcı tarafından yaratıldığını, başı ve sonu olduğunu savunan George Gamow'un tezi, diğeri ise inkârcılar ve materyalistlerce kabul edilen, kâinatın başı belirsiz bir süreden beri hep mevcut olduğunu, yaratılmadığını dile getiren Fred Hoyle'nin ortaya attığı tezdır. Bilim dünyası ileri sürülen bu iki önemli hipotez üzerinde durmaktadır.¹⁶⁶

Kur'an-ı Kerim, kâinatın yaratılışını anlatırken semâvât ve yer kavramını kullanarak bu konuyu şöyle anlatmaktadır:

أَوَلَمْ يَرِ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ

*“İnkâr edenler, göklerin ve yerin birbirine yapışık olduğunu, bizim onları ayırdığımızı ve bütün canlıları sudan yarattığımızı görmüyorlar mı? Buna rağmen inanmayacaklar mı?”*¹⁶⁷

Bayraklıya göre bu ayet, günümüzde büyük patlama diye ifade edilen açıklamayı asırlar öncesinden haber vermektedir. Kâinatın yaratılışı geriye doğru izlenildiğinde başlangıçta sadece hidrojen gazı olduğunu ve Allah'ın ilk önce hidrojeni yarattığını ifade etmektedir. Bu görüşünü ayette geçen رَتْقًا ifadesine dayandırmaktadır. Gök ve yerin bitişik olması başlangıçta tek şey olduklarını, o tek şeyin ise hidrojen gazından başkası olmadığını söylemektedir.¹⁶⁸

Allah, kendisini ve kâinatın yaratılışını inkâr edenlere ders vererek kâinatın yaratılışı ve oluşumunu gözlemlemelerini ve bunun sonucunda iman etmelerini önermektedir. Gözlemin konusu ise kâinatın yaratılmadan önce tek bir gaz kütlesi olduğudur. Allah, ilk önce hidrojen gazını yaratarak akabinde büyük patlamayı gerçekleştirmiştir. Böylece Allah, hem tabiatın incelenmesini istemekte hem de tevhîd inancının önemini vurgulayarak fen bilimleri ve ilahiyat bilimlerini programa koymaktadır.¹⁶⁹

¹⁶⁶ Taşkın Tuna, *Uzayın Sırları* (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1994), 121-128; Abdurrezzak Nevfel, *Allah ve Modern İlim*, çev. Akif Nuri Karcioğlu (İstanbul: Dâva Yayınları, 1978), 26-29; Kırca, *Kur'an ve Fen Bilimleri*, 11-135.

¹⁶⁷ el-Enbiyâ 21/30.

¹⁶⁸ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 12/434.

¹⁶⁹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 12/435.

Bayraklı, ayette “*Bütün canlıların sudan yaratılması*” ifadesinden suyun, canlıların kökeninde kullanılan bir bileşim olduğunu vurgulamaktadır. Allah önce hidrojeni sonra oksijeni yaratarak, hidrojenden iki atom oksijenden bir atom alarak birleştirdi ve onu canlıların kaynağına koyarak ilahi yaratma eyleminin gözlemlenmesini istemektedir.¹⁷⁰

Nitekim Bayraklı, bilimsel bilgidен tek tanrı inancına geçildiği vakit insan beyninin işini tamamlayacağını vurgulamaktadır. Tek tanrı fikri ile bağlantı kurmanın yolu ise akli serbest bırakıp, bilimsel bilgi ona gıda olarak verilmelidir. Tarafsız yapılan bir gözlem ve bilimsel bilginin, akla vurulan zincirleri kırması demektir ki zaten bu da insanı tevhid inancına götüren bir yoldur.¹⁷¹

Bu ayeti eski ve yeni müfessirler farklı şekillerde yorumlamışlardır. Buradaki ihtilaf, yaratılıştan bitişik ve kaynaşık anlamına gelen¹⁷² رُتْق kavramı ile bitişik olan iki şeyin birbirinden ayrılması anlamına gelen¹⁷³ فَتْق kavramlarından kaynaklanmaktadır. İlk dönem müfessirleri kâinatın yaratılışı ile ilgili olan bu âyetin tefsirini yaparken farklı yorumlarda bulunmuşlardır. Said b. Cübeyr (ö. 95/714), Hasan Basrî (ö. 110/728) ve Katâde b. Diâme (ö. 117/735) gibi ilk dönem müfessirleri, yer ve gökler birbirine bitişik tek kütle halindeyken Allah onları birbirinden yarıp ayırarak göğü yerine kaldırdı ve yeri öylece bıraktı şeklindeki görüşü benimsemişlerdir. Ubey b. Ka‘b (ö. 30/650) ise Allah’ın gökleri ve yeri bitişik olarak yarattığını, sonra onların ortasında bir rüzgâr yaratarak, bununla onları birbirinden ayırdığını söylemiştir. Kur’an-ı Kerim’i bilimsel anlayışla tefsir eden ve ilk defa bu anlayışı sistemleştiren Razi de bu görüşü benimsemiştir.¹⁷⁴

Kur’an’ı bilimsel tefsir anlayışına göre yorumlayan son dönem müfessirlerine göre ise bu ayette kâinatın başlangıçta bir tek kütle olduğunu, bu kütlelerin sonradan dünyanın da içinde olduğu parçalara ayrıldığını izah etmişlerdir.¹⁷⁵

Kur’an ve Hz. Peygamber (sav)’in bildirdiği haberlerin zamanla doğru olduğunun görüleceğini ifade eden dünyada jeoloji alanında meşhur Prof. Dr. Afet Croner, bu ayet hakkında şöyle bir yorumda bulunmuştur: Yer ve göklerin başlangıçta bitişik olduğu ilmi gerçeğinin on dört asır önceden insanlar tarafından keşfedilmesinin mümkün olmadığını sadece bu ayetin dahi Kur’an’ın, Hz. Muhammed tarafından değil, insanüstü ilahi bir kaynaktan olduğuna kâfi geleceğini ifade etmektedir.¹⁷⁶

¹⁷⁰ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 12/435.

¹⁷¹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 12/436.

¹⁷² Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî, *El-Müfredât Fi Garîbi'l-Kur'an*, çev. Yusuf Türker (İstanbul: Pınar Yayınları, 2007), 187.

¹⁷³ İsfahânî, *Müfredât*, 371.

¹⁷⁴ Râzi, *Mefâtihu'l-Gayb* 16/128-130.

¹⁷⁵ Cevherî, *el-Cevâhir*, 5/207; Süleyman Ateş, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, (İstanbul: Yeni Ufuk Neşriyat, 1988), 501; Celal Yıldırım, *İlmin Işığında Kur’an Tefsiri* (İzmir: Anadolu Yayınları), 3905; Muhammed Esed, *Kur’an Mesajı*, çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk (İstanbul: İşaret Yayınları, 1999), 3/651; Vehbe Zuhaylî, *Tefsiri'l-Münir*, Risale Yayınları: 9/40-43. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 1995), 6/43.

¹⁷⁶ Abdülmecid Zindânî, *Kur’an’da İlmi Mucizeler*, çev. Resul Tosun (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1995), 45-48.

Kâinatın yaratılışı ile ilgili diğer bir ayet şu şekildedir:

ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ

“Sonra duman halinde olan göğe yöneldi, göğe ve yerküreye, isteyerek veya istemeyerek, geliniz! dedi. İkisi de, isteyerek geldik dediler.”¹⁷⁷

Bayraklı, duman halinde olan göğe yönelmenin göğe şekil verme anlamına gelebileceğini ifade etmektedir. اسْتَوَى kelimesine “yöneldi” manası verilebileceği gibi “şekil verdi” manası da vermek mümkündür. دُخَان kelimesi duman anlamına geldiği gibi “gaz halinde, buhar halinde” gibi anlamları vermek mümkündür. Bütün kâinatın ilk maddesinin hidrojen gazı olduğunu söyleyen bilim açısından “dühân” kelimesine mana verilirse ayetten “hidrojen gazı olan göğe şekil verdi” gibi bir anlam ortaya çıkmaktadır.¹⁷⁸

Gök ve yer kürenin isteyerek veya istemeyerek gelecekleri şeyin ise varlık âlemi olduğu ifade edilmiştir. Maddi anlamda kâinatın var olmasında ona bir seçenek sunulmamıştır. Zemahşeri, yüce Allah’ın göklere ve yere şekil verdikten sonra onlara var olmaları için emir verdiğini ve onlar da isteyerek varlık âlemine geldiklerini, Allah’ın iradesine uygun olarak var olduklarını ifade etmiştir.¹⁷⁹ Öte yandan bu ifade biçimi Allah’ın varlık âlemi üzerinde paylaşılamayacak bir otoriteye, güce ve ilişkiye sahip olmasına delil teşkil etmektedir. Çünkü Allah bir şeyi yaratmak istediğinde ona sadece ol demesi yeterlidir.¹⁸⁰ Ol demekle varlık âlemine gelin demek arasında ise pek bir fark yoktur.¹⁸¹

Râzî, “dühân” kelimesine duman veya buhar gibi anlamları vermenin mümkün olduğunu söylemektedir. Onu, birbirine bitişmemiş, ışıksız, ayrı ayrı parçalar olarak tanımlamıştır. Ona göre isteyerek veya istemeyerek gelin ifadesindeki asıl maksat ise Cenâb-ı Hakk’ın kudretinin mükemmelliğini ortaya koymaktır. İtaat halini, göğe; istememeyi de yere hamletmek gerekir. Zira itaati, semaya tahsis etmenin sebepleri olduğunu söyleyen Razi, semâ ve yer kelimesinin halleri üzerinde karşılaştırma yapmıştır. Semâ, hareketini değiştirmeyen bir tarz üzerine devam ettirdiği için Allah’a itaat eden bir canlıya benzetilmiş, yerin hallerinin bazen sakin bazen de birbirine girmiş hareket içinde olduğu vurgulanmıştır. Öte yandan gökteki varlıkların, sadece itaat içinde olduklarını, yerdekiler için aynı şeyi söylemenin mümkün olmadığı izah edilmektedir. Bu ve benzeri sebeplerden dolayı semâ’nın itaat içinde olduğu, yerin ise, bu işe istemeyerek boyun eğdiği ifade edilmiştir. Yerin yaratılmasının illeti onun isteksiz olmasına varıp dayanınca,

¹⁷⁷ Fussilet 41/11.

¹⁷⁸ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 17/92.

¹⁷⁹ Ebü’l-Kâsım Carullah Muhammed b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf An Hakâ’iki Ğavâmi’i’t-Tenzîl ve Uyûni’l-Ekâvili fî Vücûhi’t-Te’vil*, çev. Ahmet Alim vd., (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2018), 3/445.

¹⁸⁰ Meryem 16/40; Yâsîn 36/82; en-Nahl 16/40; el-Mü’min 40/68.

¹⁸¹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 17/92.

yerdekiler de, hep isteksizliği, sıkıntıyı, kahır ve adaletsizliği gerektiren şeyler ile nitelendirilmişlerdir.¹⁸²

Fransız ilim adamı Prof. Dr. Maurice Bucaille (ö.1998) ise kâinatın başlangıç devresinde, Kur'an'ın kendisinden bahsettiği duman ile çağdaş bilimin düşündüğü başlangıçtaki nebülöz (bulutsu) arasındaki uygunluğun meydana olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca Bucaille, Kur'an metninin ortaya koymuş olduğu bütün konuların, bugün bilimsel olarak bütünüyle ispatlanmış olmasa bile Kur'an-ı Kerim'in yaratılış hakkında verdiği bilgilerle, kâinatın oluşumu konusundaki öne sürülen çağdaş bilgiler arasında, hiçbir şekilde en ufak bir aykırılığın olmadığını ifade etmektedir.¹⁸³

Netice itibariyle bilim insanları kâinatın nasıl yaratıldığına dair birtakım görüşler öne sürmüşlerse de tam anlamıyla bazı soruların cevabını verememişlerdir. Örneğin ilk evren maddesinin nasıl meydana geldiği, gününüzde yapılan bütün araştırmalara rağmen akıllarda soru işareti olarak güncelliğini korumaktadır.

4.1.2. Göklerin ve Yerin Altı Günde Yaratılması

Allah Teâlâ, Kur'an-ı Kerim'in farklı ayetlerinde göklerin ve yerin yaratılışı hakkında bilgiler vermiştir. Bu ayetlerin kısaca tasnifini şu şekilde yapabiliriz:

- a.) 7 yerde göklerin ve yerin 6 günde yaratıldığı,¹⁸⁴
- b.) 1 yerde sadece yerin 2 günde yaratıldığı,¹⁸⁵
- c.) 1 yerde sadece 7 göğün yaratılışının, 2 günde olduğu,¹⁸⁶
- d.) 1 yerde ise yeryüzündeki gıdaların yetiştirilmesinin, 4 günde olduğu ifade edilmiştir.¹⁸⁷

إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ

“Şüphesiz, Rabbiniz o Allah'tır ki, gökleri ve yeri altı zaman devresi içinde yarattı.”¹⁸⁸

Bayraklı, göklerin ve yerin altı gün içerisinde yaratılması ile ilgili olarak altı gün ifadesinden ne anlaşılması gerektiği hususunda şöyle demektedir: Ayette gün kelimesi tekil değil çoğul olarak gelmiştir. Bu anlamda, ayetteki “gün” kavramından, bizim bildiğimiz hafta günleri mi, yani 24 saat mi anlaşılmalı, yoksa Kitab-ı Mukaddesin Tekvin kitabının bir ve ikinci bablarında ifade edilen, yüce Allah gökleri altı günde yarattı ve

¹⁸² Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb* 19/357-360.

¹⁸³ Maurice Bucaille, *Tevrat, İnciller, Kur'an-ı Kerim ve Bilim*, çev. Suat Yıldırım (İzmir: Işık Yayınları, 2005), 221-222.

¹⁸⁴ el-A'râf 7/54; Yûnus 10/3; Hûd 11/7; el-Furkân 25/59; es-Secde 32/4; Kâf 50/38; el-Hadîd 57/4.

¹⁸⁵ Fussilet 41/9.

¹⁸⁶ et-Talâk 65/12.

¹⁸⁷ Fussilet 41/10.

¹⁸⁸ el-A'râf 7/54

yedinci gün dinlenmeye çekildi şeklinde mi anlaşılmalıdır. Müellif bu sorulara olumsuz cevap vereceğini belirtmiştir.¹⁸⁹

Yevm kelimesi, zamanın bir anını veya uzun bir zaman dilimini ifade etmektedir. Buna evre, devir, uzun bir zaman dilimi veya çağ denebilir. Ayette geçen gün kavramından jeolojik devir anlaşılmalıdır. Allah katındaki zaman mefhumu ile insanların idrak ettiği zaman anlayışının farklı olduğuna dikkat çeken Bayraklı, bu görüşüne delil olarak “*Sonra bütün işler, sizin hesaplamalarınıza göre, bin yıl tutan bir günde kaydedilmek için O’nun nezdine yükselir.*”¹⁹⁰ ayetini göstermektedir. Bu ayetten Allah katındaki bir günün insanların takvimine göre bin yıla eşit olduğu anlaşılmalıdır. Yorumu yapılan ayetteki “altı gün” ifadesi altı bin yıla işaret etmektedir. Her bin sene ise kâinatın yaratılmasındaki jeolojik değişim devresini oluşturmaktadır.¹⁹¹

وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيٍّ مِنْ فَوْقِهَا وَبَارَكَ فِيهَا وَقَدَّرَ فِيهَا أَقْوَاتَهَا فِي أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ سَوَاءً لِلنَّاسِ لِيَوْمٍ

“O, yerin üstünde sabit dağlar yarattı. Orada bereketler meydana getirdi. Orada araştırıp soranlar için rızıkları tam dört günde belli bir seviyede takdir edip, düzene koydu.”¹⁹²

Bayraklı, altı jeolojik devrenin gök ve yere dağılımını bu ayetin belirlediğini ifade etmektedir. Yeryüzünün oluşumu ve içinde yaşayan canlılar için gıdaların yaratılışı dört jeolojik devirde olmuştur. Günümüzde yapılan bilimsel araştırmalarla bu durum tespit edilmiştir. Dolayısıyla Kur'an'ın belirledikleri, jeolojik devirlere uygun düşmüştür. “Böylece onları, iki evrede yedi gök olarak yarattı.”¹⁹³ ayetinden göklerin yaratılışı iki devirde olup 4+2= 6 zaman devri ortaya çıkmaktadır. Tekvin kitabında bahsedilen haftanın altı gününü, altı jeolojik devir olarak anlaşılmasının gerektiği vurgulanmaktadır.¹⁹⁴

Bayraklı, ayetin bu kısmından bir başka ilkenin daha çıkarılacağını ifade etmektedir. Allah göklerin ve yerin yaratılışını zaman kavramıyla anlattığına göre, önce zamanı yaratmıştır. Gece ve gündüz kavramı ise güneş sistemi yaratıldıktan sonra ortaya çıkmıştır. Böylece Allah, insanlara bildirmek istediklerini, idrak edebilecekleri kavramlarla anlatmayı tercih etmiştir.¹⁹⁵

Diğer taraftan ayette geçen gün kavramının farklı ayetlerde¹⁹⁶ çok kısa bir ânı ifade ettiği anlaşılmaktadır. Her an yaratma hali¹⁹⁷ göz önünde bulundurulursa, Allah

¹⁸⁹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 7/167.

¹⁹⁰ es-Secde 32/5.

¹⁹¹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 7/167.

¹⁹² Fussilet 41/10.

¹⁹³ Fussilet 41/12.

¹⁹⁴ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 7/167-168.

¹⁹⁵ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 7/168.

¹⁹⁶ Yâsîn 36/82; er-Rahmân 55/29.

¹⁹⁷ er-Rahmân 55/29.

kâinatı yaratmış onu kendi haline bırakmamıştır. Allah her an yaratmakta ve ona müdahale etmektedir.¹⁹⁸

Bayraklı, göklerin ve yerin altı günde yaratılmasıyla ilgili olarak bu konuyu kapsayan diğer ayetlere de benzer yorumlar yapmıştır.¹⁹⁹ Gün kavramından anlaşılması gereken zaman evresidir. Kâinatın yaratılışındaki evrelerin tespitini yapan bilim insanları dört zaman evresini bulmuşlardır. Bayraklı ilerleyen zamanlarda araştırmalar devam ettikçe bilim insanlarının altı zaman evresi olduğunu da bulacaklarını ifade etmektedir.²⁰⁰

Kurtubî, bu ayetin tefsirini yaparken, Allah'ın yoktan var etme kudretine tek başına sahip oluşunun önemini vurgulayarak ibadetin yalnızca ona yapılması gerektiğini anlatmaktadır. Altı gün ifadesinden âhiret günlerinden altı gün olduğunu ifade etmektedir. Bu doğrultuda her bir gün bin yıl anlaşılmalıdır. Bu söylem, göklerin ve yerin yaratılışının önemini ortaya koymak içindir. Allah dileseydi bunu bir anda yaratma kudretine sahipti. Allah'ın gökleri ve yeri bir anda yaratmayıp altı günde yaratmasının birtakım hikmetleri vardır. Örneğin bunlardan birisi kullara yapacakları işlerde yumuşak davranmayı ve sağlam iş yapmayı öğretmektir. Bir diğeri de, onun katında her şeyin belli bir süresinin olduğunu belirtmektir.²⁰¹

Bilimsel tefsir ekolünün çağımızdaki en büyük savunucusu ve temsilcisi olan Tantavî Cevherî de, altı gün ile kastedilenin şu altı vakit olduğunu ifade etmiştir:

1. Kâinatın esîr denilen bir maddeden yaratılması,
2. Güneş sisteminin meydana gelişi,
3. İnsanların yaratılışı,
4. Madenlerin yaratılışı,
5. Hayvanların yaratılışı,
6. Bitkilerin yaratılışı.²⁰²

Ayeti bilimsel olarak açıklayan Ateş, gün kavramından jeolojik devirler anlamını çıkarmıştır. Gün kelimesinin bizim bildiğimiz manada 24 saatten oluşan gün olmadığını, Allah katında gün, miktarını yalnız Allah'ın bileceği bir zaman süreci olarak nitelendirmiştir.²⁰³ Ayrıca gün kavramının izafî olduğunu göstermek amacıyla farklı gezegenlere göre günün saatleri verilmiş ve bazı matematiksel hesaplamalar yapılmıştır.²⁰⁴

Kur'an'da dönem veya devir olarak çevirisi yapılan yevm kelimesi, güneşin doğuşundan batışına kadar olan zaman parçası anlamı verilebileceği gibi, zamandan kesin

¹⁹⁸ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 7/168.

¹⁹⁹ Geniş bilgi için bakınız; Yûnus 10/3; Hûd 11/7; el-Furkân 25/59; es-Secde 32/4; Kâf 50/38; el-Hadîd 57/4.

²⁰⁰ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 9/129.

²⁰¹ Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el- Câmiu li-Ahkâmi'l- Kur'ân*, çev. Beşir Eryarsoy (İstanbul: Buruç Yayınları, 1997), 7/359-363.

²⁰² Cevherî, *el-Cevâhir*, 4/159-173.

²⁰³ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 7/98.

²⁰⁴ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 8/126-127.

belli olmayan önemli bir dönemi veya devreyi ifade eden bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Ragıp el-İsfahanî de gün kelimesinin benzer yorumlara delalet ettiğini açıklamaktadır. Bu bağlamda müfessirlerin çoğu yevm kavramını, süresi kesin belli olmayan dönem veya devre olarak nitelendirmişlerdir. Dolayısıyla göklerin ve yerin altı günde değil, altı uzun dönemde yaratıldığına şüphe yoktur. Nitekim günümüzde yapılan jeolojik araştırmalar da buna yakın tespitlerde bulunarak, Kur'an'ı tasdik etmeye yönelmiştir.²⁰⁵

Konuyla alakalı bir diğer ayette ise bu konu daha detaylı işlenmiştir.²⁰⁶ Göklerin ve yerin altı döneminin ilk iki devresi yerküreye ilgilidir. Toprak ve suyun oluşması, sonra da canlılar ve bitkilerin vücut bulması dört ayrı dönemde gerçekleşmiştir. Allah'ın varlığı ve birliğini ispat, kudretinin benzersizliğini kanıtlamak üzere akıl sahiplerine bilimsel olarak araştırma yapmaları için kâinatın yaratılışı hakkında ipuçları verilmektedir. Temel bilgiler sergilenerek konuya nereden başlanılacağına ışık tutulmaktadır. Dolayısıyla ilgili âyet ile göklerin birinci ve ikinci dönemi belirtilirken hepsinin de gaz halinde bulunduğu dikkat çekilerek, üçüncü bir dönemde bunun yoğunlaştığına işaret edilmektedir. Kısaca Kur'ân, jeologlar ve astronomlara kâinatın oluşumu hakkında en sağlam temel bilgiyi vermektedir.²⁰⁷

Netice olarak bazı müfessirler yer ve göklerin altı günde yaratılmasına farklı yorumlarda bulunmuşlardır. Bazılarına göre bu ifadeden maksat ahiret günleridir.²⁰⁸ Bazıları ise bu ifadeyi bilinen dünya günü olarak anlamışlardır.²⁰⁹ Bazı müfessirlerde fazla ayrıntıya girmemiş, altı gün ifadesinin gerçek manasının anlaşılamayacağını iddia etmişlerdir.²¹⁰

4.1.3. Göklerin Sayısı

Kur'an-ı Kerim'in muhtelif yerlerinde göklerin “yedi gök” olarak yaratıldığından bahsedilmiştir.²¹¹ Âlemler kavramı Kur'an'ın birçok yerinde geçmektedir. Gökler kavramı ise sadece çoğul olarak değil, aynı zamanda sembolik bir değer ifade eden 7 rakamıyla nitelendirildiği görülmektedir. Kur'an'da 7 rakamının çeşitli konular için 24 defa zikredildiği görülmektedir. Sayısal bir değer ifade eden bu rakamın bu anlamda kullanılmasıdaki asıl hikmet tam olarak bilinmemektedir.²¹²

²⁰⁵ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, 4/2134-2135.

²⁰⁶ Fussilet 41/9-12.

²⁰⁷ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, 4/2134-2135.

²⁰⁸ Kurtubî, *el- Câmiu li-Ahkâmi'l- Kur'ân*, 7/359.

²⁰⁹ Ebu'l Fidâ İsmail İbni Kesir, *Hadislerle Kur'ân-ı Kerim Tefsiri*, çev. Bekir Karlığa-Bedrettin Çetiner (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1993), 2/195.

²¹⁰ Seyyid b. Kutub b. İbrâhîm b. Hüseyin eş-Şâzili, *Fî Zilâli'l-Kur'ân* çev. M. Emin Saraç-İ. Hakkı Şengüler- Bekir Karlığa (İstanbul: Hikmet Yayınları, 1979), 1/109.

²¹¹ el-Bakara 2/29; el-İsra 17/44; el-Mü'minûn 23/86; Fussilet 41/12; et-Talâk 65/12; el-Mülk 67/3; Nüh 71/15.

²¹² Bucaille, *Kur'ân-ı Kerim ve Bilim*, 211.

فَقَضَاهُنَّ سَبْعَ سَمَوَاتٍ فِي يَوْمَيْنِ وَأَوْحَىٰ فِي كُلِّ سَمَاءٍ أَمْرَهَا وَزَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ وَحِفْظًا ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ

“Böylece onları, iki evrede yedi gök olarak yarattı ve her göğe görevini vahyetti/öğretti. Biz, yakın/dünya göğünü kandillerle/ışık saçan cisimlerle donattık, bozulmaktan da koruduk. İşte bu, gücü sonsuz ve her şeyi bilen Allah’ın takdiridir.”²¹³

Bayraklı, bu ayetin ve konuyla alakalı diğer ayetlerin asıl amacının Allah’ın kâinat ile olan ilişkisini ortaya koyması olarak yorumlamıştır. Bu vesileyle Allah, insanoğlunu şirk ve inkârdan uzaklaştırarak iman ve tevhide çağırmaktadır.²¹⁴

Bayraklı, yedi gök kavramının yedi kozmik sisteme delalet ettiğini vurgulamaktadır. 7 rakamı Arapçada birkaç veya birden çok gibi anlamları ifade etmektedir. Yetmiş veya yedi yüz ifadelerinden de çok, pek çok gibi anlamlar çıkmaktadır. Ayette geçen “yedi gök” ifadesi kozmik sistemin çokluğunu vurgulamak için kullanılmıştır. Her kozmik sisteme görevini vahyetti demek kendi görevini işlevini ona yükledi demektir.²¹⁵

Müellifin, göklerin sayısıyla veya “yedi gök” tabirinin ifade ettiği anlamın üzerinde bilimsel manada detaylı bir açıklama yapmadığını söyleyebiliriz. “Yedi gök” tabirinin sayısal anlamdan ziyade daha çok nasıl uyumlu yaratıldığının üzerinde durmaktadır. Bu uyumu araştırmak, tabiat bilimlerinin ana amacı olmalıdır. Allah bizden yedi göğün birbirine olan uyumunun nasıl olduğuna dair keşfini istemektedir. Bunun tespitinin yapılması ise insanoğlunu kıyamete kadar meşgul edecek bir arayış olacaktır.²¹⁶

Müfessirlerin bir kısmı, Kur’an’da ifade edilen “yedi gök” tabirinin, rakamsal olarak yedi kat gök şeklinde anlaşılmaması gerektiğini, yedi ve yetmiş sayıları gibi kesretten kinaye veya mübalağa olarak kullanılmasından dolayı bu ifadenin temsili bir anlamı olduğunu ifade etmişlerdir.²¹⁷ Diğer taraftan yedi gök tabirinin gerçek anlamda kullanıldığı, semanın yedi kattan oluştuğu hadislerde de ifade edilmiştir.²¹⁸

Elmalılı, “Seb’a Semâvât” denildiği zaman sayısal mana dikkate alınmadığında ilk akla gelen mana umumiyetle, bilinen yedi gezegenin yörüngeleriyle ayırt edilen bölgeler olduğunu ifade etmiştir. Bunların böyle yedi sayısı ile ifade edilmesinde hem umumiyetle bilinenleri göstermek, hem de ötede bulunan güneşin merkeziliğine bir işaret vardır. Zira ileride bu yedi gezegene yenilerinin de eklenme ihtimali göz önünde bulundurulmalıdır.²¹⁹

²¹³ Fussilet 41/12.

²¹⁴ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 17/93.

²¹⁵ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 17/93.

²¹⁶ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 20/31.

²¹⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/1102.

²¹⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi’u’s-Sahîh*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), “Salat”, 1; “Menâkıb”, 24.

²¹⁹ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 1/290-294.

Ateş’e göre, göklerin yaratılması veya yedi gök tabiri zikredilen ayetlerin asıl maksadı insanların dikkatini Allah’ın kudretine çekmektir. Ona göre Kur’an’ın indiği dönemde insanlar Batlamyus teorisinin etkisinde kalmışlar ve göklerin yedi olduğunu kabul etmişlerdi. Zira aynı anlayışa, Barnaba İncil’inde de rastlamak mümkündür. Allah da onların anlayışı üzerinden onlara kendi kudretini göstermek istemiştir.²²⁰

4.1.4. Dünyanın Yuvarlak Olması

Dünyanın, güneşin ve ayın hareketleri geçmişten günümüze kadar insanoğlunun merakını cezbetmiştir. Özellikle dünyanın şekliyle alakalı olarak birçok fikir beyan edilmiştir. Eski çağlarda yaşayan astronomi bilginleri, kendi dönemlerinde bulunan astronomi bilgisine dayanarak dünyanın düz olduğu kanısına varmışlar ve bütün bilimsel çalışmaları buna göre yapmışlardır.²²¹

Dünyanın yuvarlaklığı fikrini ilk defa ortaya atanlardan birisi olarak karşımıza Avrupalı bilim insanı Christophe Colomb (ö.1506) ve dünyayı dolaşan Ferdinand Macellan (ö. 1521) çıkmaktadır. Fakat Müslüman âlimler mezkûr kişilerden çok daha önceleri dünyanın yuvarlak olduğu fikrini benimseyerek bu konuda eserler yazmışlar ve hatta bazı Kur’an ayetlerini bu anlayışa uygun bir şekilde tefsir etmişlerdir.²²²

Kur’an-ı Kerim’de açıkça olmasa da dünyanın yuvarlak olduğuna dair bazı ayetler bulunmaktadır.²²³ Bu ayetler incelendiğinde dünyanın nasıl bir konuma sahip olduğu ve işleyişine dair birtakım bilgileri haber vermektedir. Ayrıca bu ayetler insanları düşünmeye ve araştırma yapmaya sevk etmektedir.

وَالْأَرْضَ بَعْدَ ذَلِكَ دَحِيهَا

“Ardından yerküreyi döşedi.”²²⁴

Bayraklı, bu ayeti yeryüzünün hayata elverişli hale gelmesi için oluşan şartlar olarak ele almıştır. Fakat ayetten dünyanın yuvarlaklığına dair herhangi bir sonuç çıkarmamıştır.²²⁵ Ayetin tefsirini yaparken tabiat bilimlerinin dinin içinde olduğuna vurgu yaparak ilimleri, dini ve din dışı diye bir ayırma tabi tutmanın doğru olmadığını ifade etmektedir.²²⁶ Konuyla alakalı diğer ayetlerde de benzer yaklaşımlar söz konusudur.

Allah, kendi varlığını ve gücünü insanoğlunun etrafında cereyan eden tabiat olayları ile anlaşılmasını ve kendisine iman edilmesini istemektedir. Eserden müessire

²²⁰ Ateş, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, 6/96.

²²¹ Mehmet Kubat, “Kur’an’ın Öğretisi ve Modern Bilimin Verileri Işığında Düz Dünya Teorisi’nin Tartışılması”, *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 10/2 (Kasım 2019), 326; Karaçam, *En Büyük Mucize Kur’an’ın İlmî ve Edebî Sırları*, 423; Kırca, *Kur’an ve Fen Bilimleri*, 173.

²²² Kırca, *Kur’an ve Fen Bilimleri*, 173; Karaçam, *En Büyük Mucize Kur’an’ın İlmî ve Edebî Sırları*, 424.

²²³ el-Bakara 2/164; el-A’râf 7/54; İbrâhîm 14/33; Yâsîn 36/40; ez-Zümer 39/5 en-Nâziât 79/30.

²²⁴ en-Nâziât 79/30.

²²⁵ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 20/330.

²²⁶ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 20/331.

gidiş olarak yorumlanması mümkün olan bu akli sıçrayışın altında bilimsel araştırmaların olması öngörülmektedir.²²⁷

Dünyanın yuvarlak oluşuna dair bir başka ayette ise, “*Geceyi gündüze, gündüzü de geceye sarar.*”²²⁸ buyurulmaktadır. Bu ayette geçen “tekvîr” kelimesinin de üzerinde durulmuştur.

Bayraklı, bu ayetle ilgili dünyanın yuvarlak oluşuna dair herhangi bir açıklamada bulunmamış ise de ayette geçen tekvîr kelimesini, tekvîr suresi ilk ayetin açıklamasında şu şekilde ele almıştır: Küvvira fiili, başa sarık sarmak anlamına gelen kevvera kökünden türemiştir. Diğer yandan bu fiil, eşyayı bir araya getirip bohçalamak manasına da gelmektedir.²²⁹

Netice olarak müfessirin, ilgili ayetlerde tabiat bilimlerinin önemini vurguladığını söylememiz yerinde olacaktır. Tabiatıta yaratılan varlıklara ibret nazarı ile bakılarak gereken derslerin çıkarılması üzerinde durulmuştur. Öte yandan müfessir, tabiat bilimlerinin, Allah’ın varlığını, gücünü ve insanoğluna sunmuş olduğu nimetleri anlatması bakımından bu ilimlerin gerekliliğine dikkat çekmiştir.

4.1.5. Dünyanın Dönüşü

Ortaçağ döneminden bu yana bir kısım insanlar, dünyanın bir yere dayandığı düşüncesine kapılmışlar, onun boşlukta durmasını imkân dışı görmüşlerdir.²³⁰ Aristo (m.ö. 384-322) ve Batlamyus (ö.168) gibi filozoflar dünyanın yuvarlak olduğunu ve güneşin çevresinde döndüğünü iddia etmişlerdir. Batlamyus nazariyesine göre dünya kâinatın ortasında sabit ve sakin durmakta ve diğer bütün yıldızlar, dünyanın etrafında dönmektedir.²³¹ Dünya yerine güneş merkezli bir evren modelinin daha uyumlu olacağı ve dünyanın güneşin çevresinde döndüğü fikri, ilk olarak Polonyalı astronom Nikolas Kopernik (ö.950/1543) tarafından ilan edilmiştir.²³²

İslam âlimlerinden bazıları, Batlamyus teorisinin etkisinde kalmış ve Kur’an ayetlerini bu teori ışığında yorumlamışlardır. Bunların başında müfessir Râzî’yi misal olarak vermek yerinde olacaktır.²³³

Râzî, “*Rabbınız ki, sizin için yeri döşek, göğü bina kılmıştır.*”²³⁴ ayetinin tefsirinde dünyanın dönmediğini, tam tersine sabit olduğunu ispatlamaya çalışmıştır.²³⁵

Kur’an’da dünyanın döndüğüne işaret eden bazı ayetleri şöyle sıralamak mümkündür:

²²⁷ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 10/231.

²²⁸ ez-Zümer 39/5

²²⁹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 20/374.

²³⁰ Celal Yeniçeri, *Uzay Ayetleri Tefsiri* (İstanbul: Erkam Yayınları, 1995), 208.

²³¹ Kırca, *Kur’an ve Fen Bilimleri*, 177.

²³² Stephen Hawking, *Zamanın Kısa Tarihi*, çev. Barış Gönülşen (İstanbul: Alfa Yayınları, 2015), 14-15.

²³³ Yeniçeri, *Uzay Ayetleri Tefsiri*, 212; Kırca, *Kur’an ve Fen Bilimleri*, 178.

²³⁴ el-Bakara 2/22.

²³⁵ Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, 2/112-116.

وَايَةٌ لَهُمُ اللَّيْلُ نَسْلَخُ مِنْهُ النَّهَارَ فَإِذَا هُمْ مُظْلَمُونَ

“Gece de onlar için bir delildir. Gündüzü ondan soyup alırsız, birden onlar karanlıkta kalıverirler.”²³⁶

وَتَرَى الْجِبَالَ تَحْسَبُهَا جَامِدَةً وَهِيَ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ

“Dağları, yerinde cansız gibi durur görürsün. Oysa onlar bulutların geçişi gibi geçerler.”²³⁷

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ لِأُولِي الْأَلْبَابِ

“Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde akliselim sahipleri için gerçekten alınacak dersler vardır.”²³⁸

Bayraklı, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelmesinden, dünyanın hareket halinde olduğunu ifade etmiştir. Zaman kavramı ve zamanı meydana getiren gece ve gündüzün birbirini takip etmesi, akabinde dünyanın güneş etrafında ve kendi etrafında dönmesini getirmektedir. Tabiat kanunlarındaki işleyiş bizleri, kâinattaki nizam, kâinattaki nizam da ilahi kudrete götürmektedir. Allah, bu konuyla alakalı ayetlerle, Kur’an üniversitesinin programına Astronomi dersini koymaktadır.²³⁹

هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ ذَلُولًا فَامْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا

“Allah, yeryüzünü yaşanmaya elverişli bir yer yapmıştır. Öyleyse onun her tarafını dolaşınız.”²⁴⁰

Son dönem bazı müfessirler, bu ayetten dünyanın döndüğüne dair yorumda bulunmuşlardır. Örneğin Ateş, *“yeryüzünün kollarında yürüyün”* ifadesini şöyle açıklamaktadır:

Hayvanın üzerine binen bir insan kendisi yürümez, hayvan ile birlikte yürür. Fakat arzın sırtına binmiş olanlar, arza tabi olarak yürüdükleri gibi, ayrıca kendileri de arzın omuzlarında yürürler. Yerin omuzlarında yürüyün deyiminde ise yer, sırtına binilen uysal bir hayvana benzetilmiştir. Hayvan hareket eder. Yer de güneş çevresinde dolanıp durmaktadır.²⁴¹

Bayraklı, ayette geçen *“yeryüzünün kollarında yürüyün”* ifadesini birkaç açıdan ele alarak incelemiştir. Yeryüzünün omuzları ifadesiyle vurgulanmak istenen onun istifade edilmesi gerekli olan yönlerini ve araştırılması gereken konularını ortaya koymaktır. Allah yerel bilimlerin araştırılması ve tabiat kanunlarının tespit edilmesini ve keşfedilmesini murâd etmiştir. Yeryüzünde yürümek, gidilmemiş veya daha önce varlığı bilinmeyen yerlere ulaşarak, bu gibi yerlerin keşfedilmesi demektir. Bu gitme eylemi

²³⁶ Yasîn 36/37.

²³⁷ en-Neml 27/88.

²³⁸ Âl-i İmrân 3/190.

²³⁹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 4/531-532.

²⁴⁰ el-Mülk 67/15.

²⁴¹ Ateş, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, 9/534.

ise ulaşım teknolojisinin bulunmasını zorunlu kılmaktadır. Allah’ın böyle bir emir vermesi, ulaşım teknolojisinin gelişimini beraberinde getirmektedir. Öte yandan yerel bilimlerin bütün konuları, bu emrin kapsamına dâhildir. Fizik, Kimya ve Biyoloji vb. bilimlerin araştırmaları, yerkürenin konuları içerisine girmektedir.²⁴²

Netice itibarıyla günümüzde artık dünyanın dönüşüne dair bilgilerin kesinlik kazandığı bir gerçektir. Teleskop, astrograf ve güneş dürbünü gibi astronomi aletlerin üretilmesi ve bu alanda teknolojinin ilerlemesi bunu teyit etmektedir. Günümüz müfessirleri de ayetleri açıklarken, Kur’an’ın bu noktada işaret ettiği bilimsel gerçeklere yer yer atıfta bulunmaları zorunlu bir hâl almıştır.

4.1.6. Güneş ve Ayın Hareketleri

İnsanlar için çok büyük bir anlam ifade eden Güneş sistemi, evrende milyarlarca bulunan yıldız sisteminden sadece bir tanesini oluşturmaktadır. İnsanoğlunun üzerinde yaşamış olduğu Dünya’yı sisteminde barındırmasından ötürü bu özelliği ile diğer yıldızlardan ayrılmıştır. Orta büyüklükte bir yıldız olan Güneş, Dünya üzerindeki havayı ve iklimi doğrudan etkilemektedir. Dünya üzerindeki yaşamın temel kaynağı olması bakımından sürekli bir araştırma konusu olmuştur.²⁴³

Diğer yıldızlar gibi bir yıldız olan Güneş, ısısını kendi merkezindeki nükleer yakıttan alan dev bir gaz küresidir. Dünya’daki yaşam döngüsü ve oksijen yenilenmesi, Güneşin dünyaya göndermiş olduğu ışık sayesinde gerçekleşmektedir. Güneşin, yaklaşık olarak beş milyar yaşında olduğu ve beş milyar yıl daha yaşayacağı tahmin edilmektedir.²⁴⁴

Güneşten çıkan ışın, yaklaşık 150 km yol kat ederek 8 dakikada dünyaya ulaşmaktadır. Güneş sadece ışık enerjisi değil, aynı zamanda ısı enerjisi de yaymaktadır.²⁴⁵

Güneş, yeryüzündeki hayatı ve ilk dönemlerden beri insanları birçok bakımdan etkilemiştir. Kur’ân-ı Kerîm’in üzerinde en çok durduğu iki gök cisminen biri olup, Allah’ın üzerine yemin ettiği nesneler arasında yer almaktadır. Bu yeminin geçtiği süre onun adını taşımaktadır.²⁴⁶ Güneş, Kur’ân-ı Kerîm’de otuz bir defa “şems”, bir defa da “gündüzün işareti” anlamında “Âyetü’n-Nehâr” adıyla anılmıştır.²⁴⁷

²⁴² Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 19/458-459.

²⁴³ İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ), “Güneş Sistemi I: Güneş Sistemi ve Oluşumu” (Erişim 17 Mart 2022).

²⁴⁴ Alan Lightman, *Yıldızların Zamanı*, çev. Murat Alev (Ankara: TÜBİTAK Yayınları, 2000), 47-48.

²⁴⁵ Patrick Moore, *Gezegenler Kılavuzu*, çev. Özlem Özbal (Ankara: TÜBİTAK Yayınları, 2000), 2.

²⁴⁶ eş-Şems 91/1.

²⁴⁷ Celal Yeniçeri, “Güneş”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/291-292.

تَبَارَكَ الَّذِي جَعَلَ فِي السَّمَاءِ بُرُوجاً وَجَعَلَ فِيهَا سِرَاجاً وَقَمَرًا مُنِيراً

“Gökte burçları var eden, onların ortasında bir ışık kaynağı ve nurlu bir ay barındıran Allah, yüceler yücesidir.”²⁴⁸

وَجَعَلْنَا سِرَاجاً وَهَّاجاً

“Güneşi ışık ve enerji kaynağı olarak yaratmadık mı?”²⁴⁹

أَلَمْ تَرَوْا كَيْفَ خَلَقَ اللَّهُ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طِبَاقاً (٥١) وَجَعَلَ الْقَمَرَ فِيهِنَّ نُوراً وَجَعَلَ الشَّمْسُ سِرَاجاً

“Allah’ın yedi göğü birbiri ile nasıl uyumlu yarattığını görmüyor musunuz? Ayı, bunlar içinde bir nur yaptı ve güneşi bir kandil haline getirdi.”²⁵⁰

هُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسُ ضِيَاءً وَالْقَمَرَ نُوراً وَقَدَرَهُ مَنَازِلَ لِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابِ مَا خَلَقَ اللَّهُ ذَلِكَ إِلَّا بِالْحَقِّ يُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ

“Güneşi ışık kaynağı, ayı aydınlık yapan, yılların sayısını ve hesaplamayı bilmeniz için aya konak yerleri düzenleyendir. Allah bunları bir amaç uğruna yaratmıştır. O, bilen bir topluma ayetlerini açıklamaktadır.”²⁵¹

Bu ayetlerin dışında Kur’an-ı Kerim’de güneşin hareket halinde olduğuna işaret eden ayetler de bulunmaktadır. Bu ayetlerden birinde Allah, şöyle buyurmaktadır:

وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ

“Kendi yörüngesinde seyreden güneş de bir delildir. Bu, her şeye gücü yeten ve her şeyi bilen Allah’ın takdiridir.”²⁵²

Allah, Kur’an-ı Kerim’de bir ayette gökyüzündeki Ayı “nur”, Güneş’i “ziya”²⁵³ olarak nitelendirirken, diğer bir ayette Ayı “nur”, Güneş’i “kandil, lamba”²⁵⁴ olarak vasıflandırmıştır. Kandil ve ziya özelliği ile Güneş’in ışık kaynağı, nur özelliği ile Ay’ın ışık yansıtıcı olduğu vurgulanmıştır.²⁵⁵ Ayrıca Güneş, ışık saçan anlamında “sirâc” ve ateşin yalın halde ısı vermesi, parıltması anlamına gelen “vehhâc” kavramıyla da tanımlanmıştır.²⁵⁶

Bayraklı, bu ayetlerin tefsirini yaparken güneşin hareket halinde olduğunu ve sabit bir yerde durmadığını dile getirmektedir. Güneş bu hareketini bir rastlantı veya kendi gücüyle yapmamaktadır. İnsan gücünü aşan bu hareket, sonsuz güç ve sonsuz bilgiye

²⁴⁸ el-Furkân 25/61.

²⁴⁹ en-Nebe 78/13.

²⁵⁰ Nûh 71/15-16.

²⁵¹ Yûnus 10/5.

²⁵² Yâsîn 36/38.

²⁵³ Yûnus 10/5.

²⁵⁴ Nûh 71/16.

²⁵⁵ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 20/31.

²⁵⁶ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 20/282.

sahip olan Allah’ın eseridir. Allah Güneş’e bir yörünge tayin etmiş, o da o yörüngede durarak bilmeden seyrederek akıp gitmektedir. Buradan Güneş’in sabit bir yerde durmadığı, aksine hareket halinde olduğu sonucuna varılmaktadır. Fakat bu hareket, doğudan doğup, batıdan batması şeklinde değildir. Zira bu durum, dünyanın hareketinden kaynaklanmaktadır. Müfessir bu hareketi şu duruma benzetmektedir: Tren hareket halindeyken, içerisinde bulunan yolcular trenin değil de, karanın hareket ettiğini zannederler. Yerküre hareket ettiği halde, insanlar güneşin hareket ettiğini zannetmeleri, bu konuyu açıklar niteliktedir.²⁵⁷

İbn Abbâs ve İbn Mes’ûd **لَمُسْتَقَرٍّ** kelimesinin başındaki lâm harfini “lâ” olarak okumuşlar ve ona “Güneş durmaksızın akıp gider” manasını vermişlerdir.²⁵⁸ Öte yandan Râzî, lâm harfini “Îlâ” olarak okumuş ve ayetin manasını, “Güneş, kendisi için ayrılan o karargâha varıncaya kadar akıp gider” şeklinde vermiştir.²⁵⁹ Bayraklı, “müstekarr” kelimesine yörünge değil “karargâh” manasını vermenin daha uygun olacağını ifade etmektedir. Her iki manadan da Güneş’in akıp gittiği sonucu ortaya çıkmaktadır.²⁶⁰

Kur’an-ı Kerim’in yirmi yedi ayetinde “ay” anlamında kamer kelimesi geçmektedir. Konuyla alakalı zikredilen ayetlerde Güneş, “ziyâ” ve “sirâc” kelimeleriyle, Ay ise “nûr” ve aynı kökten gelen “münîr” kelimeleriyle nitelendirilerek güneşin ışık kaynağı, ayın ise sönmüş bir yıldız olduğuna dikkat çekilmiştir. Bu husus modern bilimin verileriyle tam bir uygunluk arz etmektedir. Ayın ışık kaynağı olmayıp güneşin ışığını yansıttığı ilk çağlardan beri biliniyorsa da onun Güneş gibi bir yıldız iken sonradan söndüğüne ilk defa dikkati çeken Kur’ân-ı Kerîm olmuştur.²⁶¹

وَالْقَمَرَ قَدَرْنَا مَنَازِلَ حَتَّىٰ عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ

“Aya da safhalar belirledik; sonunda kuru bir hurma dalı gibi olur.”²⁶²

Bayraklı, bu ayetin tefsirinde Ay’ın dünya çevresindeki yörüngesinde dolanma hareketine değinmiştir. Dolanma sonucunda Ay’ın aldığı şekillere Ay’ın safhaları veya menzilleri denmiştir. Kur’an, bu menzillerin bir tanesine **الْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ** “Urcûni’l-Kadîm” tabirini kullanmıştır. Bu tabir “kuru bir hurma dalını” ifade etmektedir. Hurmanın sapı eskidikçe incelik, eğrilir ve sararır. Ay’ın farklı zamanlarda aldığı şekiller bu benzetmeyle açıklanmıştır. Takvim ayının sonunda gökte bulunan Ay incelenerek, orak gibi olur ve sararır. Ay’ın bu safhaları, dünya etrafında belli bir yörüngede hareket ederken dolandığı yolun biçimi konusunda da bir gösteri yapmaktadır.²⁶³

²⁵⁷ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 16/51-52.

²⁵⁸ Kurtubî, *el- Câmiu li-Ahkâmi’l- Kur’ân*, 14/406-410.

²⁵⁹ Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, 18/490-493.

²⁶⁰ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 16/52.

²⁶¹ Mahmut Kaya, “Ay”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/182.

²⁶² Yâsîn 36/39.

²⁶³ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 16/53.

Bayraklı, bu ayetle ilgili dikkatini çeken bir hususu şöyle zikretmektedir: Allah insanoğlunun idrak edebileceği kavramlarla, göksel bir oluşumu anlatmıştır. Hurma dalının eskiyince aldığı şekil ile göksel bir olay olan Ay’ın menzillerinden birisi açıklanmıştır. Müfessir, bu benzetmeyi insanın uzak çevresindeki bir oluşumu yakın çevresinde bulunan bir oluşumla açıklama metodu olarak yorumlamıştır. Güneş’in ve Ay’ın bu durumlarının ele alınması göksel araştırma yapmaları için insanları teşvik etmektedir.²⁶⁴

فَالِقُ الْإِصْبَاحِ وَجَعَلَ اللَّيْلَ سَكَنًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ حُسْبَانًا ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ

“Allah, sabahı aydınlatandır. O, geceyi dinlenme zamanı, güneş ve ayı vakitlerin tayini için birer hesap ölçüsü kılandı. İşte bu, güçlü olan ve her şeyi pekiyi bilen Allah’ın takdiridir.”²⁶⁵

Allah, gerek bu ayet gerekse konuyla alakalı diğer ayetlerde²⁶⁶ Güneş ve Ayın dönüşünün amacını insanların senelerin hesabını yapabilmeleri olarak ifade etmiştir. Bayraklı, Güneş ve Ay’ın senelerin hesabında kullanılışını da şöyle açıklamaktadır:

Ay’a safhalar, konak yerleri veren Allah, ona neden bu safhaları verdiğini açıklarken, senelerin sayısı ve hesaplanmasının bilinmesini amaç olarak göstermiştir. “Sana hilal şeklinde doğan ayları soruyorlar. De ki: Onlar insanlar ve özellikle hac için vakit ölçüleridir.”²⁶⁷ Ay’ın zaman içinde aldığı şekiller hesaplama ve zamanı belirlemek için olduğu bu ayetten anlaşılmaktadır. Kur’an-ı Kerim gelmeden önce insanların, Güneş ve Ay’ın zamanın hesaplanması, yılların tespit edilmesinde bu iki gök cismini ölçü olarak değerlendirmeleri doğal olarak ortaya çıkmıştır. Kur’an bu durumu Allah’ın yaratması ve takdir etmesi olarak bildirmektedir. Ay ve Güneş’in görevlerinin bilinmesi sonucunda insan aklının Allah’a varabileceği vurgulanmaktadır.²⁶⁸

Ayrıca Bayraklı, Rahman suresi 5. ayette yer alan “husbân” kelimesi üzerinde durmuştur. Husbân kelimesi, bir hesaba göre veya kendisi için belirlenen yörüngeler anlamına gelmektedir. Müfessir bu ayeti, “Şüphesiz biz, her şeyi bir ölçüye göre yarattık.”²⁶⁹ ayetine bağlı olarak açıklamanın daha uygun olacağını ifade etmektedir. Bu ayet bizlere yaratılan her şeyin bir hesapla, ölçüyle var olduğuna dikkat çekmektedir. Güneş ve Ay hem bu ölçüye göre yaratılmış hem de o ölçüye göre hareket etmektedir. Hesabın olmadığı yerde ölçüden bahsetmek mümkün değildir. Ayette geçen husbân kelimesi hesap, ölçü, yörünge gibi anlamları taşımasının yanı sıra aynı zamanda bir nizamı da ifade etmektedir. Çünkü Ay ve Güneş’in birbirlerine olan mesafelerinin ölçüsü, hareket ettikleri yörüngelerin durumundaki ölçü onlara verilen bir nizamı anlatmaktadır.

²⁶⁴ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 16/53.

²⁶⁵ el-En’âm 5/96.

²⁶⁶ Yûnus 10/5; el-İsrâ 17/12; er-Rahmân 55/5.

²⁶⁷ el-Bakara 2/189.

²⁶⁸ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 8/430.

²⁶⁹ el-Kamer 54/49.

Bayraklı'ya göre Güneş ve Ay derken, gökyüzündeki bütün gezegenler kastedilmektedir.²⁷⁰

Bayraklı, burada şu soruyu sormadan geçemeyeceğini dile getirmektedir:

Allah, Güneş ve Ay'ın bir hesaba, bir ölçüye göre hareket ettiğini bildirmesinin amacı ne olabilir? Bizlere bu gök cisimlerinin hareket ettiğini niçin söylemektedir? Bu sorulara Bayraklı'nın cevabı şu şekilde olmuştur: Allah insanoğluna uzak çevresini ve neleri hizmetine sunduğunu açıklamaktadır. Öte yandan Güneş ve Ay nasıl ki belli bir hesap ve ölçüye göre hareket ediyorsa insanların da hareketlerinde ve davranışlarında bir ölçü ve hesap olması gerektiğine işaret edilmiştir. Bu iki gök cisminin kendi yörüngelerinde hareket etmelerinden dolayı birbirlerine çarpıyorlarsa, sosyal hayatta bir nizamın olması için her insan kendi yörüngesine bağlı kalarak hareket etmelidir. Bu durum, toplumda düzen olması ve ahlaki dengenin bozulmaması için gereklidir.²⁷¹

Netice itibarıyla Allah'ın, insanlara vermiş olduğu sayısız nimetlerden biri Güneş diğeri Ay'dır. Allah kâinatın işleyişinde belli bir ölçü koymuştur. Yaşadığımız dünyanın sürekli karanlık veya gündüz olması düşünüldüğünde bu durumun insanların yaşam biçimine elverişli olmadığı ortaya çıkmaktadır. Zira insanların, gündüzleri geçimlerini temin etmesi için çalışması, bu çalışmanın sonucunda geceleri dinlenmesi insanın fitratına koyulmuş bir gerçektir. Allah, Kur'an'da bu gerçeği dile getirmektedir.²⁷²

4.1.7. Gök Taşları

İnsanların mahiyeti ve oluşum süreci hakkında merak ettikleri ve araştırmaya konu olan cisimlerden bir tanesi de gök taşlarıdır. Allah, Kur'an'da bu cisimlerin mahiyeti hakkında bilgi vermektedir. Kur'an-ı Kerim'de gök taşları شِهَابٌ “şihâb” kavramıyla ifade edilmiştir. Kur'an'da bu kavram bir yerde çoğulu “şühûb” olmak üzere toplam da dört yerde geçmektedir.²⁷³

Şihâb, lügatte parlayan ateş parçasına denmiştir. Parıltılarından ötürü yıldızlar ve kılıçlar da “şihâb” kavramıyla ifade edilmiştir.²⁷⁴ İlgili ayetlerde dikkat çeken bir diğer husus, şihâb kelimesinin kendisinden sonra gelen “rasaden”, “sâkib”, “mübîn” gibi sıfatlarla nitelenmiş olmasıdır. “Rasaden” kelimesi, şihabların gözetleyici bir fonksiyona sahip oluşunu ifade etmektedir.²⁷⁵

Kurtubî, sâkib kelimesinin, delip geçen aydınlatan, aydınlık saçan manalarına geldiğini ifade etmektedir. “Şihâbun sâkibun” *parlak, delici bir alev*²⁷⁶ buyruğunda da bu anlamda kullanılmıştır.²⁷⁷

²⁷⁰ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 18/462.

²⁷¹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 18/463.

²⁷² el-İsrâ 17/12.

²⁷³ el-Hicr 15/18; en-Neml 27/7; es-Sâffât 37/10; el-Cin 72/8-9.

²⁷⁴ İsfahânî, *Müfredât*, 465; Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 5/3050-3052.

²⁷⁵ İsfahânî, *Müfredât*, 355.

²⁷⁶ es-Sâffât 37/10

²⁷⁷ Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l- Kur'an*, 19/10.

إِلَّا مَنْ اسْتَرَقَ السَّمْعَ فَاتَّبَعَهُ شِهَابٌ مُبِينٌ

“Ancak, kulak hırsızlığına kalkışan olursa, onun peşine de parlak bir ateş alevi takılır.”²⁷⁸

Bu ayette, konumuz gereği bize hitap eden شِهَابٌ مُبِينٌ kısmıdır. Fakat ayeti bir bütün olarak değerlendirmek verilmek istenen mesajı daha anlaşılır kılacaktır. Dolayısıyla ayeti bütün olarak ele alacağız.

Bayraklı, kulak hırsızlığı yapmanın, göğün sırlarını çalmaya kalkışmak anlamına geldiğini ifade etmektedir.²⁷⁹ Akabinde bu konuyla ilgili bazı sorular sorarak tefsirini yaptığı bu ayetle farklı surelerdeki ayetler arasında bağlantı kurarak ilgili ayeti açıklamaya çalışmıştır.

Şeytanların veya cinlerden kâfir olanlarının araya girerek çalmak istedikleri bir mesaj mıdır? Eğer bu mesaj olarak değerlendirilirse, burçlar arasında veya burçlarla dünya arasında bir haberleşme sistemi mi vardır? Diğer bir ifadeyle, şeytanlar niçin kulak hırsızlığı yapmaktadır? Müfessir bu soruların cevabını “Biz, senden önce hiçbir rasul ve nebi göndermedik ki o, bir temennide bulunduğu, şeytan onun dileğine ille de beşeri arzular katmaya kalkışmasın. Ne var ki Allah, şeytanın katacağı şeyi iptal eder. Sonra Allah, kendi ayetlerini sağlam olarak yerleştirir. Allah, bilendir; hikmet sahibidir.”²⁸⁰ ayetiyle açıklamaktadır. Şeytan, kulak hırsızlığı yaparak araya girip, Allah’ın peygamberlerine göndermiş olduğu mesajı bozmaya çalışmaktadır. Normal insanlara gönderilen ilhamlarda da aynı durum geçerlidir. Şeytanın bu hareketinden dolayı kendisini parlak bir alev takip etmekte ve onu yakmaktadır.²⁸¹ Müfessir şihâb kavramını ilahi mesajın ışığı²⁸² olarak yorumlamış ve alev huzmesi şeklinde çevirisini yapmıştır.²⁸³

إِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِأَهْلِهِ إِنِّي آنَسْتُ نَارًا سَاتِيكُمْ مِنْهَا بِخَبَرٍ أَوْ آتِيكُمْ بِشِهَابٍ قَبَسٍ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ

“Gerçekten ben, bir ateş gördüm. Gidip size ondan bir haber getireceğim yahut bir ateş parçası getireceğim, umarım ki ısınırsınız.”²⁸⁴

إِلَّا مَنْ خَطِفَ الْخَطْفَةَ فَاتَّبَعَهُ شِهَابٌ ثَاقِبٌ

“Yüce konseyden/topluluktan bir söz kapan olursa, onu da delice bir alev izler.”²⁸⁵

²⁷⁸ el-Hicr 15/18.

²⁷⁹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 10/315.

²⁸⁰ el-Hac 22/52.

²⁸¹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 10/315.

²⁸² Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 10/317.

²⁸³ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 20/62.

²⁸⁴ en-Neml 27/7.

²⁸⁵ es-Sâffât 37/10.

وَأَنَا لَمَسْنَا السَّمَاءَ فَوَجَدْنَاهَا مُلْتَأَتْ حَرَسًا شَدِيدًا وَشُهُبًا (٨) وَأَنَا كُنَّا نَقْعُدُ مِنْهَا مَقَاعِدَ لِلسَّمْعِ فَمَنْ يَسْمَعُ الْآنَ يَجِدْ لَهُ شِهَابًا رَصَدًا

“Doğrusu biz cinler, göğü yokladık, fakat onu sert bekçilerle, alev huzmeleri ile doldurulmuş bulduk. Hâlbuki biz, göğü dinleyebileceğimiz yerlerde oturuyorduk. Fakat şimdi, kim dinlemek isterse, kendisini gözetleyen bir alev huzmesi buluyor.”²⁸⁶

Bayraklı, şihâb kavramının geçtiği ayetlerin genel bir değerlendirmesini Cin suresi 8. ayette yapmıştır. Cinler ve onlardan olan şeytanlar, meleklerin konuşmalarını, Allah’ın peygamberlere göndermiş olduğu mesajları ve insanlara gönderdiği ilhamları dinleyip hırsızlık yapmaktadır. Göğ yükselmek istemeleri bundan kaynaklanmaktadır. Bu hareketlerine mukabil ateş alevleriyle karşılık verilmiştir. Müfessir, cinlerin bu davranışından ötürü onları hacker olarak tanımlamıştır. Müellif, bilgi hırsızlığı yapmalarından dolayı böyle bir isimle anmayı uygun bulmuştur. Çünkü onlar peygambere gelen mesaja bile beşeri bir düşünce katmaya çalışmışlar ve ilahi sistemi bozmak için çok çaba sarf etmişlerdir.²⁸⁷

Yıldırım’a göre şihâb شِهَاب kavramı yıldız kayması olarak değerlendirilmiştir. Kur’an, yıldız kayması diye yorumladığımız ışık kaymasını, parlak bir ateşin, gök haberini dinlemek isteyen bir şeytan veya cini, taşıyıp geri çevirmesi şeklinde açıklamaktadır. O halde biz bunlara ilâhî roketler de diyebiliriz. Allah, “şihâb” ismini verdiği bu olayın esrar ve hikmetini açıklamaktadır. Fakat fiziksel yönünü ve astronomi ile ilgili yanını araştırmayı insanlara bırakmıştır. Cin ve şeytanların, insanlar gibi yerküreye yerleştirilmelerinden dolayı kâinatta istedikleri gibi cirit atamayacakları aşikârdır. Dünya sınırlarını aşmak isteseler de buna imkân yoktur. Onlar için de belirlenmiş sınırlar vardır. Bu sınırları aşmak istedikleri zaman kendilerine ilâhî roketlerle püskürtülmek suretiyle cevap verilmektedir.²⁸⁸

4.1.8. Yıldızların Işık Yayması

Yüce Allah’ın, insanların istifadesine sunmuş olduğu nimetlerden bir tanesi de yıldızlardır. Allah’ın kudretine ve azametine işaret eden yıldızlar, Kur’an’da bir sureye isim olmuştur.²⁸⁹ Allah, öneminden olsa gerek yıldızlar üzerine yemin ederek ibret nazarıyla bakılmasını ve arkalarına gizlenen bazı hikmetlere insanların dikkatini çekmek istemiştir.

İnsanlar çok eski dönemlerden bu yana yolculuk yaparken yön tayininde bazı yıldızların ve yıldız kümelerinin konumundan yararlanmışlardır. Özellikle henüz pusulanın icat edilmediği çağlarda büyük önem taşıyan bu durum, bugün de modern

²⁸⁶ el-Cin 72/8-9.

²⁸⁷ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 20/61-62.

²⁸⁸ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur’an Tefsiri*, 6/3202-3204; Kurtubi, *el-Câmiu li-Ahkâmi’l- Kur’ân*, 10/21-23.

²⁸⁹ en-Necm 53/1.

imkânların bulunmadığı şartlarda önemini korumaktadır. Yıldızların konumlarından yararlanılsın veya yararlanılmasın, onların kozmik düzeni, ilâhî kudretin işareti olma özelliğini koruyacaktır.²⁹⁰

Diğer taraftan bu konu hakkında bizlere bilgi veren diğer bir sure de Burûc suresidir. Bayraklı, “Burûc” kelimesinin anlamı ve Kur’an’daki kullanımı üzerinde genişçe açıklamalarda bulunmuştur. Bayraklı’ya göre Kur’an’da bu kelime bir yerde “kale” anlamında²⁹¹ başka bir ayette “açılıp saçılma” anlamında²⁹² ve diğer bir ayette de “teşhir etme” anlamında²⁹³ kullanılmıştır.²⁹⁴

وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَزَيَّنَّاهَا لِلنَّاظِرِينَ

“Gerçekten de biz gökyüzüne büyük takımyıldızları/burçlar serpiştirdik ve onları seyredenler için süsleyip bezedik.”²⁹⁵

Bayraklı, bu ayette geçen بُرُوجْ ifadesinin takımyıldızı anlamına geldiğini ifade etmektedir. Takımyıldızı hakkında şu şekilde açıklamalarda bulunmuştur:

Gökbilimciler gökyüzünü kolayca adresleyebilmek için çeşitli büyüklükte parçalar şeklinde parsellemişlerdir. Bu parselledikleri yerlere Kuzey yarımkürede mitolojik kökenli isimler vermişlerdir. Daha yakın zamanda adlandırılan güney yarımküre takımyıldızlarıyla çoğunlukla nesnelere benzetilerek o nesnelerin isimleri verilmiştir. Parsellerin her biri takımyıldıza karşılık gelir. Kuzey ve güney yarımküreler dâhil gökyüzündeki takımyıldız parsellerinin toplam sayısı 88’dir. Ufkun berrak olduğu gecelerde gökyüzüne bakıldığında bu takımyıldızlarının yaklaşık 40 tanesi görülmektedir. Yıldızların parsellenmesi ve bunların isimlendirilmesi, tarih boyunca, kültürden kültüre farklılık göstermiştir.²⁹⁶

88 takımyıldızından bir bölümü Güneş’in yıl boyunca gökyüzünde hareket ediyor gibi görüldüğü yol boyunca sıralanmış ve on iki burçtan meydana gelen bu takımyıldızları Zodyak takımyıldızları olarak isimlendirilmiştir.²⁹⁷

Takımyıldızları insanları tarih boyunca meşgul etmiştir. Bu meşguliyetin genel adına Astroloji denmektedir. Gökbilimcilerin göksel cisimleri incelerken gözlem ve ölçüyü metot olarak almaları Astrolojiyi astronomiye dönüştürmüştür. Astronomi bilimi göksel cisimler ve onların hareket tarzı ve yapısı hakkında bize oldukça doyurucu bilgiler vermesine rağmen Astroloji günümüzde hala varlığını devam ettirmektedir. Yıldızların

²⁹⁰ Hayrettin Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014), 2/444-445.

²⁹¹ en-Nisâ 4/78.

²⁹² el-Ahzâb 33/33.

²⁹³ Nûr 24/60.

²⁹⁴ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 10/307.

²⁹⁵ el-Hicr 15/16.

²⁹⁶ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 10/308.

²⁹⁷ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 10/308.

insanların üzerinde ve onların geleceğini önceden görme meselesinde hiçbir etkisi olmadığını gerek İslam dini gerekse astronomi bilimi ortaya koymaktadır.²⁹⁸

Astrolojinin insan hayatına girişine değinen Bayraklı, insanların yerleşik hayata geçmelerinin sonucunda bu alana ilginin arttığını vurgulamaktadır. Yerleşik dönemin en önemli ihtiyacı veya sorunu hava şartlarını öğrenmek olmuştur. Çünkü tarımla geçinen insanlar için hava şartlarının önemi haizdir. Yeni dönem, insanına hava koşullarını öğrenmeyi dayatmıştır. Bu durum, insanların hava şartlarını ve gökyüzünü incelemeye başlamalarına zemin hazırlamıştır. O dönemde yaşamış olan insanlar, belirli şekilleri kendilerine göre isimlendirerek, hangi zaman aralıklarında göründüklerini kendilerine göre yorumlamışlardır. Gözlem ve ölçümü bu çalışmalarına katınca da astronomiye geçiş hız kazanmıştır.²⁹⁹

Bayraklı, Hicr suresi 16. ayetin tefsirinde Astroloji hakkında geniş bir malumat sunmaktadır. Yer yer Astrolojiyi, astronomi bilimi ile karşılaştırarak astronomi biliminin gerekliliği üzerinde durmuştur. Astronomi biliminin oldukça doyurucu bilgiler sunmasına rağmen bazı insanların Astrolojiye ilgi duymasını ise hayretle karşılamaktadır. Bu durumun altında yatan ana sebebin ise psikolojik ihtiyaç ve bilgisizlik olduğunu ifade etmektedir.³⁰⁰

Burçların insanlar için ifade ettiği en önemli şey sanatsal bir güzellik taşımalarıdır. Diğer taraftan, onların gözlenebileceği, bilimsel araştırmalar için gözlem yapılabileceği de burada gündeme getirilmektedir. Ayetin son kelimesi olan en-nâzırın “gözlem yapanlar” ifadesinden bu çıkmaktadır. Burçlar, sadece izleyenlere sanatsal bir süs zevki versin diye değil, araştırılsın diye onlara sanatsal bir şekil verilmiştir. Burçların bu güzellikleri, bilim adamlarını araştırmaya sevk eden bir niteliğe de sahiptir.³⁰¹

Netice itibarıyla günümüzde yıldızlarla ilgili bilimsel araştırmalar devam etmektedir. Her geçen gün bu sahada yapılan çalışmalar sonucunda onlar hakkında eldeki mevcut bilgilere bir yenisi eklenmektedir. Allah’ın, insanların istifadesine sunmuş olduğu gökyüzünde sayamayacak kadar çok olan yıldızlar aynı zamanda Allah’ın varlığına delil teşkil etmektedir. Kur’an’ın farklı surelerinde yıldızlardan bahsedilmiştir. Zikredilen ayetlerin genel muhtevası, yıldızların geceleyin ışık saçarak yeryüzünü aydınlatması olarak ifade edebiliriz. Bu onlara verilen bir görevdir.

4.1.9. Uzayda Hayat

İnsanoğlunun merak ettiği konulardan bir tanesi de dünya dışında yaşamın var olup olmadığı konusudur. Astronotları da çokça meşgul eden bu sorunun cevabına ulaşmak ve insanoğlunun merakını gidermek için yıllarca diğer gezegenler hakkında

²⁹⁸ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 10/308-309.

²⁹⁹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 10/309.

³⁰⁰ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 10/307-314.

³⁰¹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 10/314.

gözlem ve araştırma yapılmıştır. Bugüne kadar yapılan ilmi araştırmaların sonucunda Merih’te ısı, su ve oksijen bulunduğuna dair tespitler yapılmıştır.³⁰²

Uzayda yeteri kadar araştırma yapma konusunda ve özellikle diğer gezegenlere gitme konusunda insan aciz durumdadır. Çünkü uzayı araştırırken insanın önündeki en büyük engel, ışığın bir saniyede kat ettiği 300 bin kilometrelik süratin değişmezliğinden gelen tabii sınırlamadır. Uzayda yaşayan canlılar belki binlerce, belki milyarlarca ışık yılı uzakta olabilirler. En son maddî hız olan ışık hızında dahi bu canlılarla haberleşmek veya onlarla yüz yüze temas kurmak, hem fizikî hem de teknik açıdan imkânsızdır.³⁰³

Uzayla ilgili bilimsel araştırma yapan insanların çeşitli alet ve vasıtalarla, içerisinde canlı varlıklar bulunan bazı yıldızlara ulaşabileceklerini bugünden kestirmek güç gözükmemektedir. Ne var ki Astronotların diğer yıldızlarda hayat olduğuna dair iddiaları, uzun bir öğrenim ve araştırmanın mahsulüdür ki 20. asırda ancak Kur’an’ın açıklamış olduğu hakikatlere yaklaşabilmiştir.³⁰⁴

Bilim ve teknolojinin yetersiz kaldığı bu konuda bilgiyi bizlere yine Kur’an haber vermektedir. Konuyla ilgili ayetlerden birisinde yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَثَّ فِيهِمَا مِنْ دَابَّةٍ وَهُوَ عَلَى جَمْعِهِمْ إِذَا يَشَاءُ قَدِيرٌ

“Gökleri ve yeri yaratıp oralarda canlıları yayması Onun varlığının delillerindendir. Dilediği zaman onları toplamaya da gücü yeter.”³⁰⁵

Bayraklı, ayette geçen “dâbbe” kelimesini, “kıvılda, debelenme” anlamına gelen “debîb” kelimesinden türemiş bir isim olduğunu ifade etmektedir. Bu kelime, ruh taşıyan her canlı için kullanılır. “Dâbbe” kelimesi, insandan tutunuz bir ağacın kovuğundaki en küçük böceğe, hatta mikroba, yani virüs, parazit, bakteri, mantar, protozonlar ve sproketlere varıncaya kadar bütün canlıları içine almaktadır. İnsanoğlunun kâinatta ne kadar canlı türü olduğunu bilmesi, şu andaki bilimin seviyesine göre mümkün değildir.³⁰⁶

Razî, bu ayeti tefsir ederken dâbbe kelimesinin iki anlama işaret ettiğini vurgulamıştır. Birincisi, melekler kastedilmiş olabilir, ikincisi ise Allah’ın göklerde, tıpkı insanların yeryüzünde yürüyüp gezdikleri gibi yürüyen çeşitli canlılar yaratmış olması bu kelimenin anlamına uygun düşmektedir.³⁰⁷

Kur’an’ın dört ayrı yerinde bu kavrama yer verildiğini ifade eden Yıldırım, dâbbe kelimesinin, hafif yürüyen, hareket eden, debelenip hayat belirtisi gösteren her canlı hakkında kullanılan bir kavram olduğunu beyan ederek bu kelimenin, Nahl ve Şûra

³⁰² Abdülfettah Tabbara, *Kur’an ve Modern İlim*, çev. Celal Yıldırım (Konya: Uysal Yayınevi, Ts.) 75.

³⁰³ Fethullah Han, *Kur’ân ve Ayetleri*, çev. Safiye Gülen (İstanbul: İnkılap Yayınları, 1998), 205; Moore, *Gezegenler Kılavuzu*, 237-239.

³⁰⁴ Tabbara, *Kur’an ve Modern İlim*, 76.

³⁰⁵ eş-Şûrâ 42/29.

³⁰⁶ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 9/126.

³⁰⁷ Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, 19/458-459.

surelerinde, göklere ve yere serpiştirilen canlılar anlamında kullanıldığına işaret etmiştir.³⁰⁸

Elmalılı da bu ayetin tefsirini yaparken göklerde hayatın olabileceği yorumunda bulunmuştur.³⁰⁹ Öte yandan günümüz müfessirlerinden Ateş de benzer yorumlarda bulunmuştur. Ayetle ilgili muhtemel manaları verdikten sonra ayetten yola çıkarak diğer gezegenlerde de hayatın var olabileceğine dikkat çekmiştir.³¹⁰

Bayraklı, ayetin “*gökleri ve yeri yaratıp oralarda canlıları yayması*” kısmından canlı varlıkların sadece yeryüzünde değil aynı zamanda göklerde de var olduğunu ifade etmiştir. Ayette yer alan *fihimâ* kelimesinin yapısı hem gökleri, hem de yeri ifade etmektedir. Konuyla ilgili olan bir diğer ayette ise şöyle buyurulmaktadır:

“*Göklerde bulunanlar, yerdeki canlılar ve bütün melekler, büyüklük taslamadan Allah’a secde ederler.*”³¹¹ Bayraklı, bu ayetin göklerde meleklerin dışında varlıklar olduğuna işaret ettiğini ifade etmiştir.³¹²

Netice olarak son yıllarda bu sahada araştırma yapan bilim insanları uzayda herhangi bir yaşam belirtisine rastlamamışlardır. Teknolojinin ilerlemesiyle uzaya insansız hava araçları gönderilerek araştırmalar devam etmektedir. Kur’ân ve hadislerde uzayda veya başka bir yerde Dünya’da yaşanan hayata benzer bir hayat şekline dair işaretler varsa bile, bu hayatın mahiyeti hakkında kesin bir beyanda bulunmak pek mümkün gözükmemektedir.

4.1.10. Kâinatın Genişlemesi

Kâinatın sonsuz olduğu veya sınırlarla çevrili durağan bir yapıya sahip olduğu görüşü, 20.yüzyılın başlarına kadar devam etmiştir. Teknolojinin hızla gelişmesiyle birlikte yapılan araştırmalar neticesinde evrenin bir başlangıcının olduğu ve sürekli genişleme halinde olduğu ortaya koyulmuştur. Evrenin durağan değil aksine genişlediğini savunan ilk kişi ise Albert Einstein’ın (ö. 1955) formüllerinden yola çıkan Rus bilim insanı Alexander Friedmann (ö. 1925) olmuştur. Diğer taraftan bazı teorik hesaplamalar yaparak evrenin açık olarak genişlediğini iddialı bir şekilde savunan kişi ise Belçikalı gökbilimci George Lemaître (ö. 1966) olmuştur. Evrenin genişlediği gerçeğini kullandığı dev teleskopla gözlemsel olarak ispatlayan Amerikalı bilim insanı Edwin Hubble (ö. 1953) yaptığı araştırmalar sonucu yıldızların ve galaksilerin sürekli olarak birbirlerinden uzaklaştıklarını keşfetmiştir. Bilim dünyasında Hubble teorisi olarak kabul gören bu görüş, farklı teknolojik araç gereçlerin gelişmesiyle bilim insanlarınca doğrulanmıştır.³¹³

³⁰⁸ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur’an Tefsiri*, 10/5471.

³⁰⁹ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 6/4242.

³¹⁰ Ateş, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, 8/197.

³¹¹ en-Nahl 16/49.

³¹² Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 10/518.

³¹³ Hawking, *Zamanın Kısa Tarihi*, 53-73; Said Alpsoy, *Kur’an En Büyük Mucize* (İstanbul: Gelenek Yayınları, 2008), 14-15; Kırca, *Kur’an ve Fen Bilimleri*, 156; *Kur’ân-ı Kerim ve Bilim*, 245; Yunus

Kâinatın genişlemesi günümüzde bilimsel olarak teyit edilmekle birlikte Kur’an bu konuya asırlar öncesinde şu ayetiyle işaret etmektedir:

وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَاهَا بِأَيْدٍ وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ

“Göğü kendi kudretimizle biz bina ettik ve biz elbette genişleticiyiz.”³¹⁴

Müfessirler, ayetin sonunda yer alan *وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ* “Biz genişleticiyiz” ifadesinden farklı yorumlar çıkarmışlardır. İlk dönem müfessirlerinden Dahhâk (ö. 105/723) ayetin bu kısmından “sizleri zengin kılarak ihtiyaçlarınızı gidereniz” anlamını çıkarmıştır. Hasan Basrî ise (ö. 110/728) ayeti tevil ederken “yağmurla rızkı genişleteniz” anlamını çıkarmıştır.³¹⁵ Râzî ise ayeti, “semayı bina eden bizleriz ve benzerini yaratmaya da güç yetiririz” ve “biz mahlûkatın rızkını genişleteniz” şeklinde anlamıştır.³¹⁶

Bayraklı, ayetteki “gök” ifadesinden evreni, uzayı ve kozmik sistemin anlaşılması gerektiğini ifade etmiştir. Allah, evreni yaratarak onu genişlettiğini gündeme getirmektedir. Evren sınırlı olmakla birlikte sürekli olarak genişlemektedir. Burada insanlara, evrenin nasıl ve hangi hızla genişlediğini tespit etme görevi düşmektedir.³¹⁷

Netice olarak ilk dönem müfessirleri ile son dönem müfessirleri bu ayeti farklı yorumlamışlardır. Bu durumu teknolojinin hızla gelişmesine bağlamak mümkündür. Ayetin önceki müfessirlerce rızkın genişlemesi şeklinde anlamaları normaldir. Günümüzde uzay alanında araştırma yapan teknolojik araç gereçlere her geçen gün bir yenisi eklenmektedir. Dolayısıyla günümüzde müfessirler ayetin ilgili kısmından evrenin genişlemesi şeklinde yorumda bulunmuşlardır.

4.1.11. Kâinatın Sonu

Kıyamet kelimesi lügatte “kalkmak, dikilip ayakta durmak” manasında kıyam kökünden isim veya mastar olup dirilip mezarından kalkma, Allah’ın huzurunda durma veya “bu olayın başlangıcını teşkil eden kozmik değişikliğin vuku bulması” anlamına gelmektedir.³¹⁸ Kur’an’da kıyamet kelimesine çok yakın bir muhtevada kullanılan “âhiret” kelimesi 110 yerde geçmekte olup, yirmi altı ayette ise “el-yevmü’l-âhir” terkihiyle ifade edilmiştir.³¹⁹

Kalkan, *Büyük Patlama ve Yaratılış BigBang Teorisinin Teistik Deliller Açısından Değeri* (Ankara: Serencam Yayınları, 2019), 58-60.

³¹⁴ ez-Zâriyât 51/47.

³¹⁵ Kurtubi, *el-Câmiu li-Ahkâmi’l- Kur’ân*, 16/379-381.

³¹⁶ Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, 20/386-387.

³¹⁷ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 18/284.

³¹⁸ İsfahânî, *Müfredât*, 690-691.

³¹⁹ Bekir Topaloğlu, “Kıyamet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/517.

Allah, kıyametin ne zaman kopacağına dair her hangi bir bilgi vermemiştir. “Şüphesiz, kıyametin bilgisi yalnız Allah katındadır.”³²⁰ “Sana kıyamet saatinin ne zaman gelip çatacağını soruyorlar. De ki: Onun bilgisi ancak rabbimin katındadır. Onu zamanında açığa ancak o çıkarır. Kıyametin bilgisi göklere ve yerlere ağır gelir; kıyamet size ansızın gelecektir. Sanki sen onu biliyormuşsun gibi sana soruyorlar. De ki: onun ilmi Allah katındadır. Fakat insanların çoğu bu gerçeği bilmiyorlar.”³²¹ “Kıyametin bilgisi, yalnızca Allah’a aittir.”³²² Bu ayetlerden de anlaşılacağı üzere kıyametin ne zaman kopacağı Hz. Peygamberden dahi gizlenmiştir.

Allah, Kuran’da kıyamet sahnesinin mutlaka vuku bulacağını ve son derece korkunç bir tablo olduğunu ortaya koymakla birlikte diğer taraftan belki bir patlama, dağılma, çözülme ve silinme neticesinde hayatın ve kâinattaki sistemin yok edileceğini ifade etmektedir.³²³

Yüce Allah, her ne kadar kıyametin ne zaman kopacağını açıklamasa da onun alametlerinden Kur’an’da bahsetmiştir. Kıyametin ne zaman kopacağı bilgisinin verilmemesi, insanları son âna kadar görevde tutmak ve aynı zamanda her hangi bir kargaşaya meydan vermeme durumundan olabilir. Buna göre kâinatta nihâî yıkım öncesi bazı belirtiler ortaya çıkacaktır.³²⁴ Fakat Allah, kıyametin ansızın geleceğini³²⁵ buyurmaktadır. Her ne kadar kıyamet kopmadan önce alametleri belirse de o insanoğlunu hiç beklemediği bir anda yakalayacaktır.

Allah, Kur’an’da kıyametin kopmasıyla birlikte nelerin olabileceği konusunda bizlere bazı bilgiler vermektedir. Bu bilgilerin bazıları kâinatın yok oluşundan bahsetmektedir. Kur’an-ı Kerim, kâinatla ilgili olarak göklerin sarsılmasından,³²⁶ kitap durer gibi dürülmesinden,³²⁷ beyaz bulutlar halinde yarılmışından,³²⁸ gül gibi kızarıp yağ gibi erimesinden,³²⁹ erimiş maden gibi olmasından,³³⁰ güneşin dürülmesinden,³³¹ ayın yarılmışından,³³² yıldızların silinmesinden,³³³ bulanmasından,³³⁴ dökülmesinden,³³⁵ yerin düzlenmesinden ve içindekileri atarak boşalmasından,³³⁶ dağların yürütülüp,³³⁷

³²⁰ Lokmân 31/34.

³²¹ el-A’râf 7/187.

³²² Fussilet 41/47.

³²³ Muhsin Demirci, *Kuranın Temel Konuları* (İstanbul: İfav Yayınları, 2000), 321

³²⁴ Yeniçeri, *Uzay Ayetleri Tefsiri*, 34.

³²⁵ el-A’râf 7/187.

³²⁶ et-Tûr 52/10.

³²⁷ el-Enbiyâ 21/104.

³²⁸ el-Furkân 25/25.

³²⁹ er-Rahmân 55/77.

³³⁰ el-Meâric 70/8.

³³¹ et-Tekvîr 81/1.

³³² el-Kamer 54/1.

³³³ el-Mürselât 77/8.

³³⁴ et-Tekvîr 81/2.

³³⁵ el-İnfitâr 82/2.

³³⁶ el-İnşikâk 84/3-4.

³³⁷ et-Tûr 52/11.

ufalanmasından ve dümdüz edilmesinden³³⁸ veya atılmış renkli yün gibi olmasından,³³⁹ savrulmasından,³⁴⁰ denizlerin ateşlenmesinden,³⁴¹ göğün çatlamasından,³⁴² yarılmışından³⁴³ bahsetmektedir.

Bayraklı, kıyamet ile ilgili olan ayetleri tefsir ederken, kıyametin Allah’ın bildirdiği şekilde kopacağını ifade etmiştir. Kıyametin ne zaman kopacağına dair bilgi Hz. Peygambere dahi verilmemiştir. Dolayısıyla insanların bu konu üzerinde kafa yormaları ve onu araştırmaları gereksiz bir uğraştır. Allah, bu dünyada insanların yapıp ettiklerinin karşılığını bulsunlar diye kıyamet oluşumunu koymuştur. Bu durumun bilinmesi demek imtihanın ortadan kalkması demektir. Kıyamet bilgisinin insanlardan gizlenme sebebi budur.³⁴⁴

Bayraklı, kıyametin ne zaman kopacağı meselesini, insanların inanmasının zor olduğu konulardan birisi olarak açıklamaktadır. İnsanlar, Allah’a daha kolay ve rahat bir şekilde inanmalarına rağmen, kıyamet ve öldükten sonra dirilmeye inanmaları, en zor inanılan konulardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kabul ettirilmesi ve kabullenilmesi bu zorluğu taşımaktadır. Bundan dolayı, A’raf 185. ayette ölüm konusu gündeme getirilerek, üzerinde düşünülmesi ve kıyamet konusuna bir adım yaklaşılması istenmektedir. Kur’an-ı Kerim, öldükten sonra dirilme konusunu bilimsel kanunlarla açıklamaktadır.³⁴⁵

4.2. Biyoloji- Anatomi- Botanik İle İlişkilendirilen Ayetler

4.2.1. İnsanın Yaratılışı

Asırlar boyunca yapılan ilmi araştırmalar, insanoğlunun yaratılışını, yapısını, nereden gelip nereye gittiğini ve mahiyetini bütün ayrıntılarıyla ele alarak ortaya koymaya çalışmışsa da henüz her bakımdan tatmin edici bir seviyeye ulaşamadığı ortadadır. Çünkü elde edilen her yeni bilgiye, teknolojinin gelişmesiyle birlikte bir yenisi eklenmektedir. İnsanoğluna dair bilimsel araştırmalar devam ettikçe onun yapısı ve mahiyeti hakkında birtakım yeni bilgilere ulaşılması mümkün gözükmemektedir.

Kur’an-ı Kerim incelendiğinde, insan denen varlığın son halinin teşekkülüne bir anda gelmediği, bazı aşamalardan geçerek yaratıldığı haber verilmektedir.³⁴⁶ Bu yaratılış süreci inorganik dönem olarak isimlendirilmiştir.³⁴⁷ Allah, Kur’an’da bu durumun yedi

³³⁸ Tâhâ 20/105-107.

³³⁹ el-Meâric 70/9.

³⁴⁰ el-Mürselât 77/10.

³⁴¹ et-Tekvîr 81/6.

³⁴² el-İnfîtâr 82/1.

³⁴³ el-Mürselât 77/10; el-İnşikâk 84/1.

³⁴⁴ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 12/237; 7/441-445.

³⁴⁵ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 7/441.

³⁴⁶ Nûh 71/14.

³⁴⁷ İsmail Yakıt, “Kur’an’da İnsanın Yaratılışı ve Evrimi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5 (1998) 5-6.

değişik süreçten meydana geldiğini bizlere haber vermektedir. Bunlar; su, toprak,³⁴⁸ çamur,³⁴⁹ çamurdan bir öz,³⁵⁰ yapışkan bir çamur,³⁵¹ ateşte pişmiş gibi kuru bir çamur,³⁵² kuru balçık ve bekletilmiş, kokuşmuş cıvık çamurdur.³⁵³

a) Su

Doğada bulunan bütün canlılar açısından hayati bir öneme sahip olan maddelerin başında su gelmektedir. Allah, Kur’an’da bütün canlıların sudan yaratılıp meydana getirilmesine, üç farklı ayetle bilgi vermektedir. Bu ayetlerin meallerini ve arasındaki irtibatı değerlendirelim:

وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ

“Bütün canlıları sudan yarattığımızı görmüyorlar mı? Buna rağmen inanmayacaklar mı?”³⁵⁴

وَاللَّهُ خَلَقَ كُلَّ دَابَّةٍ مِنْ مَّاءٍ

“Allah, bütün canlıları sudan yaratmıştır.”³⁵⁵

وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ مِنَ الْمَاءِ بَشَرًا فَجَعَلَهُ نَسَبًا وَصِهْرًا وَكَانَ رَبُّكَ قَدِيرًا

“İnsanı sudan yaratarak ona soy sop veren de o’dur. Rabbinin her şeye gücü yeter.”³⁵⁶

Enbiya suresinde bütün canlıların sudan yaratıldığı, Nûr suresinde dabbe’nin sudan yaratıldığı ve Furkan suresinde ise beşer’in sudan yaratıldığı açıklanmaktadır.

Su, iki molekül hidrojen ve bir molekül oksijenden oluşmuş, renksiz, kokusuz bir maddedir. Bilindiği gibi, bütün hayat, suda, maddelerin bir eriyiği olan protoplazmada oluşmaktadır. Bununla korunur ve sürekliliği sağlanır. Susuz hiçbir protoplazma mevcut olmayacağı gibi, protoplazma olmadan da hayatın oluşmayacağı açıktır. Kuşkusuz sadece insan bünyesi değil, dünyamızda mevcut bütün bitki, hayvan ve bakteri gibi hayat şekillerinde de su mevcut olup, susuz bunların var olması mümkün değildir. Su, hayatın sadece temeli değil, aynı zamanda yaşayan varlıkların büyük bir ekseriyetinin barınağıdır.

³⁴⁸ el-Kehf 18/37; er-Rûm 30/20; Fâtır 35/17; el-Mü’min 40/67.

³⁴⁹ el-En’âm 6/2; es-Secde 32/7.

³⁵⁰ el-Mü’minûn 23/12.

³⁵¹ es-Sâffât 37/11.

³⁵² er-Rahmân 55/14.

³⁵³ el-Hicr 15/26-28.

³⁵⁴ el-Enbiyâ 21/30.

³⁵⁵ Nûr 24/45.

³⁵⁶ el-Furkân 25/54.

Çünkü bitki ve hayvanların gerek sayısal, gerekse kütleli olarak onda dokuzu suda yaşamaktadır.³⁵⁷

Muhammed Esed, “*Her canlıyı sudan yarattık*”³⁵⁸ ifadesinin üç boyutlu bir anlam taşıdığını ifade etmiştir. Bunlar:

1. Su bütün canlı türlerinin ilk örneğinin (prototype) ortaya çıktığı ortamdır.
2. Var olan veya tasarlanabilen bütün sınırlar içinde sadece su, hayatın ortaya çıkıp tekâmül etmesi için uygun ve gerekli özelliklere sahip olan bir maddedir.
3. Hayvansal veya bitkisel, canlı her hücrenin fiziksel temelini oluşturan ve içinde hayat olgusunun belirebileceği tek madde ortamı olan protoplazma büyük ölçüde sudan müteşekkil ve bütünüyle suya dayanmaktadır.³⁵⁹

Ateş ise, “*Onun arşı su üzerinde idi*”³⁶⁰ ifadesine şöyle bir yorum getirmektedir:

Asıl Hayy Allah’tır. Bu hayat ondan yaratıklara taşmaktadır. Yaratıklara hayat ile hâkimdir. Her yaratığın hayatı kendisine bağlı olmakla birlikte, kâinata hayat ise büyük ölçüde suya bağlıdır. İşte kâinat yaratılırken arşının su üstünde olması, kâinata verdiği hayatın suya bağlı olduğunu ifade etmiştir.³⁶¹

Bayraklı, suyun bütün canlıların kökeninde kullanılan bir bileşim olduğunu vurgulamaktadır. Allah önce hidrojeni yaratmış ve daha sonra ondan da oksijeni yaratmıştır. Hidrojenden iki atom, oksijenden bir atom alıp bu iki elementi birleştirip onu yani suyu bütün canlıların kaynağına koymuştur. Allah, insanların canlılar âlemini incelerken, onların kaynağına giden bir yolu izlemelerini ve oradan ilahi yaratma eylemini gözlemleyerek tek olan Allah’a varmalarını istemektedir. Müfessir, ayrıca bilimsel gözlem ve onun getirdiği bilimsel bilginin son durağının Allah’ın varlığına ve birliğine iman olduğunu vurgulamaktadır. Bu noktaya ulaşmayan bilginin ise çileli ve hedefsiz olduğunu belirtmektedir.³⁶²

Bayraklı, “*Bütün canlıların sudan yaratılması*”³⁶³ ifadesinde belirtilen “dabbe” kavramının içerisine insanın da girdiğini belirterek, Allah’ın insanı topraktan yaratmasının bir arka safhasına gittiğini belirtmektedir. Ayrıca bu ayetten şu sonuçların çıkarılması gerektiği vurgulanmıştır:

- a.) Allah insanlara canlılar âlemini incelemek için bir araştırma vererek program yapmakta ve Biyoloji ilminin insanları nasıl sınıflaması gerektiğine ışık tutmaktadır.
- b.) Tabiat kitabında özellikle de canlılar kitabında Allah’ı görebilmek,
- c.) Su’dan, yani aynı maddeden ne kadar farklı cinsten ve yapıda canlılar yarattığını müşahade ederek kudretini tam anlamıyla bizlere bildirmektedir.³⁶⁴

³⁵⁷ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur’an Tefsiri*, 8/3904-3907.

³⁵⁸ Nûr 24/45.

³⁵⁹ Esed, *Kur’an Mesajı*, 3/650-655.

³⁶⁰ Hûd 11/7.

³⁶¹ Ateş, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, 4/296.

³⁶² Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 12/35-36.

³⁶³ Nûr 24/45.

³⁶⁴ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 13/413.

Allah, aynı maddeden farklı gene sahip canlıların nasıl yaratıldığını ve bu gen farklılıklarının neler olduğunu tespit etmesi için insanoğlundan araştırma yapmasını istemektedir. İnsan DNA'sı ile diğer canlıların DNA'sı arasındaki farkın tespiti, bilimin zirveye ulaştığı basamakları teşkil edecektir. Bu zirvenin bir üstünde de Allah'ın var ve bir olduğu inancına ulaşmak vardır.³⁶⁵

Yeryüzünde, canlı olarak her ne varsa bunların kökeninde su vardır. Allah, sudan bir beşer yaratmıştır. Bu su, Hz. Âdem'in toprağına, çamuruna, balçığına hayat veren ve her şeyin kökeni olan “su” olabileceği gibi meni suyu olması da ihtimal dâhilindedir.³⁶⁶

b) Toprak

Toprak, insan yaratıldığından bu yana üzerinde sıkça durulan konulardan birisi olmuştur. Allah, Kur'an'da su aşamasından sonra ikinci olarak topraktan yaratılmaya dikkat çekmiştir. Toprak, insanın esasını teşkil eden bir maddedir. Kur'an'da altı farklı ayette insanın topraktan yaratıldığı konusu işlenmiştir.

إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ

“Allah katında İsa'nın durumu, Âdem'in durumu gibidir. Allah Âdem'i topraktan yarattı; sonra ona, “ol” dedi ve o da oluşmaya başladı.”³⁶⁷

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِن كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِنَ الْبُعْثِ فَإِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ

“Ey insanlar! Öldükten sonra dirilmekten şüphede iseniz; doğrusu, biz sizi topraktan, sonra meniden yani erlik suyundan, sonra döllenmiş yumurta hücrelerinden yarattık.”³⁶⁸

وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ جَعَلَكُمْ أَزْوَاجًا

“Allah sizi topraktan, sonra embriyodan yarattı. Sonra sizi çiftler kıldı.”³⁶⁹

Bayraklı, insan denen varlığın topraktan yaratıldığının en büyük delilinin, insan vücudundaki elementlerle, topraktaki elementler arasındaki benzerlik olarak yorumlamıştır. Atılan bütün tohumların canlanması gösteriyor ki, topraktaki elementlerin, asit ve gazların bileşimi hayatın başlangıcını teşkil etmektedir. Topraktaki çeşitli maddeler, ruhla harekete geçince insan denen varlığın biyolojik ve psikolojik özellikleri meydana gelmektedir. Toprağın üretken bir yapıya sahip olma özelliği, insana üretken olma şeklinde intikal ettiği görülmektedir.³⁷⁰

³⁶⁵ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 13/413.

³⁶⁶ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 13/531.

³⁶⁷ Âl-i İmrân 3/59.

³⁶⁸ el-Hac 22/5.

³⁶⁹ Fâtır 35/11.

³⁷⁰ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 4/138-139.

Allah ilk insan Hz. Âdem’in topraktan yaratıldığını ifade ettiği gibi, bütün insanların da topraktan yaratıldığını vurgulamaktadır. Hz. Âdem doğrudan topraktan yaratılmışken, diğerleri dolaylı olarak topraktan yaratılmış ve yaratılmaktadır. “*Şunu bilin ki, biz sizi topraktan yarattık*”³⁷¹ ayetindeki “sizi” ifadesi topraktan yaratılma olgusunun devam ettiği anlamına gelmektedir. İnsanın aldığı gıdaların ilk kaynağına gidildiğinde, hepsinin topraktan meydana geldiği anlaşılmaktadır. Allah, insanların beslenme ihtiyaçlarını temin ettikleri gıdaların asıl ve ilk kaynağının toprak olduğunu ve bunun araştırılmasını şu ayetle istemiştir: “*İnsan, yediğine bir baksın*”³⁷² Bu emrin ardından Allah, insanın sofrasına gelen gıdanın hangi aşamalardan geçerek geldiğini açıklarken, bitkisel ve hayvansal gıdaların toprakla suyun ilişkisi neticesinde oluştuğunu ifade etmektedir.³⁷³

Bu ayetlerdeki açıklamalardan hareketle, tüm bitkisel ve hayvansal gıdaların kökeninde toprağın bulunduğu ve eşeyli yaratılma denen sperm ile yumurtanın oluşumunda topraktan elde edilen gıdaların bulunduğu düşünüldüğünde, insanların topraktan yaratıldığı sonucuna varmak hiçte zor olmayacaktır. Bununla birlikte “*Allah sizi yerden ot bitirir gibi bitirmiştir*”³⁷⁴ ayetinde ise insanın bitkisel safhasına işaret edilmektedir.³⁷⁵

İnsanın üremesini sağlayan sperm ve yumurtanın kaynağını, topraktan oluşan bitki teşkil etmektedir. İnsan vücudunun ürettiği meni ve yumurtanın geçtiği merhaleler geriye doğru takip edilirse, bitkilere ve oradan da toprağa varılır. Böylece, eşeysiz yaratılan Âdem’in de, eşeyli yaratılan diğer insanların da kökeninde toprağın bulunduğu sonucuna varmak mümkündür.³⁷⁶

Bayraklı, insanın yaratılmasında bir tekâmül sürecinin var olduğunu ifade etmektedir. Hz. Âdem’in eşeysiz olarak topraktan yaratılma safhası, tekâmülün ilk basamağını teşkil etmektedir. Daha sonraki eşeyli yaratılma safhası da ikinci basamağı oluşturmaktadır. Bu safhaya, bitki, sperm ve yumurta gibi hayvansal/hücrel safha denmektedir.³⁷⁷

Bayraklı, yapılan araştırmaların, insan bedenini meydana getiren elementler ile topraktaki elementlerin benzerliğini ortaya koyduğunu ifade etmektedir. Alüminyum, demir, kalsiyum, oksijen, silikon, sodyum, potasyum, hidrojen, magnezyum, iyot, kor, manganez, kurşun, bakır, fosfor, karbon, çinko, gümüş, kükürt ve azot insanın biyolojik yapısını oluşturan maddelerdir. Yapılan araştırmalara göre insan vücudunun %65’i

³⁷¹ el-Hac 22/5. Ayrıca bkz. el-Kehf 18/37; er-Rûm 30/20; el-Mü’min 40/67; el-Mü’minûn 23/35.

³⁷² Abese 80/24.

³⁷³ Abese 80/25-32; Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 4/138.

³⁷⁴ Nûh 71/17.

³⁷⁵ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 4/138.

³⁷⁶ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 4/138.

³⁷⁷ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 4/139.

oksijen; %18'i karbon; %10'u hidrojen; %3'ü azot; %1,5'u kalsiyum; %1'i fosfor; geri kalanı da diğer elementlerdir.³⁷⁸

Allah, önce toprakta bu elementleri yaratarak akabinde onlardan belirlediği oranda alıp insanın ilk yapısını oluşturmuştur. Allah, insan vücudu gibi bir sanat eserini yaratırken, elementlerin yüzdesini belirleyerek bu elementler arasında belli oranda birleşen bir denge kurmuştur. Bundan dolayı, bazı biyologların belirttiği gibi bu oranlamanın, bu dengenin tesadüfi olması mümkün değildir. Allah, tüm tabiatı ve tüm kâinatı yaratırken denge ilkesini kader olarak belirlemiştir. İnsan vücudunda ilâhî kader gereği belli oranlarda bulunan elementlerde eksiklik olunca hastalık meydana gelmektedir. Dolayısıyla Allah'ın hem kâinat hem de onun içinde yaratılan en değerli varlık olan insanın yaratılışında asla değişme yapılamaz.³⁷⁹ Bu elementlerden biri çıkartılamaz, eksiltilemez, yerine başka bir element konamaz ve oranlar değiştirilemez.³⁸⁰

Asıl itibariyle, topraktan yaratılma olgusu devam etmektedir. Meninin, onun içerisinde yer alan spermin, yumurtanın meydana gelişi arkaya doğru takip edildiğinde bunu bulmak mümkündür. Meni ve yumurta kandan kan ise yediğimiz besinlerden meydana gelmektedir. Besinler ise bitkisel ve hayvansal da olsa tamamı topraktan gelmektedir. Bunun sunucu topraktan yaratılmakta olduğumuzu göstermektedir. Allah'ın bizi topraktan yarattığına dair zikredilen bu ayetlerde yer alan kanunun tersini söyleyip insanın maymundan evrimleşerek geldiğini iddia etmek, hem din ve ilâhî vahiy hem de bilim adına çok abes bir söylem ve bâtıl bir davranıştır. İnsan maymundan evrimleşerek bu şeklini almamış, aksine bağımsız bir yaratık olarak varlıklar âleminde yerini almıştır.³⁸¹

Ayrıca Bayraklı'ya göre, insanın topraktan yaratılmasının, Kur'an'ın farklı yerlerinde gündeme getirilmesi, öldükten sonra dirilmeye delil olmasının amaçlanmasındandır. İnsanın topraktan yaratılışı üzerindeki şüphelerin hiçbirinin bilimsel bir delile dayanmadığı ifade edilmiştir. Müfessir Bayraklı, insanın topraktan yaratıldığına dair iki önemli delilin olduğunu belirtmiştir. Bunlardan ilki insanın kendi bedeni, ikincisi ise bilimsel araştırmalardır. Hiçbir biyolojik nazariyenin etkisi altında kalmadan, yapılacak olan tarafsız ve mutlak manada bilimsel verilere dayanan araştırmalar, Allah'ın ilgili yerlerdeki beyanını ispat edecek niteliktedir.³⁸²

Sonuç olarak farklı surelerde insanın yaratıldığı maddenin ara ara dile getirilmesi, insana aslını hatırlatmak, gurura kapılmaması, kendini müstağni görmemesi ve acizliğini hissetmesinin öğretilmesi içindir.

³⁷⁸ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 13/26.

³⁷⁹ er-Rûm 30/30.

³⁸⁰ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 13/26-27.

³⁸¹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 13/27.

³⁸² Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 13/25-27.

c) Çamur

İnsanın tekâmül sürecinde karşımıza üçüncü aşamada çamur çıkmaktadır. Çamur toprak ve suyun bileşiminden meydana gelmektedir. Kur’an-ı Kerim’de bu konuya şu ayetlerde işaret edilmiştir:

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ طِينٍ ثُمَّ قَضَىٰ أَجَلًا

“Sizi çamurdan yaratan ve sonra sizin için bir ömür tayin eden o’dur.”³⁸³

قَالَ مَا مَنَعَكَ إِلَّا تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ

“Allah şöyle buyurdu: Sana emrettiğim zaman, seni secde etmekten alıkoyan neydi? İblis de, ben O’ndan üstünüm; çünkü beni ateşten, O’nu ise balçıktan yarattın, diye cevap verdi.”³⁸⁴

الَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ وَبَدَأَ خَلْقَ الْإِنْسَانِ مِنْ طِينٍ

“O, yarattığı her şeyi en güzel yaratmış ve insanın yaratılışına çamurdan başlamıştır.”³⁸⁵

“Tîn” kelimesi, “balçık” yani çamur manasına geldiğine göre, toprağın su ile buluştuğunu ifade etmektedir. Toprağın içindeki elementler, iki hidrojen ve bir oksijen atomu ile buluşunca, canlının yaratılması, kıvamına gelmiş demektir. Çamurdan bitkiye, oradan gıdaya, gıdadan kana, kandan sperm ve yumurtaya, onların döllenmesiyle insan denen varlığa giden uzun bir yolculuktaki değişim ve dönüşüm evrelerini anlayan ve bunu bilgiye çeviren insanoğlunun iman etmemesi mümkün müdür? Allah, insanın geçeceği evrelerin ilk kaynağını söz konusu edip, toprak ve suyun birleşimi olan çamurdan başlamasını, ya da geriye doğru oraya kadar inmesini önermektedir.³⁸⁶

d) Çamurdan Süzölmüş Öz

İnsanın yaratılma sürecinde, çamur aşamasından sonra bu merhale gelmektedir. Peyderpey ilerleme devam ederken çamurdan süzöldükten sonra elde edilen “öz” karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan yaratılışın bu raddesinde karakteristik bir özelliğe de vurgu yapılmaktadır. Allah, Kur’an’da bu duruma şu ayetle işaret etmiştir:

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ

“Andolsun ki biz, insanı çamurun özünden yarattık.”³⁸⁷

³⁸³ el-En’âm 6/2.

³⁸⁴ el-A’râf 7/12. Bkz. el-İsrâ 17/61; Sâd 38/71-76.

³⁸⁵ es-Secde 32/7.

³⁸⁶ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 6/232.

³⁸⁷ el-Mü’minûn 23/12.

Bayraklı, bu ayette geçen سَلَالَةٍ kelimesinin “öz” anlamına geldiğini ifade etmiştir. Çamurun özü deyince, insan bedeninde var olan organik ve inorganik unsurların meydana getirdiği öz kastedilmektedir. Bu organik ve inorganik unsurlar toprağın kendi içerisinde vardır. Hz. Âdem bu özden doğrudan doğruya yaratıldığı halde, diğer insanlar dolaylı olarak yaratılmıştır. Yediğimiz bitkisel ve hayvansal besinler, toprağın özünü teşkil eden organik ve inorganik unsurların bileşiminden meydana gelmektedir. Sırasıyla toprağın özünden besine, besinin özünden kana, kanın özünden meniye, yani döl suyuna, oradan da insana dönüşme safhalarından geçerek tekâmül süreci son halini almaktadır.³⁸⁸

e) Yapışkan Çamur

Süzülmüş çamurdan elde edilen “özün” akabinde yapışkan çamur aşaması yer almaktadır. Bu aşamada çamur farklı bir yapıya ulaşarak yapışkan bir özelliğe ve şekil almaya müsait hale gelmiştir. Allah, Kur’an’da bu konu hakkında şu şekilde bilgi vermektedir:

فَاسْتَفْتِهِمْ أَهَمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمْ مَنْ خَلَقْنَا إِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِنْ طِينٍ لَازِبٍ

“Yaratılış bakımından kendileri mi daha zor, yoksa bizim yarattıklarımız mı? Biz onları yapışkan bir çamurdan yarattık.”³⁸⁹

Allah, Hz. Âdem’in çamurunun değişiminin bu safhasında çamura yapışkanlık özelliği vermiştir. Râzî, لَازِبٍ (lâzib) kelimesine yapışkan, özlü, esnek ve kopmayan manalarını vermektedir.³⁹⁰ Yapışmak, kopmamak; insanın iman etmesini, sadakatini, ahde vefa göstermesini temin etmektedir. Bu güzel özelliklerinin yanında, insanın inatçılığı, yanlışta ısrar etmesi, fikrinden vazgeçmemesi gibi olumsuz özellikleri de yapışkan çamur safhasından gelmektedir. Vatan sevgisi, kötü alışkanlıkları bırakamama, milliyetçilik özellikleri de bu safhanın verdiği vasıflardır. Kamil insan olmanın önemli bir boyutunu teşkil eden sadık olma vasfı da bu aşamanın neticesidir. Demek ki, insanın yapışkan bir çamurdan yaratılma aşaması, kemalin tohumlarını taşımaktadır.³⁹¹

f) Değişime Uğramış Kara Çamur

İnsanın ana maddesi olan toprağın bu aşamasında artık biçimlendirme söz konusudur. Yapışkan çamurun bir sonraki safhasını oluşturan bu aşamada çamura, şekil verilerek insanın yaratılışında artık sona doğru yaklaşılmaktadır. Allah, Kur’an’da bu safhayı şu şekilde ifade etmektedir:

³⁸⁸ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 13/195.

³⁸⁹ es-Sâffât 37/11.

³⁹⁰ Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, 18/581-582.

³⁹¹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 4/141; 16/115.

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ

“Andolsun biz insanı kuru bir çamurdan, şekillenmiş kara balçıktan yarattık.”³⁹²

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ

“Ben kupkuru bir çamurdan, şekillenmiş kara balçıktan bir insan yaratacağım.”³⁹³

قَالَ لَمْ أَكُنْ لَأَسْجُدَ لِبَشَرٍ خَلَقْتَهُ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ

“İblis, kuru bir çamurdan, şekillenmiş kara balçıktan yarattığın bir insana secde edecek değilim dedi.”³⁹⁴

Bayraklı, insanın yaratılışındaki bu merhaleyi açıklarken ayetlerde geçen “salsâl”, “hame”, ve “mesnûn” kelimeleri üzerinde durarak bazı müfessirlerin görüşlerinden yararlanmıştır. Müfessir, صَلْصَال kavramının havada kurumuş çamur anlamına geldiğini ifade etmektedir. Bundan hareketle, Hz. Âdem’in çamuruna havanın karıştığı fikrini benimsemiştir. Havanın yapısında bulunan bütün gazlar, insanın tabiatında da bulunmaktadır. İnsanın, yaratılışındaki havada kurumuş çamur (kurumuş balçık) aşamasından kaynaklanan birtakım sosyal ve psikolojik özellikler bulunmaktadır. Hz. Âdem’in çamuruna karışan hava, ya da o çamurun havada kurumuş olması, insan tabiatına olumlu ya da olumsuz pek çok özellik katmıştır. Havanın, akciğerlerdeki pis kanı temizlemesi gibi; bu aşama da insan tabiatına kazandırdığı özellik sayesinde insanın hatalı bilgileri temizleyip doğrusunu benimsemesini temin etmektedir.³⁹⁵

Allah, bu ayetlerde eşeysiz yaratmayı, yani sperm ve yumurtanın döllenmesi şeklindeki eşeyli yaratılmanın olmadığı ilk yaratmadan bahsetmektedir. O halde ilk yaratılış eşeysiz yaratılma aşamasıdır. Bu aşamadan sonra eşeyli yaratılma başlamış ve halen devam etmektedir. Bundan sonra canlıyı kopyalama safhasına da bir isim bulunacaktır. Ayette geçen salsâl, vurunca tın tın diye ses veren, çınlayan, pişmeden havada kuruyan çamurdur. Hame', kokuşmuş kara çamur, mesnûn da niteliği değişmiş manasına gelmektedir. Hame-i mesnûn ifadesinden de dura dura, kala kala kokuşmuş, niteliği değişmiş çamur anlamı çıkmaktadır.³⁹⁶

Râzî, ayette geçen “salsal” kelimesine, hareket ettirildiği zaman içinden ses veren çömlek gibi, çın çın ses çıkaran kuru şey anlamını vermiştir. Hame ise bir müddet su içerisinde bekleyip, rengi siyahlaşan şey demektir.³⁹⁷ Bununla birlikte Hame’ kelimesi sözlükte; kokuşmuş, kararmış çamur olarak tanımlanırken; mesnûn ise değişmeyi ve şekil vermeyi ifade eden bir kavramdır.³⁹⁸ Çağdaş müfessirlerden İbn Âşur, (ö.1973)

³⁹² el-Hicr 15/26.

³⁹³ el-Hicr 15/28.

³⁹⁴ el-Hicr 15/33.

³⁹⁵ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 4/141-142; 10/329-330.

³⁹⁶ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 10/329-330.

³⁹⁷ Râzî, *Mefâtihi'l-Gayb*, 6/360-362.

³⁹⁸ İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, 1/61; İsfahânî, *Müfredât*, 245.

çamurdaki bu hayat faaliyetini şöyle açıklamaktadır: “*Yetesenneh*” fiili, Bakara 259. ayette geçtiği gibi, uzunca bir müddet bekleyerek değişmeyi ifade etmektedir. Bunların (hame-i mesnûn-salsâl) zikredilmesindeki esas gaye, madde âleminin en üstünü olan hayat sahibi insanı zayıf bir konumdan yaratan Allah’ın üstün yaratma gücüne dikkat çekmektir. Bununla birlikte hame-i mesnûn, mahiyet-i hayatın; toprak özü, rutubet ve çürüyüp kokuşma üçgeninde düzenlendiğine de işaret etmektedir.³⁹⁹

Bayraklı, bu aşamadaki çamurun siyah, kokuşmuş, değişken, eskimiş ve şekillenmiş olmasından hareketle insanın tabiatına bazı ilaveler kattığını beyan etmektedir. Çamurun siyah oluşundan kötümserliği, fert ve toplumların karanlık günlere girmesi, kokuşmuş olmasından yanlış fikirlerle ve yanlış davranışlarla çevreyi kirletme, değişken çamurdan ilerleyen zamana ayak uydurmayı, şekillenmiş balçık aşamasından yeni bilgilerle davranışın şekillenmesi ve sanatsal yön doğduğunu ifade etmektedir. Mesnûn kelimesinin, eskimek anlamına geldiğini ifade eden Bayraklı, eskiyen şeyin değişime uğrayacağını, kokuşarak, ilk durumunu kaybedeceğini söylemektedir. İnsanın biyolojik yapısının zamanla ihtiyarlaması, değişmesi, psikolojik kabiliyetlerini kaybetmesi ve güçlerinin azalması, eskiyen çamurundan kaynaklanmaktadır.⁴⁰⁰

g) Pişmiş Kuru Çamur

Yaratılış periyodunda artık sona gelinmiştir. Şekil verilen çamur bu kısımda ateşte pişirilerek dış görünüş itibarıyla değişmez niteliklere bürünmektedir. Bu merhale inorganik evrenin de son aşamasını oluşturmaktadır. Allah, Kur’an’da bu duruma şu ayetle işaret etmiştir:

خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ

“Allah, insanı, çömlek gibi pişmiş çamurdan yarattı.”⁴⁰¹

Bayraklı, ateşte pişmiş çamur ifadesinden, insanın tabiatında ateşin bulunduğunu beyan etmektedir. Böylece, tabiatıta var olan dört temel madde toprak, hava, su ve ateş insanın doğasında yerini almaktadır. Râzî’den alıntı yapan müfessir, ayette geçen “el-Fehâr” kelimesine, ateşte pişmiş çamur olup tuğla, kiremit manasına geldiğini söylemektedir. Un ufak olma özelliğindeki o toprak, suyu ve sıvıları içinde tutabilecek çömlek haline gelip, ufalanma ve yarıma olmadan içindikileri sızdırmayacak bir hal alınca, sanki hemcinslerine karşı öğünmüş gibi olmaktadır.⁴⁰²

İnsan çamurunun bu aşamada pişmesinden dolayı insanın, cinlerin özelliklerinden birine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bayraklı, insanın şeytani davranışlar sergilemesinin altında yatan ana sebebin tabiatında var olan ateşten kaynaklandığını ifade etmektedir.

³⁹⁹ Muhammed b. Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr Mine’t-Tefsîr* (Beyrut: Müessesetu Tarih, 2000), 13/34.

⁴⁰⁰ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 4/141-143; 10/3229-330.

⁴⁰¹ er-Rahmân 55/14.

⁴⁰² Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, 21/87; Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 4/143; 18/467.

İnsanda bulunan bütün kötü davranışların düşmanlık, kibir, kıskançlık vb. hasletleri insan tabiatında var olan ateşe bağlamaktadır.⁴⁰³

h) Tesviye

Hız. Âdem’in topraktan başlayarak devam eden biyolojik yaratılış sürecindeki son aşama, tesviye yani düzenlemedir. Bütün yaratılma aşamaları tamamlanmış geriye sadece canlanma olayı kalmıştır. Allah, Kur’an-ı Kerim’de canlanma olayına şu ayeti işaret etmiştir:

فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ

“Onu şekillendirip ruhumdan üflediğimde, derhal ona secdeye kapanınız.”⁴⁰⁴

Allah, son aşamada Hız. Âdem’in canlanması için ona kendi ruhundan üflemiştir. Buradan hareketle, sıfatlarından cüz’i olarak ona verdiği anlamı çıkmaktadır. Bayraklı, ruh üfleme ile ‘ol’ demenin aynı şeyi ifade ettiğini vurgulamaktadır. Hız. Âdem’in toprağının şekillenmesini, ona biçim verilmesini ve yukarıda belirtilen safhalardan geçmesini ifade ederken, kün ‘ol’ emri de hazırlanan maddî yapının canlanmasını ifade etmektedir.⁴⁰⁵

Netice olarak Allah, Hız. Âdem’i bir anda yaratmamış onu belli aşamalardan geçirerek yaratmıştır. Buraya kadar olan aşama inorganik dönemi yani eşeysiz olarak yaratılma safhasını oluşturmaktadır. Bundan sonra ise insanın organik yani eşeyli olarak yaratılma dönemi başlamaktadır. Öte yandan insanın, yaratıcısının kim olduğunu, kendi aslının ne olduğunu, nereden geldiğini anlayıp kavraması bakımından bu aşamalar anlatılmıştır. İnsan topraktan yaratılmış ve Allah kendi ruhundan üflemesi sonucunda canlı bir hal almıştır. Ölüm ile yaşamın son bulması neticesinde insan bedeni, toprağa gömüldükten sonra çürüyüp tekrar toprağa dönüşecektir.

4.2.2. İnsanın Üremesi

Yüce Allah, insan neslinin devamını üreme organlarına bağlamıştır. Bütün canlılarda olduğu gibi, insanın üremesi de belirli aşamalardan sonra ancak gerçekleşebilmektedir. Nasıl ki yeme ve içme insan yaşamında hayatın devamı için gerekliyse, cinsî istek de neslin devam etmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Erkeğin kadına, kadında da erkeğe karşı aralarında bir meyletme söz konusudur. Nitekim Allah, bu konuyu “*Kaynaşmanız için size kendinizden eşler yaratıp aranızda sevgi ve merhamet meydana getirmesi de O’nun delillerindendir. Doğrusu bunda düşünen bir toplum için*

⁴⁰³ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 4/145-146.

⁴⁰⁴ Sâd 38/72.

⁴⁰⁵ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 16/299; 4/146.

dersler vardır.”⁴⁰⁶ ayetiyle açıklamıştır. Ayrıca insana çocuk sevgisi, onları büyütüp yetiştirmek ve onlar için her türlü fedakârlığa katlanma gücü de bahsedilmiştir.⁴⁰⁷

İnsan yeryüzünde en karmaşık yapıda yaratılan bir varlık olmasıyla birlikte onun yaratılışı mucizedir. Allah, insan en güzel surette yaratmıştır.⁴⁰⁸ Kur’an’da birçok ayette insanın yaratılışına vurgu yapan yüce yaratan, “*İnsan neden yaratıldığına bir baksın*”⁴⁰⁹ buyurarak bu ve benzeri ayetlerde insanoğlunun yaratılışı konusunda bizleri düşünmeye teşvik etmektedir.

Bucaille, insanın, üremenin karmaşık mekanizmasını kavrayabilmesi için embriyoloji, anatomi, fizyoloji ve jinekoloji gibi temel bilimlere bilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Kur’ân-ı Kerim, bu konunun açık seçik mekanizmalarını ele almakta ve belirlenmiş olan safhalarını haber vermektedir. Kur’an’da genel anlamda insanlar tarafından her şey kolayca anlaşılabilen ve ileride keşfedilecek bilgilere uygun olarak ifade edilmektedir.⁴¹⁰

Kur’an-ı Kerim’de insanın üremesi ile alakalı birçok ayet bulunmaktadır.⁴¹¹ Özellikle bu âyetler, Kur’an’ın kendine özgü tertibine tabi olmakta ve belirli bir sınıflandırma yapılmaksızın farklı surelere serpiştirilmiş bir vaziyette bulunmaktadır.

1. Erkek Üreme Sistemi

Erkek üreme sistemi, erkek cins bezleri, genital boşaltma yolları, bu yollara açılan yardımcı bezler ve erkek dış genital organından meydana gelmektedir.⁴¹²

Bayraklı, insanın yaratılışının eşeysiz ve eşeyli olmak üzere ikiye ayrıldığını ifade etmiştir. Hz. Âdem’in eşeysiz yaratıldığını ondan sonra yaratılanların eşeyli yani üreme yoluyla yaratıldığı konusu üzerinde durmuştur.⁴¹³

a) Nutfe / نطفة

Doğrudan doğruya topraktan yaratılma aşaması artık son bulmuştur. Daha sonra meniden yaratılma safhası başlamıştır. Bu başlangıç noktası Hz. Âdem’in hanımı ile çiftleşmesidir. Allah insanın meniden yaratılış safhasını da araştırılmasını istemektedir. Nitekim, “*İnsan nereden yaratıldığına bir baksın*”⁴¹⁴ buyurulmaktadır. “Bakmak” emrini

⁴⁰⁶ er-Rûm 30/21.

⁴⁰⁷ en-Nahl 16/72.

⁴⁰⁸ et-Tîn 95/4.

⁴⁰⁹ et-Târik 86/5.

⁴¹⁰ Bucaille, *Kur’ân-ı Kerim ve Bilim*, 284.

⁴¹¹ Âl-i İmrân 3/6; er-Ra’d 13/8; el-Hac 22/5; el-Mü’min 40/67; en-Necm 53/45-46; Vâkıa 56/58-59; el-Mürselât 77/20-23; Abese 80/17-22; et-Târik 86/5-7.

⁴¹² Aysel Şeftalioğlu, *İnsan Embriyolojisi* (Ankara: Tıp Teknik Yayınları, 1998), 8.

⁴¹³ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 10/329; 13/27.

⁴¹⁴ et-Târik 86/5.

bir bilim adamı “araştırmak, incelemek” manasına almalıdır.⁴¹⁵ Allah, Kur’an’da konuyla alakalı olarak şöyle buyurmaktadır:

أَلَمْ يَكُنْ نُطْفَةً مِنْ مَنِيٍّ يُنْفِثُ

“O, akıtılan bir meni damlası değil miydi?”⁴¹⁶

وَأَنَّهُ خَلَقَ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْأُنثَىٰ مِنْ نُطْفَةٍ إِذَا تُمْنَىٰ

“Atıldığı zaman döl suyundan çifti, yani erkeği ve dişiye yaratan da O’dur.”⁴¹⁷

أَفَرَأَيْتُمْ مَا تُمْنُونَ ۚ ءَأَنْتُمْ تَخْلُقُونَهُ أَمْ نَحْنُ الْخَالِقُونَ

“Düşündünüz mü akıttığınız menileri? Onu siz mi yaratıyorsunuz, yoksa biz mi yaratıyoruz?”⁴¹⁸

Nutfe, suyun azar azar akması anlamına gelen *netafe* kelimesinden türeyen ve meni, “katra”, damla manasını ifade eden bir kelimedir. Nutfe, insan spermalı bir sıvı ve meninin içerisinde yer alan spermleri ifade etmektedir. Nutfe’nin, sperm olduğuna Kıyamet suresi 37. ayet işaret etmektedir. Spermde meninin içerisinde bulunan hayvancıklara denmektedir. Öte yandan akan meni suyuna, erlik suyuna da nutfe denilmiştir.⁴¹⁹

Nitekim döl yatağına akıtılan meninin içinde 100 milyon ile 200 milyon arasında sperm olduğu yapılan araştırmalarla tespit edilmiştir. İşte bunlardan sadece bir tanesi yumurtayı dölemektedir.⁴²⁰

Allah, “Doğrusu biz, insanı imtihan etmek için, döllenmiş yumurtadan yarattık ve onu işiten ve gören bir varlık yaptık”⁴²¹ ayetinde bulunan sperm karışım sıvısının araştırılmasını, bu karışımın nelerden meydana geldiğinin tespit edilmesini istemektedir. Ayrıca onun çıkış merkezlerini de göstermiştir. Bayraklı, bu araştırmayı inanan bir insanın yerine getirmesini ibadet olarak tanımlamıştır.⁴²²

Bayraklı, insanın yaratılışını, kâinatın yaratılışına benzetmiştir. Kâinatın yaratılışı geriye doğru takip edildiğinde hidrojene varılmaktadır. Bu da tevhit inancının yaratma olgusuna yansımadır. Tek olan Allah, önce her şeyin kökeni olan hidrojeni yaratmış, bütün elementleri ondan meydana getirmiş ve kâinatı da bu elementlerden meydana getirmiştir. Aynı şekilde insanın yaratılışı geriye doğru takip edildiğinde insanın da tek bir spermenden geldiği görülmektedir. Bu da tevhîd inancının insanın yaratılışına

⁴¹⁵ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 13/27.

⁴¹⁶ el-Kıyâmet 75/37.

⁴¹⁷ en-Necm 53/45-46.

⁴¹⁸ Vâkıa 56/58-59.

⁴¹⁹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 13/27-29; 18/386; 20/195; 16/327.

⁴²⁰ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 13/28.

⁴²¹ el-İnsân 76/2.

⁴²² Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 13/28.

yansımasıdır. Bir sperm yumurtayı dölleme faaliyetini elde edip yarışı kazanınca, yumurta diğer spermilere kendini kapatmakta, onları dışlamaktadır.⁴²³

Günümüz müfessirlerinden Süleyman Ateş de yazmış olduğu tefsirinde insanın yaratılışı ile ilgili olarak çok ayrıntılı bilgilere yer vermektedir. Meni, erkek üreme organları olan husye, prostat ve meni kesesinin salgıladığı iki bölümden meydana gelmektedir. Birincisi; husyedeki meni kanallarında oluşan meni hayvancıkları (spermiler) ki bunlara “nutfe” adı verilmektedir. İkincisi; spermileri taşıyan, besleyen ve içinde yüzdürerek rahme kadar götüren sıvıdır.⁴²⁴ Bununla birlikte meni kelimesinin, hem nutfe hem de onu içeren sıvıyı kapsadığını ifade eden Ateş, nutfe’nin üç çeşit olduğunu beyan etmektedir.⁴²⁵

1. Erkek Nutfe: Erkeklik bezi husye’nin salgıladığı meni sıvısı içinde bulunan spermilerdir. Her erkekte iki tane bulunan husyeler erkeğin üreme bezidir.⁴²⁶
2. Dişi Nutfe: Kadın yumurtalığının ayda bir salgıladığı yumurtacıktır.⁴²⁷
3. Karışık Nutfe: Sperm ile onun döllediği yumurtacık karışımıdır.⁴²⁸

b) Sulb ve Terâib / صُلْبُ وَالتَّرَائِبُ

İnsanın atılan bir sudan üremesinin bir başka örneği, sulb ve terâib kavramlarıyla ifade edilmiştir. Kur’an’da bu konu hakkında şöyle buyurulmaktadır:

فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَ خُلِقَ مِنْ مَّاءٍ دَافِقٍ يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ

“İnsan nereden yaratıldığına bir baksın? Atılan bir sudan yaratılmıştır. O su, erkeğin belinden, kadının leğen kemiğinden çıkmaktadır.”⁴²⁹

Bayraklı, صُلْبُ “sulb” kelimesinin erkeğin beli anlamına, تَرَائِبُ “terâib” kelimesinin ise leğen kemiği, kaval kemiği ve kaburga kemiği manalarına geldiğini ifade etmektedir. “Teraib” kelimesinin, dil otoritelerine göre kadının anatomisiyle alakalı bir kavram olduğu ifade edilmiştir. Müfessir bu ayetin tefsirinde fazla ayrıntıya girmemiş zikredilen kavramları açıklamayla yetinmiştir.⁴³⁰

Ayette geçen “atılan su” ifadesinden meni diye isimlendirilen erlik suyu anlaşılmalıdır. İnsan, erlik suyunun içindeki spermin yumurtayı döllemesinden

⁴²³ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 13/28.

⁴²⁴ Muhammed Ali Bâr, *Kur’ân-ı Kerim Ve Modern Tıbbı Göre İnsanın Yaratılışı*, çev. Abdulvehhab Öztürk (Ankara: TDV Yayınları, 1991), 17; Ateş, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, 10/183.

⁴²⁵ Ateş, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, 10/183.

⁴²⁶ Bâr, *Kur’ân-ı Kerim Ve Modern Tıbbı Göre İnsanın Yaratılışı*, 17.

⁴²⁷ Ateş, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, 10/183.

⁴²⁸ Ateş, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, 10/183; Bâr, *Kur’ân-ı Kerim Ve Modern Tıbbı Göre İnsanın Yaratılışı*, 17.

⁴²⁹ et-Târik 86/5-7.

⁴³⁰ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 21/43.

yaratılmıştır. Allah, zikredilen bu erlik suyunun incelenmesini istemektedir. Günümüzde bu konuyu açıklayan bilim dalına embriyoloji denmektedir.⁴³¹

Bilimsel olarak meni sıvısının dışarıya fışkırarak çıkması ise şu şekilde açıklanmıştır: Bu durum meni kesesinin duvarı ile onu dışarı atan kanalın ve perine kaslarının kasılmasından kaynaklanmaktadır. Bu kasılmalar sebebiyle meni gelirken vücutta bir gerilme hali görülmektedir.⁴³²

Müfessir Râzî, bu ayetin tefsirinde iki açıklamanın olduğunu beyan etmiştir. Birincisi, çocuk, erkeğin arka kemiğinden kadının da göğüs kemiklerinden çıkan sudan yaratılmıştır. İkincisi, çocuk, erkeğin bel kemiği ile yine erkeğin göğüs kemiğinden yaratılmıştır. Bu iki yerin özellikle zikredilmesine değinen Râzî, meninin oluşmasında en büyük desteği sağlayan şeyin ve buna yardımcı uzuvların en büyüğünün beyin olduğunu ifade etmiştir. Fakat beynin de vekili vardır. Bu da, omurgaların içinde, beyne kadar uzanan sinirlerdir. Bunlar, arka kemiği (sulb) içinde yer alırlar. Bunun, beden başlangıcına doğru uzanan pek çok kolları vardır ki işte bunlar “terîbe” (terâib)dir.⁴³³

Günümüzde tıp bilimi baş döndürücü bir şekilde ilerleyişine devam etmektedir. İlerleyen zaman diliminde insanın biyolojik yapısıyla alakalı birçok yeni bilgilere ulaşılması kaçınılmazdır. Ateş, insanın oluşumuyla ilgilenen embriyoloji biliminin söylediğiyle, Kur’an’ın ifadesi arasında bir aykırılığın olmadığını ifade etmektedir. Nitekim spermelerin, erkeğin husyelerinde, yumurtanın da kadının yumurtalığında oluştuğunu söylemektedir. Husye ve yumurtalık, anne karnındaki ceninin “sulbû” ile “terâibi” arasındaki bölgede oluşmaktadır. Daha sonra husye, gebeliğin ilerlemesiyle yavaş yavaş aşağı doğru inerek, yedinci ayda vücut dışındaki hayâ torbası içine girer. Yumurtalık da kadının leğen kemikleri boşluğuna kadar inerek orada durmaktadır.⁴³⁴

Netice itibariyle gerek klasik tefsirlerde gerekse günümüz tefsirlerinde bu konu üzerinde çeşitli yorumlar yapılmış ve her müfessir kendi çağındaki ilmî araştırmalara göre birtakım bilgiler vermiştir. İnsanın hor görülen bir sudan yaratılması, acizliğini ifade bakımından önemlidir. Öte yandan insan varlıkların en şerefli olma imtiyazını da elde etmiştir. Zikredilen ayetlere dikkat edildiğinde Allah, insanları sürekli olarak ilme ve araştırmaya teşvik etmektedir.

c) Main Mehîn / مَاءٌ مَّهِينٌ

İnsanın üremesinde karşımıza çıkan bir başka kavram “main mehîn” ifadesidir. Kur’an’da bu konuya şu ayetlerle işaret edilmiştir:

ثُمَّ جَعَلَ نَسْلَهُ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ مَّاءٍ مَّهِينٍ

“Sonra onun soyunu değersiz bir suyun özünden devam ettirmiştir.”⁴³⁵

⁴³¹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 21/43.

⁴³² Bâr, *Kur’ân-ı Kerim Ve Modern Tıbbı Göre İnsanın Yaratılışı*, 39.

⁴³³ Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, 23/56-57.

⁴³⁴ Ateş, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, 10/195-197.

⁴³⁵ es-Secde 32/8.

أَلَمْ تَخْلُقْكُمْ مِنْ مَّاءٍ مَهِينٍ

“Sizi değersiz bir sudan yaratmadık mı?”⁴³⁶

Bayraklı, ayette geçen “mehîn” kelimesinin, değersiz, güçsüz, zayıf ve önemsenmeyen gibi anlamlara geldiğini ifade etmektedir. İnsan, eşeyli yaratılma aşamasında, değersiz bir suyun özünden yaratılmıştır. Allah, bu açıklamasıyla Embriyoloji biliminin temelini atmıştır. Ayrıca Allah, insanın adı bir sudan yaratıldığına dikkat çekmektedir. İnsanın üzerine bulaştığında sildiği, kir, pislik diye kabul ettiği o sudan yaratıldığı hatırlatılarak hem insanı inkâra götüren gururuna set çekilmekte hem de ona aslı hatırlatılmaktadır. Allah basit bir sudan kıymetli bir varlık yaratıp çıkarmıştır.⁴³⁷

Yıldırım ise değer verilmeyen bu sıvının içinde milyonlarca canlı hücre olduğunu beyan etmiştir. Milyonlarca spermadan birinin veya ikisinin yumurtalığa girmesi, onunla birleşip belli bir kanuna bağlı kalarak yükletilen programı aynen uygulaması ve peyderpey gelişmeye başlaması bize çok yüksek bir kudretin emsalsiz programlamasını hatırlatmaktadır. Bunun yanı sıra yumurtayla birleşen canlı hücre geometrik olarak bölünüp çoğalırken, irsî bütün özellikleri beraberinde taşımaktadır. İnsan denilen bu harika canlının bütün organlarını, karakterini, şeklini, huy ve yeteneklerini “gen” denilen o küçücük canlıya yerleştirip en küçük bir hataya imkân vermeyen ise yüce Allah’tır.⁴³⁸

2. Kadın Üreme Sistemi

İnsanoğlunun gelişmesi döllenme denilen bir olgu ile başlamaktadır. Özelleşmiş iki hücre, olgun erkek cins hücresi ile olgun dişi cins hücresi birleşmesi sonucunda tek hücreli bir organizma olan zigotu meydana getirmektedirler. Dişi üreme sistemi, yumurtalıklar, genital boşaltma yolları ve dış genital organlardan meydana gelmektedir.⁴³⁹

a) Rahim Organı (Uterus)

Allah, Kur’an-ı Kerim’de rahim kavramını insanın şekillendiği ve yaratılma safhasında korunduğu bir yer olarak açıklamış bu üreme organının içerisinde olup bitenlerin kendisinin bilgisi dâhilinde olduğu şu ayetlerden anlaşılmaktadır:

هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

“Sizi, rahimlerde dilediği gibi şekillendiren O’dur. Kendisinden başka tanrı olmayan, şan, şeref ve hikmet sahibi olan O’dur.”⁴⁴⁰

⁴³⁶ el-Mürselât 77/20.

⁴³⁷ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 20/252; 15/197.

⁴³⁸ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur’an Tefsiri*, 13/6515.

⁴³⁹ Şeftalioğlu, *İnsan Embriyolojisi*, 10-41.

⁴⁴⁰ Âl-i İmrân 3/6.

اللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ أُنْثَىٰ وَمَا تَغِيضُ الْأَرْحَامَ وَمَا تَزْدَادُ وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدَارٍ

“Her dişinin neye gebe olduğunu Allah bilir. Ve rahimler ne eksiltir, ne arttırır, onu da bilir. O’nun katında her şeyin bir ölçüsü vardır.”⁴⁴¹

وَنُقَرِّ فِي الْأَرْحَامِ مَا نَشَاءُ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى

“Dilediğimizi belli bir süreye kadar rahimlerde tutarız.”⁴⁴²

إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْأَرْحَامِ

“Şüphesiz ki, kıyamet saatinin bilgisi Allah yanındadır. Yağmuru O yağdırır, rahimlerde ne varsa onu bilir.”⁴⁴³

Bayraklı, konuya bilimsel açıdan yaklaşarak bazı malumatlar sunmaktadır. Çocuğun yaratıldığı döl yatağına rahim denir. Çoğulu erhâm’dır. Aşağıdaki ayetlerde erhâm yani rahimler kelimesi, çocuğun yaratıldığı döl yatağı için kullanılmıştır.⁴⁴⁴ Çocuğun yaratıldığı döl yatağına rahim denmesinin sebebi ise şu şekilde açıklanmıştır: İnsan yavrusunun döllendikten sonra hayatını devam ettireceği, normal sıcaklıkta ve o dönem için en uygun beslenme ortamı olduğu için ona rahim denmiştir. Anne rahmi, çocuğu bütün etkilerden koruyarak ona böylece sağlıklı bir ortam hazırlamaktadır.⁴⁴⁵

Allah spermle yumurtayı döleyip insan yavrusunu yaratıp şekillendirdiği organın ismini rahim koymuştur. Burada ifade edilmesi gereken husus, cinsel ilişkiyi meydana getiren cinsel içgüdünün eyleme dönüşmesiyle hareket eden spermin, rahimde kendisini bekleyen yumurtayla buluşması sonucunda başlayan insanın serüveni, Allah’ın merhamet manasını verdiği organda şekillenmekle doruk noktasına ulaşmaktadır. Ayrıca Müfessir, merhamet manasına gelen rahim organına bu ismin verilme sebebini şu şekilde beyan etmektedir: Ana rahmi çocuğu bütün dış tehlikelerden koruyarak onu muhafaza etmektedir. Her tarafından onu sarıp sarmalar, sıcaklığı ve gıdalanması dengeli olan fizikî bir çevre sunar ve sonra doğumunu temin edecek bir hareketi ona verir. Onu zehirlemeden, başka bir çevreye göç etmesine müsaade eder. Bundan dolayı Allah bu organa rahim ismini vermiştir. Bu nedenle aynı organda yaratılan ve aynı çevreyi paylaşan kardeşlerin birbirine merhameti ve haklarının farklılığı bu durumdan kaynaklanmaktadır.⁴⁴⁶

Doğan çocuğun anne veya babaya benzemesine değinen Bayraklı, ayette geçen “yüsavviru” fiilinden yola çıkarak şöyle demektedir: Allah’ın sıfatlarından bir tanesi de “Müsavvir”, şekil veren anlamına gelmektedir. Allah’ın yaratırken, yarattığı varlığın

⁴⁴¹ er-Ra’d 13/8.

⁴⁴² el-Hac 22/5.

⁴⁴³ Lokmân 31/34.

⁴⁴⁴ Âl-i İmrân 3/6; el-En’âm 6/143; er-Ra’d 13/8.

⁴⁴⁵ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 1/123.

⁴⁴⁶ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 3/482-483.

parçaları arasında denge ve uyum sağlaması ve onu hangi canlı türünün döl yatağında, çekirdeğinde ve yumurtasında yaratmış ise ona benzetmesi anlamına gelmektedir. Allah'ın insan yavrusuna anne karnında şekil vermesi, onu biyolojik yapı ve psikolojik özellikleriyle anne ve babasına benzetmesi, bütün organlarının uyumunu ve dengesini sağlaması “Müsavvir” sıfatının bir yansımasıdır.⁴⁴⁷

Bayraklı, erken doğum ve geç doğum meselesine de değinmektedir. Âyette geçen “ünsâ”, insan ve hayvan için dişiye ifade etmektedir. Teğîd (ğayd) kelimesi de normal vaktinden, yani yedi aydan önce gerçekleşen erken doğum anlamına gelmekte yani, yedi aylıktan önce doğrulan cenini ifade etmektedir. Rahimlerin eksiltme olayı bu anlama gelmektedir. Ayette geçen “tezdâd”, artırmak anlamına gelmektedir. Tezdâd fiili, gebeliğin normal vaktinden sonraya uzaması ve doğumun vaktinden sonra gerçekleşmesini ifade etmektedir. Bundan hareketle, erken doğuma azaltmak, geç doğuma da uzatmak, yani artırmak manası verilmektedir. Teğîd, eksiltmek, düşük yapmak manasına; tezdâd artırmak da normal vaktini aşan doğumu ifade etmektedir. Eksiltmeden kasıt, çocuğun biyolojik yapısında bir noksanlık bulunarak doğmuş olmasıdır. Artırmaktan kasıt da organlarındaki fazlalık demektir. Diğer taraftan artırmayla kast edilenin, doğan çocuğun, yavrunun birden fazla olması durumu da söz konusudur. Gerek eksiltme gerekse artırma işlevi, canlı cinsleri arasındaki yavru doğurmadaki miktar farkı için ifade edilmiştir.⁴⁴⁸

Bayraklı, konuyla ilgili zikredilen ayet⁴⁴⁹ için şöyle bir bilimsel açıklama yapmıştır: Burada rahimlerin eksiltmesinden maksat, normal üreme sistemleri içerisinde döllenen hücrelerin dışarı atılması, artırmadan kasıt da normal üremenin gerçekleştirilmesidir. Çünkü yumurta ile birleşen hücrenin yavru halini alabilmesi için insan ve hayvan hücreleri içerisinde veya hücrelerin dışındaki hücreler vücut yani rahim tarafından dışarı atılmaktadır. Rahimlerin artırdığı ise canlılık kazanan tek veya daha fazla sayıdaki embriyolardır. Dolayısıyla bu âyet, kanaatimizce bilimsel bir gerçeğin de işaretini içermektedir.⁴⁵⁰

Netice olarak Allah'ın sonsuz ilmi, canlıların üreme sistemini de kapsamına almaktadır. Öte yandan bu ayetle Allah, canlıların doğurarak üremelerini araştırılmasını istemektedir. Allah, kadın doğum konusunda yapılacak araştırmaların dinî bakımdan ulaşacakları sonucu da böylece vermektedir. Bilimden imana geçişi gerçekleştirmenin yolu budur. Bilimsel araştırmaların Allah'ın bilgisine götürüp imanı mayalandırması, bilimin doruk noktasını ve en yüksek amacını gerçekleştirmesi anlamına gelmektedir.⁴⁵¹

Bayraktar Bayraklı, yukarıda zikredilen ayetlerde, cinsiyetin belirlenmesi ve akraba evliliği sonucunda çocukların sakat doğması konularına kısaca değinerek, ayetler

⁴⁴⁷ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 3/483.

⁴⁴⁸ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 10/36-37.

⁴⁴⁹ er-Ra'd 13/8.

⁴⁵⁰ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 10/37.

⁴⁵¹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 10/37-38.

bağlamında birtakım bilimsel açıklamalar yapmıştır. Âlimler, “*Rahimlerde ne olduğunu o bilir*”⁴⁵² ayetinden hareketle rahim organında ne olduğu konusuna, çocuk olarak anlam vermişlerdir. Bu manadan yola çıkarak çocuğun anne karnında cinsiyetinin bilinemeyeceğini, hatta mevzuyu onun iyi veya kötü insan olamayacağını bilinemeyeceği konularına kadar götürmüşlerdir. Hâlbuki günümüz şartları dikkate alındığında anne karnındaki çocuğun resmi çekilmekte ve cinsiyeti doğumundan yaklaşık beş ay önce tespit edilebilmektedir. Doğmuş veya doğacak olan çocuğun, fitrat üzere doğacağı dikkate alındığında, onun için kötülük doğuştan değil, sonradan olacaktır.⁴⁵³ Bayraklı’ya göre yaratılmış olan çocuğun cinsiyetinin, biyolojik olarak sağlam oluşunun veya sakatlığının bilinmesi değil, spermin yumurta ile buluşup döllenmesi akabinde geçirdiği aşamaların projesidir. Dölleneyen yumurtanın halden hale geçmesini başlangıçta temin eden gücün bilgisinin bilinmesidir.⁴⁵⁴

Allah her şeyi tam yaratırken, insanların müdahalesi sonucu doğan bazı çocuklarda noksanlık meydana gelmektedir. Misal, akraba evliliği sonunda doğan normal olmayan çocukların suçu Allah'ın değil, o evliliği yapan kişilerindir. Alkol alan eşlerin çocuklarında meydana gelen eksiklik, radyo-aktif maddelerin içinde yaşayan kadınların çocuklarında meydana gelen anormallikler, genç yaşta doğum yapmamak için alınan doğum kontrol ilaçlarının, rahmin sisteminde meydana getireceği anormallikler buna örnek olarak verilebilir. Doğum anındaki müdahalelerin eksikliği, oksijen eksikliğinin tahribatı da aynı mukabildendir.⁴⁵⁵

b) Üç Karanlık Bölge

Kur'an-ı Kerim, çocuğun anne karnında üç karanlıkta yaratıldığına şu ayetle işaret etmektedir:

يَخْلُقُكُمْ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ خَلْقًا مِّنْ بَعْدِ خَلْقٍ فِي ظُلُمَاتٍ ثَلَاثٍ

“Sizi de annelerinizin karınlarında aşama aşama üç karanlıkta yaratıyor.”⁴⁵⁶

Ayette geçen *فِي ظُلُمَاتٍ ثَلَاثٍ* “üç karanlık içinde” ifadesini müfessirler farklı yorumlamışlardır. İbn Abbâs (ö. 68/687), Mücâhid (ö. 103/721) gibi bazı müfessirler üç karanlık tabirini, karın karanlığı, rahim karanlığı ve meşime (eş) karanlığı olarak yorumlamışlardır. İbn Cübeyr (ö. 94/713) de zikredilen tabiri meşime (eş), rahim ve gece karanlıkları diye yorumlamıştır.⁴⁵⁷ Bu konu hakkında Duman şöyle demektedir; Üç karanlık bölgeden maksadın babanın sulbû, annenin terâibi ve rahim olduğunu

⁴⁵² Lokmân 31/34.

⁴⁵³ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 15/175.

⁴⁵⁴ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 15/175.

⁴⁵⁵ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 10/38.

⁴⁵⁶ ez-Zümer 39/6.

⁴⁵⁷ Kurtubî, *el- Câmiu li-Ahkâmî'l- Kur'ân*, 15/141-143.

söylenmişse de, genelde karnın içyapısı göz önünde bulundurulmuş ve ayete o açıdan yaklaşılmıştır.⁴⁵⁸

Bayraklı, “üç karanlık içinde” ifadesinin anne karnında spermle yumurtanın buluşup döllenmesi ve bu döllenmenin geçirdiği aşamalara işaret edildiğini beyan etmiştir. Müfessir bu tabirden hareketle bir bakıma Embriyoloji biliminin temel araştırma konusunun gündeme getirildiğini ifade etmektedir. Ayette geçen “üç karanlık nelerdir?” diye bir soru sorduğumuzda Embriyoloji bilimi bunun cevabını bize vermektedir. Embriyoloji bilimi bunları şöyle tespit etmektedir:

- a. Abdominal Wall (Karn duvarı),
- b. Uterine Wall (Rahim duvarı),
- c. Amniochroni Membrane (Çocuğa en yakın olan zar).⁴⁵⁹

Embriyoloji bilimi buradaki sıralamayı en dışta olan karanlıktan en içte olan karanlığa doğru yapmaktadır. İçten dışa doğru sıralayacak olursak cenini saran zar, bu zarın içinde bulunduğu rahim, rahmin de içinde bulunduğu karn boşluğu şeklinde bir sonuca ulaşılmaktadır. Birincisine zar denirken diğerlerine duvar denmektedir. Üç karanlığın içerisinde insanın aşama aşama yaratılışının devam ettiği söylenirken aynı zamanda ceninin geçirmiş olduğu aşamalara da işaret edilmektedir. Sperm yumurta ile buluşarak döllenmesinden sonra gelişip insan şekline girmesi için Allah’ın belirlemiş olduğu aşama noktaları vardır. Bunlar:

- a. Nutfe, sperm ile yumurtanın döllenme aşaması,
- b. Alaka, döllenmiş yumurtanın rahim duvarına yapışmış olma aşaması,
- c. Mudğa, çiğnenmiş et aşaması,
- d. Muhallaka, kusursuz ve gayr-ı muhallaka kusurlu bir şekil alma aşamasıdır.⁴⁶⁰

Bütün bunlar bir insan yavrusu haline gelme aşamalarını ifade etmektedir. Allah, ayette geçen üç karanlık ifadesiyle eşeyli yaratılmaya dikkat çekmektedir. Anne karnında üç karanlığın içerisinde, şekilden şekle giren bir insan yavrusunu yaratan, sperm hayvancılığıyla yumurtayı buluşturup, ondan devasa bir insan bedeni ve onun içerisinde kâinat kadar geniş ve zengin bir insan psikolojisi çıkarıp yerleştiren, yüce Allah’tan başkası değildir.⁴⁶¹

4.2.3. Embriyo ve Sonraki Aşamalar

Türkçeye, Fransızca dilinden giren Embriyo terimi, doğum öncesi ana gelişimi inceleyerek insan hayatının başlangıcı hakkında birtakım bilgiler vermektedir.⁴⁶² Geniş

⁴⁵⁸ Zeki Duman, *Kur’an ve Tıbbı Göre İnsanın Yaratılışı ve Tüp Bebek Hadisesi* (İstanbul: Nil yayınları, 1991), 24.

⁴⁵⁹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 16/327.

⁴⁶⁰ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 16/327-328.

⁴⁶¹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 16/328.

⁴⁶² Keith Leon Moore vd., *Klinik Yönleri ile İnsan Embriyolojisi*, çev. Mehmet Yıldırım vd. (İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri, 2002), 8-9.

anlamda tüm canlıların oluşmaya başladığı andan itibaren belirli bir zaman içerisinde, türe özgü şekillerini alacak kadar geçirdikleri gelişme aşamalarını inceleyen bilim dalına Embriyoloji denmektedir. Şüphesiz bu varlık insan olunca onu inceleyen insan embriyolojisi de bir hayli ilginç olacaktır. Zira insan embriyolojisi, tek bir hücreden, farklı doku ve organların gelişerek, karmaşık çok hücreli insan organizmasının meydana geldiğini ve onun temel özelliklerini açıklayan bir bilim dalıdır. Dokuların yenilenmesi, çoğalıp büyümesi ve tümör gibi hastalıkların kökenlerini incelemesi bakımından diğer temel tıp bilimleri ile sıkı bir ilişki içerisinde.⁴⁶³

Bu bilimi genel hatlarıyla açıkladıktan sonra asırlar öncesinde inen Kur’an-ı Kerim insanın ana rahminde geçirmiş olduğu merhaleleri haber vermektedir. Nitekim Allah, insanın yapısına birçok organ yerleştirerek en güzel surette yaratmıştır. İnsanın neyden yaratıldığı ve hangi aşamalardan geçtiği konusu farklı surelerde gündeme getirilmektedir. İnsanın yaratılışındaki safhalar şu şekildedir:

a) Nutfe-i Emşâc / نُطْفَةٌ أَمْشَاجٌ

إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ أَمْشَاجٍ نَبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا

“Doğrusu biz insanı, imtihan etmek için döllenmiş yumurtadan yarattık, onu işiten ve gören bir varlık yaptık.”⁴⁶⁴

Bayraklı, bu âyeti öne alarak bir önceki âyete bakınca birinci âyete şöyle bir açılım getirmiştir: Allah'ın birinci âyette kastettiği şey, insanın topraktan bitkiye, bitkiden ya doğrudan doğruya insanın gıdasına, ya da hayvana intikal edip hayvani gıdalardan insana geçen gıdaların midede, bağırsaklarda hazmedilip kan haline, oradan yumurta ile döllenip insan olmasına kadar geçirdiği serüven olarak anlamamız mümkündür. İşte geçirdiği bu aşamalarda insan olarak anılmamıştır. Nerelerden süzülüp gelen gıdalardan ve o gıdaların vücut rafinerisinde meydana gelen erlik suyu ve yumurtanın döllenmesi ile insan denen varlık meydana gelmiştir. Hz. Âdem'in eşeysiz yaratılması ile bizlerin eşeyli yaratılmasının kaynağında toprağın içindeki elementlerle su bulunmaktadır.⁴⁶⁵

نُطْفَةٌ bir şeyi bir şeye karıştırmak anlamına gelen مَشَج kökünden türeyen bir kelimedir. Bayraklı'ya göre bu kelime nutfe'nin, yani spermin yumurta ile döllenmiş haline işaret etmektedir. Karışık erlik suyu veya sperm, damla özü spermin yumurta ile döllenip karışması anlamına gelmektedir. Târik suresi 6-7. ayetlerde yer alan sulb, erkeğin bel kemiği, terâib de kadının leğen kemiğinden gelen sperm ve yumurtanın döllenmesi durumunu Allah, “nutfe-i emşâc” olarak beyan etmektedir. Bir önceki ayette insanın olmadığı, anılmadığı döneme dikkat çekilirken, bu ayette insanın yaratılışına dikkat çekilmekte ve Kur'ân okulunun programına Embriyoloji dersinin konması

⁴⁶³ Şeftalioğlu, *İnsan Embriyolojisi*, 1.

⁴⁶⁴ el-İnsân 76/2.

⁴⁶⁵ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 20/205-206.

istenmektedir. Bayraklı, Embriyoloji dersinin sadece Tıp Fakültelerinde değil, İlahiyat Fakültelerinde de okutulması gerektiğine vurgu yapmıştır.⁴⁶⁶

Bazı müfessirler, emşâc kavramının erkeğin ve kadının menilerinin karışması,⁴⁶⁷ insanın aslı olan meninin çeşitli maddeleri ihtiva etmesi,⁴⁶⁸ çeşitli elementlerden oluşan karışım⁴⁶⁹ üreme hücresi ile erkek üreme hücresinin birleşmesi⁴⁷⁰ gibi anlamları kastettiğini vurgulamışlardır.

b) Alaka / علق

İnsanın eşeyli yaratılışında nutfe aşamasını alaka aşaması takip etmektedir. Kur’an-ı Kerim’de alak kelimesi toplamda altı yerde bir ayette ise iki defa geçmektedir.⁴⁷¹ Bu kavramı ifade eden ayetler şöyledir:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِن كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّنَ الْبَعْثِ فَإِنَّا خَلَقْنَاكُم مِّن تُّرَابٍ ثُمَّ مِّن نُّطْفَةٍ ثُمَّ مِّن عَلَقَةٍ ثُمَّ مِّن مُّضْغَةٍ مُّخَلَّقَةٍ وَغَيْرِ مُخَلَّقَةٍ لِّنُبَيِّنَ لَكُمْ وَنُقِرُّ فِي الْأَرْحَامِ مَا نَشَاءُ إِلَىٰ آجَلٍ مُّسَمًّى

“Ey insanlar! Öldükten sonra dirilmekten şüphede iseniz; doğrusu, biz sizi topraktan, sonra nutfe’den/meniden yani erlik suyundan, sonra yapışkandan/döllenmiş yumurta hücresinden, sonra da yaratılışı belli belirsiz bir et parçasından yaratmış olduğumuzu size açıklıyoruz. Dilediğimizi belli bir süreye kadar rahimlerde tutarız.”⁴⁷²

ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَبَارَكُ اللَّهُ أَحْسَنَ الْخَالِقِينَ

“Sonra bu döl suyu damlasından, döllenmiş hücreyi yarattık; sonra bu döllenmiş hücreden de cenini ve ceninden kemikleri yarattık; sonra da kemiklere et giydirip onu yepyeni bir varlık halinde ortaya çıkarttık. Yaratanların en üstünü olan Allah’ın şanı ne yücedir!”⁴⁷³

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِّن تُّرَابٍ ثُمَّ مِّن نُّطْفَةٍ ثُمَّ مِّن عَلَقَةٍ

“Sizi topraktan, sonra meniden, sonra embriyodan yaratan, o’dur.”⁴⁷⁴

⁴⁶⁶ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 20/206.

⁴⁶⁷ Râzî, *Mefâtihi’l-Gayb*, 22/323-324.

⁴⁶⁸ Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Taberî Tefsiri*, çev. Hasan Karakaya (İstanbul: Hisar Yayınevi, 2021), 8/514.

⁴⁶⁹ Kutub, *Fî Zilâli’l-Kur’ân*, 10/300.

⁴⁷⁰ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur’an Tefsiri*, 12/6503.

⁴⁷¹ el-Hac 22/5; el-Mü’minûn 23/14; el-Mü’min 40/67; el-Kıyâmet 75/38; el-Alak 96/2.

⁴⁷² el-Hac 22/5.

⁴⁷³ el-Mü’minûn 23/14.

⁴⁷⁴ el-Mü’min 40/67.

أَيَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَنْ يُتْرَكَ سُدًى أَلَمْ يَكْ نُطْفَأْ مِنْ مَنِيٍّ يُمْنٍ ثُمَّ كَانَ عَلَقَةً فَخَلَقَ فَسَوَّىٰ

“İnsanoğlu kendisinin başıboş bırakılacağını mı zannediyor? O, akıtılan bir meni damlası değil miydi? Sonra döllenmiş hücre. Bu safhada Allah onu yaratıp ona şekil vermişti.”⁴⁷⁵

إِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ

“Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı bir yapışkan döllenmiş yumurta hücrelerinden yarattı.”⁴⁷⁶

Bayraklı, ayette geçen **عَلَقَة** 'alaka kelimesinin bazı âlimler tarafından kan pıhtısı olarak yorumlandığını ifade etmektedir. Eski dönemlerde böyle bir mana verilmesinin sebebini ise embriyoloji biliminin gelişmemiş olmasına bağlamaktadır. Aslında 'alaka, insan yaratılışının rahim duvarında asılıp duran aşamasını ifade etmektedir. Kan, yapışkan madde, yapışkan çamur, sevgi, düşmanlık, sülük, yolun işlek kısmı, asılan, takılan her şey, takılmaktan meydana gelen yırtık gibi manalara gelen 'alak kelimesi, çocuğun ana rahmine yapıştığı, takıldığı aşamayı ifade etmektedir.⁴⁷⁷ Müfessir bu kavrama döllenmiş hücre demenin daha doğru olacağını beyan ederek, 'alaka kelimesinin bağ anlamına geldiğini, halk dilinde de aynı anlamda kullanıldığını dile getirmektedir. Misal olarak halk arasında seninle alakamı kesiyorum derken buradan bağımlı koparıyorum anlamı çıkmaktadır. İşte bu kavram, spermin yumurta ile bağ kurmasını ve ikisinin bir araya gelerek döllenmesini ifade etmektedir. Döllenmiş yumurta veya döllenmiş hücre diyebileceğimiz bu eylem eşeyli yaratılmaya işaret etmektedir.⁴⁷⁸

Sperm ile döllenmiş yumurta, fallop tüpünden rahme doğru ilerler. Embriyo bu yolculuğunda fallop tüpünde tutunmaya kalkmaz. Rahme doğru yol alır, rahme ulaştığında da kan damarlarının yoğun olduğu bir bölgeye asılıp tutunur. Artık Kur'an'ın bahsettiği 'alaka yani asılıp tutunma aşaması başlamıştır. Vücuda alınan besinlerden kan, ondan meni ve yumurta meydana gelmektedir. Meninin içindeki spermilerden biri yumurtayı döllüyor, döllenmiş ve adını embriyo diye alan bu ufacık canlı, hareket edip kendini gıdalanacağı rahimde bulmaktadır.⁴⁷⁹

c) Mudğa / مُضْغٌ

İnsanın tekâmül sürecinde karşımıza çıkan bir diğer kavram mudğa kelimesidir. Alaka aşamasını mudğa safhası takip etmektedir. Henüz hiçbir canlıya benzemeyen mudğa aşamasını, Kur'an bizlere şu şekilde haber vermektedir:

⁴⁷⁵ el-Kıyâmet 75/36-38.

⁴⁷⁶ el-Alak 96/2.

⁴⁷⁷ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 13/29-30.

⁴⁷⁸ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 20/195.

⁴⁷⁹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 13/30-31.

فَإِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ مِنْ مُضْغَةٍ مُخَلَّقَةٍ وَغَيْرِ مُخَلَّقَةٍ لِنُبَيِّنَ لَكُمْ

“Doğrusu, biz sizi topraktan, sonra nutfе’den sonra yapışkandan, sonra da yaratılışı belli belirsiz bir çiğnem et parçasından yaratmış olduğumuzu size açıklıyoruz.”⁴⁸⁰

ثُمَّ خَلَقْنَا النَّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ

“Sonra bu döl suyu damlasından, döllemiş hücreyi yarattık; sonra bu döllemiş hücreden de cenini ve ceninden kemikleri yarattık; sonra da kemiklere et giydirerek onu yepyeni bir varlık halinde ortaya çıkarttık.”⁴⁸¹

Bayraklı, mudğa kavramını bir çiğnem et olarak tanımlamaktadır. Alaka safhasından sonra bir çiğnem et olan mudğa, henüz insan görünümünün verilmesinden önceki durumu ifade eden ve hiçbir canlıya benzemeyen merhalenin adıdır.⁴⁸² Ayrıca müfessir ayette geçen مُضْغَةٍ مُخَلَّقَةٍ وَغَيْرِ مُخَلَّقَةٍ ifadesinin döllemeden 28 gün sonraki aşamayı ifade ettiğini söylemiştir. Mudğa denen safha, gözle görülecek kadar belli, bütün öğeleri ile tamamlanmamış bir aşamadır. Üzerinde tespih tanelerinin dizilmiş hali, bir bakıma morula safhası olmaktadır. İşte bu çiğnemlik et, zamanla kalbe, beyne, göze, kulağa, sinir sistemine, kemiklere, kaslara ve iç organlara dönüşmektedir.⁴⁸³

Mudğa denen bir çiğnem et aşamasından sonra kıkırdak ve kemikler teşekkül etmektedir. Daha sonra bu kemiklere et ve kaslar giydirilmektedir. Bu safhalardan sonra da insan “Sonra onu bambaşka bir yaratık halinde var edip ortaya çıkarıyoruz”⁴⁸⁴ buyruğu gereğince bütün organları ile teşekkül etmiş biyolojik olarak tam bir insan haline gelmektedir. Bayraklı, ayette geçen “bambaşka yaratık” ifadesinden şunu anlamıştır: Anne karnında döllenen bütün yaratıkların döllenme aşaması, kemiklerin teşekkül etmesine kadar aynı görünümü vermektedir. Kemiklerin teşekkül etmesiyle farklı bir yaratık olmaları kendini göstermektedir. Kemiklerin oluşumu farklılığı meydana getirmektedir.⁴⁸⁵

Müfessir Bayraklı, insanın yaratılışını, anne karnında geçirmiş olduğu safhaları anlatmakla Allah, neyi murat etmiştir? diye bir soru sormaktadır. Bu sorunun cevabını uzun maddeler halinde açıklayarak birtakım değerlendirmelerde bulunmuştur. Kısaca bu maddeleri şu şekilde özetlemek istiyoruz:

Bütün bu aşamaların anlatılmasındaki amaç, sonsuz güce sahip olan Allah'ın varlığını ve birliğini anlayıp O'na inanmaktır. Aynı insanlardan yani kadın ve erkekten gelen sperm ile yumurtanın fallop kanalında buluşarak döllemeleri, ardından harekete

⁴⁸⁰ el-Hac 22/5.

⁴⁸¹ el-Mü'minûn 23/14.

⁴⁸² Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 13/195.

⁴⁸³ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 13/31.

⁴⁸⁴ el-Mü'minûn 23/14.

⁴⁸⁵ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 13/195-196.

geçerek fallop kanalından çıkıp rahim duvarına yapışıp oradan beslenmeğe başlaması, akabinde kemiklerin teşekkül edip kemiklere et ve kasların giydirilmesi gibi oluşumların komutunu veren yüce Allah'tır. Diğer taraftan insanın anne karnında yaratılışı ve geçirdiği safhaları Hz. Muhammed'in (sav) bilmesi ve anlatması mümkün değildi. Öyleyse Kur'an'ı Hz. Muhammed yazmamıştır; onun, Allah'ın gönderdiği bir vahiy olduğu gerçeği bir kez daha ortaya çıkmıştır. Öte yandan Allah, embriyolojinin bilimsel araştırmaların programında yer almasını teklif etmekte, araştırma konularında yer aldıktan sonra, Öğretim programlarına girmesini istemektedir.⁴⁸⁶

Kur'an'ın Kerim'in geneline bakınca insana kendisi üzerine iki kitap yazdığını, bu kitapları okuyup incelemesi emredilmektedir. Bu kitaplardan birisi biyolojik yani maddî yapısının yaratılışı ve aşama aşama gelişiminin anlatıldığı kitap, diğeri de insanın psikolojik, manevî yapısı için yazılan kitaptır. Allah, bu kitabın üzerine gözlem yapılmasını⁴⁸⁷ ve düşünülmesini⁴⁸⁸ istemektedir. Bu konunun bir diğer amacı da insanın nereden geldiğini, nasıl geldiğini ve nereye doğru gittiğini anlayıp, ne kadar âciz bir yaratık olduğunu fark etmesini sağlamaktır; mucize dolu bir beden ve psikolojik yapıya rağmen, insanın, Allah'ın karşısında ne kadar âciz olduğunu anlama erdemini yakalayıp imana ulaşmasını temin etmektir.⁴⁸⁹

4.2.4. Rüzgârların Aşılacağı Olması

Allah'ın tabiattaki varlığını, birliğini ve azametini yansıtan, insan ve diğer varlıkların istifadesine sunulmuş olan delillerden bir tanesi de yaratmış olduğu rüzgârlardır. Kur'an-ı Kerim'de rüzgârlarla ilgili tekil⁴⁹⁰ ve çoğul⁴⁹¹ olmak üzere birden çok ayet bulunmaktadır. Kur'an'da geçen bu ayetler, rüzgârların oluşumundan, bulutları hareket ettirmesinden, çeşitli yönlerde esmesinden, bitkilerde döllenmeyi sağlamasından, meteorolojik olayların oluşumuna etki etmesinden, denizin üzerinde yelkenli gemileri hareket ettirmesinden ve yeryüzündeki birçok faydasından bahsetmektedir.

Rüzgârın önemli görevlerinden biri de aşılama ve cisimleri hareket ettirme özelliğine sahip olmalarıdır. Yüce Allah bu duruma şu ayetle işaret etmektedir:

⁴⁸⁶ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 13/196-197.

⁴⁸⁷ el-Kıyâmet 75/14.

⁴⁸⁸ er-Rûm 30/8.

⁴⁸⁹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 13/197.

⁴⁹⁰ Âl-i İmrân 3/17; Yûnus 10/22; İbrâhîm 14/18; el-İsrâ 17/69; el-Hac 22/31; er-Rûm 30/51; el-Ahzâb 33/9; Fussilet 41/16; eş-Şûrâ 42/33; el-Ahkâf 46/24; z-Zâriyât 51/41; el-Kamer 54/19; el-Hâkka 69/6.

⁴⁹¹ el-Bakara 2/164; el-A'râf 7/57; el-Hicr 15/22; el-Furkân 25/48; en-Neml 27/63; er-Rûm 30/46; Fâtır 35/9; el-Câsiye 45/5; el-Kehf 45/18.

وَأَرْسَلْنَا الرِّيحَ لَوَاقِحَ فَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَسْقَيْنَاكُمُوهُ وَمَا أَنْتُمْ لَهُ بِخَازِنِينَ

“Biz rüzgârları aşılayıcı olarak gönderdik ve gökten bir su indirip sizi onunla suladık. Yoksa siz o suyu depolayamazdınız.”⁴⁹²

وَتَصْرِيفِ الرِّيحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ

“Rüzgârların, yer ile gök arasında emre hazır bekleyen bulutları yönlendirmesinde, aklını kullanan toplum için birçok deliller vardır.”⁴⁹³

Klasik dönem müfessirleri ayette geçen لَوَاقِح kelimesi üzerine birtakım yorumlar yapmışlardır. Bu kavram, Arapların, erkek devenin dişi deveye suyunu bırakması ve dişi devenin hamile kalması sonucunda kullandıkları bir kelimedir. Rüzgârların bulutlara karşı durumu da aynı şekildedir.⁴⁹⁴ Rüzgârların aşılayıcı olarak nitelendirilmeleri hakkında İbn Abbas şöyle demiştir: Rüzgâr, ağaçları ve bulutları aşılamaktadır. Bu, aynı zamanda Hasan el-Basrî, Dahhâk ve Katâde'nin de görüşüdür. İbn Mes'ûd ise şunu söylemiştir: Allah, bulutları aşılayıp da, onların su yüklenmesi ve suyu bulutun içine bırakması için rüzgârları gönderir. Sonra o bulut sıkışır ve sütü bol devenin sağılması gibi, onu şarıl şarıl akıtır.⁴⁹⁵

Bu âyet hakkında Elmalılı, şöyle bir yorum yapmıştır: Rüzgârların, taşıyıcı ve dağıtıcı olmasının faydalarından birisi de bitkileri ve ağaçları döllemesidir. Bunun oluşabilmesi için rüzgârın belirli bir hızda ve yumuşak bir şekilde esmesi gerekir. Yoksa dölleme gerçekleşemez. Rüzgâr, havanın bir hareket ve akımıdır. Havanın farklı şekilde ısınıp soğumasından kaynaklanır. Tabiatla bu değişimler ise sıcaklık ve soğukluk tabiatları üzerinde hâkim bir etkiye bağlı olduğundan, bütün rüzgârlar doğrudan ilâhî bir tasarruf olduğu gibi, bunların dölleme yapacak şekilde esmeleri de doğrudan doğruya Allah'ın bir lütfudur.⁴⁹⁶

Bayraklı, ayette geçen لَوَاقِح kelimesini dölleme, aşılayıcı anlamına almanın gerektiğini ifade etmektedir. Ayette geçen söz konusu kelime, döllemek, aşılama anlamına gelen الالاقاح kelimesinden gelmektedir. Hareket eden hava anlamına gelen الرِّيح kelimesinin çoğulu الرِّيح olarak gelmektedir. Aynı zamanda الرِّيح kelimesi sosyal ve siyasi güç anlamlarını ifade etmek için kullanılmıştır.⁴⁹⁷

Bayraklı, rüzgârların bulutları harekete geçirmesini, üzerinde düşünülmesi gereken konulardan biri olarak görmüştür. Rüzgâr, hareket eden ve ettiren gücü ifade

⁴⁹² el-Hicr 15/22.

⁴⁹³ el-Bakara 2/164.

⁴⁹⁴ Kurtubî, el- Câmiu li-Ahkâmi'l- Kur'ân, 10/27-29.

⁴⁹⁵ Râzî, Mefâtihu'l-Gayb, 14/84-86.

⁴⁹⁶ Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, 5/3054.

⁴⁹⁷ Bayraklı, Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri, 10/323.

etmektedir. Yüksek hava basıncı ile alçak hava basıncı arasında meydana gelen hava akımına rüzgâr denmektedir. Rüzgârın Bakara 164. ayette hareket ettirici bir güç olarak nitelendirilmesi, bu gücü insanların yararı için kullanmaya teşviktir. Rüzgâr ile bulut arasındaki ilişki, bulutun hareket ettirilmesi eylemi ile açıklanmaktadır. Yelkenli gemilerin veya rüzgâr değirmenlerinin yapılması, insanların rüzgârdan çeşitli şekillerde istifade edebileceklerini göstermektedir.⁴⁹⁸

Bayraklı, Rüzgârın iki türlü dölleme, aşılama görevinin olduğunu beyan etmektedir. Birisi bulutları döllemesi, diğeri de çiçekleri döllemesidir. Rüzgâr, hem bitkilerin tozlarını hem de bulutları taşıyarak döllemesini gerçekleştirir. Bulutların sür-tüşmesine neden olur, böylece bulutlar elektrik yüklenir. Elektrik yüklü olan bulutlar sıkışır. Onların içerdiği sular, süzölmeye başlar ve yağmur olarak bu şekilde yeryüzüne inmektedir. Öte yandan Bayraklı, bitkilerde de erkeklik ve dişiliğin olduğunu ifade etmektedir. Erkek tohumları dişi çiçeklere taşıyıp döllenmeyi gerçekleştiren de rüzgarlardır.⁴⁹⁹

Günümüzde bitkiler âlemini inceleyen Botanik biliminin araştırmaları sonucu elde edilen verilerle, rüzgârların aşılama özelliği sahip olmaları daha iyi anlaşılmaktadır. Bitkilerde de insanda olduğu gibi eşeyli ve eşeysiz olmak üzere iki tip üreme şekli olduğu saptanmıştır.⁵⁰⁰ Bitkiden ayrılan tek veya çok hücreli kısımlar birleşmeksizin gelişerek yeni fertleri meydana getirmektedirler. Üreme tek hücrelilerde bölünerek veya tomurcuklanma suretiyle, çok hücrelilerde ise serbest hale geçen ayrı ayrı hücreler veya çok hücreli organlarla olmaktadır.⁵⁰¹ Bitkilerde de insanlarda olduğu erkeklik ve dişilik söz konusudur. Çiçeklerin büyük bir kısmı erkek veya dişi organlıdır. Diğer az bir kısmı ise erkek ve dişi organ aynı çiçeğin içerisinde bulunmaktadır.⁵⁰²

Ayette, yağış oluşumunda ilk aşamanın rüzgârlar olduğuna işaret edilmektedir. Oysa 20. yüzyılın başlarına kadar, rüzgârlarla yağış arasındaki tek münasebetin, rüzgârın bulutları sürmesi olarak bilinmekteydi. Modern meteorolojik veriler ise rüzgârın yağmurun meydana gelmesinde “aşılama” bir rol oynadığını gözler önüne sermiştir. Rüzgârların bu aşılama özelliği şu şekilde meydana gelmektedir: Okyanusların ve denizlerin yüzeyinde, köpüklenme sebebiyle her an sayısız hava kabarcığı oluşur. Bu kabarcıklar patladıkları anda, milimetrenin yüzde biri çapındaki binlerce parçacığı havaya fırlatırlar. “Aerosol” adı verilen bu parçacıklar, rüzgârın yardımıyla karalardan gelen tozlarla karışarak atmosferin üst tabakalarına taşınır. Rüzgârların bu şekilde yukarıya çıkardığı parçacıklar, burada su buharıyla temas eder. Su buharı da bu parçacıkların etrafında toplanıp yoğunlaşarak su damlacıklarına dönüşür. Bu su damlacıkları önce bir araya gelerek bulutlarda kar kristallerini meydana getirir ve akabinde erirse yağmur

⁴⁹⁸ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 2/351.

⁴⁹⁹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 10/323-324.

⁵⁰⁰ Asım Kadioğlu-Yusuf Kaya, *Genel Botanik* (Erzurum: Ayhan Ofset Yayınları, 2001), 130-135.

⁵⁰¹ Yıldırım Akman, *Botanik Bitki Biyolojisine Giriş* (Ankara: Palme Yayınları, 1991), 269-270.

⁵⁰² Cihat Toker, *Bitki Morfolojisi* (Ankara: AÜ. Fen Fakültesi Biyoloji Bölümü Yayınları, 2004), 90.

olarak yere iner. Görüldüğü üzere rüzgârlar, havada serbest halde var olan su buharını daha ziyade denizlerden taşıdıkları parçacıklarla dölleyerek yağmur bulutlarının oluşumunu gerçekleştirmektedir.⁵⁰³

Yukarıda zikredilen ayette, rüzgârların aşılایıcı yönüyle ilgili verilen bir başka bilgi ise rüzgârın bitkileri aşılamasındaki işlevidir. Yeryüzündeki birçok bitki, polenlerini rüzgâr vasıtasıyla dağıtarak sağlamaktadır. Türünün devam etmesi ancak böyle mümkündür. Pek çok açık tohumlu bitki, çam, palmiye vb. ağaçlar ayrıca çiçek veren bütün tohumlu bitkiler ile çimenimsi otların tümü rüzgâr ile döllemektedir. Rüzgâr, çiçek tozlarını bitkilerden alıp, aynı türdeki diğer bitkiye taşıyarak döllemeyi oluşturmaktadır. Rüzgârın bitkiler üzerinde nasıl bir aşılama yaptığı yakın bir zamana kadar bilinmemekteydi. Ancak bitkilerde de erkek ve dişi olmak üzere cinsiyet farkı olduğunun fark edilmesi rüzgârların bitkiler üzerinde bir aşılایıcı etkiye sahip olduğu böylece anlaşılmıştır.⁵⁰⁴

Netice olarak rüzgârların aşılama görevinin yanı sıra birçok faydası vardır. Bitkilerin tozlarını taşıyarak onların üremelerinde rol oynamaları, yağmurun yağması için yağmur bulutlarını aşılایarak onların sürüklenmelerini sağlaması, havayı temizlemesi ve insanları serinletmesi gibi birçok fonksiyonu vardır.⁵⁰⁵ Günümüzde rüzgârın birtakım görevleri, bilimsel verilerle ortaya konarak daha iyi anlaşılması sağlanmıştır. İnsanların doğa olayları hakkında detaylı bir bilgiye sahip olmadığı bir dönemde rüzgârın yağmur ve bitkileri aşılaması gibi görevlerinin Kur'an'da bildirilmiş olması onun ne kadar eşsiz bir mu'ciz kelim olduğu kanıtıdır.

4.2.5. Anne Sütü ve Önemi

Allah'ın sayısız nimetlerinden birisi de anne sütüdür. Çocuğun gelişmesi ve büyümesi açısından hayati bir öneme sahip olan anne sütü, çocuğu bütün zararlı maddelerden muhafaza ettiği günümüzde bilimsel verilerle açıklanmıştır. Allah, çocuğun iki yıl emzirilmesine işaret ederek yaşanabilecek olumsuzlukları bertaraf etmektedir. Her şeyi bir ölçü ve denge ile yaratan Allah, bu konu hakkında Kur'an'da şöyle buyurmaktadır:

وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ^ط

*“Boşanmış anneler, eğer emzirme müddetini tamamlamak istiyorlarsa, çocuklarını iki yıl tam emzirebilirler.”*⁵⁰⁶

⁵⁰³ Erman Kazar, *Kur'an'ın Allah'tan Geldiğinin Delilleri* (İstanbul: e-Kitap Yayınları, 2018), 183.

⁵⁰⁴ Kazar, *Kur'an'ın Allah'tan Geldiğinin Delilleri*, 183.

⁵⁰⁵ Ahmet Vefa Temel, “Kur'an'daki Meteorolojik Kavramların Değerlendirilmesi”, *Diyanet İlmî Dergi* 57/1 (Mart 2021), 86-90.

⁵⁰⁶ el-Bakara 2/233.

وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهْنًا عَلَى وَهْنٍ وَفِصَالَهُ فِي عَامَيْنِ أَنْ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ ۖ إِلَيَّ الْمَصِيرُ

“Biz insana, anasına ve babasına iyi davranmasını tavsiye ettik. Annesi onu sıkıntı üstüne sıkıntı çekerek taşıdı. Onun süttten kesilmesi de iki yıl içindedir. Bana, annene ve babana şükret diye tavsiye ettik. Dönüş, ancak banadır.”⁵⁰⁷

Bayraklı, ayetteki anneler kavramının bütün anneleri mi, yoksa boşanan anneleri mi kapsadığı meselesini Râzî’nin derinlemesine incelediğini, kendisinden önceki müfessirlerin görüşünü özetlediğini ifade etmektedir. Râzî’nin görüşlerinden yararlanan Bayraklı, şu izahı yapmaktadır:

Ayetteki anneler kelimesi boşanmış veya boşanmamış bütün anneleri kapsamına almaktadır. Bu görüşten hareket edildiği zaman, emzirme müddetinin iki yıl olduğu ortaya çıkmaktadır. “Anneler, çocuklarını iki tam yıl emzirirler.”⁵⁰⁸ Bu ifade, emzirme zamanını belirlemekte ve hangi yaşta çocuğu emzirmenin sütanneliğe sebep olacağı meselesini de hükme bağlamaktadır. Buna göre, iki yaşından sonraki emzirmelerde sütannelik gerçekleşmez. Örneğin, üç yaşında bir çocuk yabancı bir kadını emse, o kadın çocuğun sütannesi olmaz. Zikredilen ayetteki anneler kavramı evrensel manada alındığı zaman bu hükümleri çıkarma imkânına sahip olunmaktadır.⁵⁰⁹

Ayrıca Bayraklı, ayetten başka sonuçlar da çıkarmıştır. Anne sütünün, besleyiciliği ve mikroptan koruyuculuğu iki yıl sürer. Allah’ın vakit olarak ölçü koyduğu iki yıl aynı zamanda tıbbî bakımdan, anne sütünün gıdasına ve çocuğun karakterine olan etkisine de işaret etmektedir. Anne sütü, doğumundan itibaren iki yıl içinde çocuğun karakterine şekil verdiği için, bu süre zarfında çocuğu emziren yabancı bir kadın onun sütannesi olmaktadır. Sütannelik, sütün çocuğun karakterine olan etkisinden kaynaklanmaktadır.⁵¹⁰

Bayraklı, “Ona iki yolu göstermedik mi?”⁵¹¹ ayetinden iki yolun, annenin iki göğsü şeklinde yorumlamanın doğru olacağını ifade etmektedir. Çocuk doğduktan sonra annesini emme eğiliminde bulunması onun fitratına konulmuş bir eylemdir.⁵¹²

Yeni doğan bir çocuk için en ideal besinin anne sütü olduğu tartışmasız kabul edilmektedir. Bilinen faydalarının yanı sıra tıp ilminin ulaşamadığı bilinmeyen sayısız faydaları vardır. Doğal bir beslenme yolu olan anne sütünün şaşılabacak özelliklerinden bir tanesi de her annenin bebeği için gerekli olan süt üretiminin farklı olması, bebeğin aynaya ve gelişim özelliklerine göre farklı besin değerlerine sahip olmasıdır. Hastalıklara karşı adeta bir kalkan vazifesi gören anne sütü, en kolay sindirilen besindir. Anne sütü ile

⁵⁰⁷ Lokmân 31/14.

⁵⁰⁸ Lokmân 31/14.

⁵⁰⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 4/100-103; Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 3/171.

⁵¹⁰ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 3/171.

⁵¹¹ el-Beled 90/10.

⁵¹² Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 21/135.

beslenen bebekler, doğuştan gelen emme güdülerini de yeteri kadar tatmin ederler. 4-5 dakika içerisinde karınları doysa bile memeyi bırakmayıp, yarım saat veya 40 dakikaya kadar emerler. Böylelikle bağımlılık yapan emzik veya parmak emme gibi alışkanlıklara saplanmayarak bu gibi durumlardan uzak olduğu gözlemlenmiştir. Çocuğun doğumuyla birlikte ilk 3-4 gün annenin göğüslerinden halk arasında ağız, tıbbın deyimiyle “kolostrum” denilen açık renkli bir süt gelmektedir. Bu sütün şekeri ve yağı daha az, protein değeri ise daha fazladır. Aynı zamanda çok kuvvetli bir mikrop öldürücü özelliğe sahiptir.⁵¹³

İnsanın yapı taşını oluşturan ve iki yaşına kadar insan için zaruri olan yegâne gıda anne sütüdür. O dönem, çocukta şekli ve fitri yapılanma devam etmesinden dolayı Cenabı Hak, anne sütünden başka bir şeyin çocuğa verilmesini uygun görmemiştir. Zira çocuğun yapısı da onu kaldıracak nitelikte değildir. Hatta çocuğun kimi uzuvları doğumdan sonra gelişimini anne sütü içeriğiyle tamamladığı için bu esnada süt yerine başka gıdalar verilmesi bu gelişim sürecini de sekteye uğratan bir faaliyet olarak görülmüştür. Bebeklik döneminde yeterince anne sütü almayan çocuklarda böbrek rahatsızlıkları süt emen çocuklara nazaran daha fazla olduğu saptanmıştır.⁵¹⁴

Günümüzde yapılan araştırmalar göstermektedir ki doğumdan sonra ilk altı ay boyunca bebeğin fizyolojik ve psikolojik ihtiyaçlarını tek başına kusursuz bir şekilde karşılayan anne sütünün, anne ve bebek bağının kurulmasında önemli bir rol oynadığı tespit edilmiştir. Diğer taraftan bebeğin ilk altı ay sadece anne sütü ile beslenmesi, altıncı aydan sonra ek besinlerle birlikte anne sütü ile beslenmenin devam ettirilmesi ve emzirmenin iki yaşın sonuna kadar sürdürülmesi, bebeğe sayısız faydalar sağlamaktadır. Bilimsel açıdan elde edilen veriler ise bu durumu aydınlatır mahiyettedir.⁵¹⁵

4.3. Fizik İle İlişkilendirilen Ayetler

4.3.1. Hava Basıncı

Etrafımızı çevreleyen açık hava, bütün cisimlere basınç uygulamaktadır. Bu basınç hava moleküllerinin hem ağırlığından hem de hareketli olmalarından kaynaklanmaktadır. Hava moleküllerinin birim yüzeye uyguladığı dik kuvvete açık hava basıncı veya atmosfer basıncı denir.⁵¹⁶ Bilimsel anlamda ayetleri yorumlayan günümüz müfessirlerinden bazıları Kur’an’ın bu konuya işaret ettiğini ifade etmişlerdir. Bu görüşlerine delil olarak Kur’an’da geçen şu ayeti gerekçe göstermişlerdir:

⁵¹³ Atilla Diş, *Aile Boyu Sağlık ve Kişisel Bakım Rehberi* (İstanbul: Yeni Şafak Yayınları, 2007), 428-433.

⁵¹⁴ Mehmet Ali Bulut, *Can Boğazdan Çıkar Kan Gruplarına Göre Beslenme* (İstanbul: Hayat Yayınları, 2012), 220.

⁵¹⁵ Sümeyra Topal “vd.” “Emzirmenin Anne Sağlığına Yararları”, *Sakarya Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3/1 (Mart 2017), 26-29.

⁵¹⁶ Sedef Akın, *Fizik 3* (Ankara: MEB. Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü Yayınları, 2021), 83.

فَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ وَمَنْ يُرِدْ أَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا كَأَنَّمَا يَصَّعَّدُ فِي السَّمَاءِ
كَذَلِكَ يَجْعَلُ اللَّهُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ

“Allah kimi hidayete erdirmek isterse, onun gönlünü İslâm’a açar. Kimi de saptırmak isterse, sanki göğe yükseliyormuş gibi, göğsünü dar ve sıkıntılı yapar. Allah, inanmayanları işte böyle pislik içinde bırakır.”⁵¹⁷

Bu ayeti ilk dönem müfessirleri ve günümüz müfessirlerinin nasıl yorumladığını karşılaştırmak, bilimsel tefsir anlayışının tarihi süreç içerisindeki değişimine bir misal olacaktır. İnsanın göğsünün İslâm’a açılması ve daralmasına müfessir Râzî şöyle bir yorumda bulunmuştur: İnsan, işlerinden herhangi birisinin daha faydalı ve daha iyi olduğuna inanırsa, gönlü o işi yapmaya yönelir, onu elde etme yolundaki arzu ve isteği güçlenir ve kalbinde, onu gerçekleştirmek için şiddetli bir istek meydana gelir. İşte bu durum, gönlün ve ruhun genişlemesi diye adlandırılmıştır. Yine bir kimse, işlerinden birisinin şerrinin ve zararının fazla olduğuna inanırsa, ona karşı nefreti büyür ve tabiatında, o işi kabul etme hususunda bir nefret ve uzaklaşma hissi meydana gelir. Yol dar olduğu zaman, oradan geçmek isteyenlerin geçemeyecekleri, ama yol geniş olduğundaysa, oradan geçmek isteyenlerin geçmesinin elverişli olduğu malumdur. Bundan dolayı, falanca işin daha hayırlı ve daha faydalı olduğu inancı oluşur ve ona doğru bir meyil ve arzu da bulunursa, işte bu şekilde o meyil kalpte bulunmuş ve oraya yerleşmiş olur. Bundan ötürü de, “Gönlü, aklı ona yattı” denilir ama onun çok zararlı ve bozuk olduğu inancı bulunduğu zaman da, kalpte ona karşı bir meyil bulunmaz. İşte bundan ötürü, “Onun gönlü daraldı” denilir. Böylece kalp, geçilmesi mümkün olmayan bir yola benzetilmiş olur. İşte kalbin genişlemesi veya kalbin daralması konusundaki sözün hakikati bundan ibarettir.⁵¹⁸ Buna benzer açıklamalar müfessir Kurtubî’nin eserinde de bulunmaktadır.⁵¹⁹

Önceki dönem müfessirleri zikredilen ayeti genel manada bu şekilde yorumlamışlardır. Günümüzde teknolojinin bir hayli gelişmesi ve hava basıncını ölçen aletlerin varlığı ortadadır. Her müfessir kendi döneminin şartlarını göz önünde bulundurmıştır. Son dönem müfessirleri ise bu ayeti bilimsel bir yaklaşımla şöyle açıklamışlardır: Yüce Allah, kendisini inkâr edeni, imandan nefret edip imanın ona ağır gelmesi bakımından güç yetiremediği şeyi yapmaya kalkışan kimseye benzetmektedir. Bu göğe yükselmenin vasıtasız insanlar için tahmin edilemeyen ve güç yetirilemeyen bir iş olmasına benzemektedir. Kâfirden iman etmesi istendiği takdirde o bundan darlanır, sıkılır ve adeta göğe doğru yükselen kimsenin hali gibi bir hal alır. Yukarı doğru çıkıp

⁵¹⁷ el-En’âm 6/125.

⁵¹⁸ Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, 10/167-171.

⁵¹⁹ Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi’l- Kur’ân*, 7/151-154.

üzerindeki hava basıncı hafifledikçe nefesi de daralır. Bu insanın yükseklerle çıktıkça nefesinin daralması olayı aynı zamanda yalnızca şimdilerde bilinebilen modern bilimsel bir konudur. İşte Kur'an-ı Kerim bu hususa da işaret etmektedir.⁵²⁰

Ayette geçen, “Göğ’e çıkıyormuş gibi kalbini iyice daraltır”⁵²¹ ifadesinden, bazı kimselerin yaşadığı psikolojik durumun göğ’e doğru yükselenlerin hissettiği fizyolojik sıkıntıya benzetilmesi dikkat çekicidir. Çünkü bilindiği üzere, yükseğe çıkıldıkça hava basıncı düşer ve irtifain artması oranında nefes almak da güçleşmektedir. Böyle bir tabiat kanununun henüz bilinmediği bir dönemde Kur'an'ın bu kanunu açıkça ifade etmesi onun kesin bir Allah kelamı olduğunun kanıtıdır.⁵²²

Bu ayetin fizik kanununa işaret ettiğini beyan eden günümüz müfessirlerinden Ateş, her yüz metre yükseldikçe basıncın bir derece azaldığını, 15-16 bin metre yükselince özel cihazlar olmadan nefes almanın mümkün olmadığını ve bu durumdaki bir kişinin nefessiz kalarak havasızlıktan boğulmak suretiyle öleceği bilgisini aktarmaktadır.⁵²³

Bayraklı, ayeti şöyle yorumlamaktadır: Allah, insanın düşüncesine, niyetine ve inkârına göre onun yoldan çıkışını tescillemektedir. Bu durum anlatılırken, fiziksel bir kanun olan hava basıncı gündeme getirilmektedir. Göğ’e yükseldikçe basınç azalır, oksijen düşer ve bunun neticesinde nefes almak güçleşir. İnsan nefes alıp vermede zorluk çeker. İnkâr eden de manen aynı durumu yaşamaktadır. Bu kişi problemlerine, sıkıntılarına bir çıkış kapısı bulamaz. Kalp daralması şeklinde tanımlanan bu hal tamamen psikolojiktir.⁵²⁴

Ayrıca ayette bulunan حَرَجًا kelimesinden psikolojik bir anlam çıkaran Bayraklı, bu kelimenin, içine girilmeyecek kadar ağaçları birbirine girmiş bir vadi anlamına geldiğini ifade etmektedir. Başka bir ifade ile vahşi hayvanların, çobanların içine giremeyeceği kadar birbirine girmiş ağaçlık demektir. Bunun anlamı, o insanın psikolojik anlamda çok zahmet çekeceğidir. İnkâr eden insanın kalbindeki haller, karmaşık bir hal alarak, vahşi hayvanların giremeyeceği kadar ağaçları birbirine girmiş bir ormana dönüşecektir.⁵²⁵

Atmosferin yüksek kısımları balon ve son model uçaklarla incelendiğinde, oksijenin az olduğu tespit edilmiştir. Çok fazla üst tabakalara çıkıldığında nefes alma zorlaşmaktadır. Bu konuda araştırma yapan insanların tedbir olarak yanlarında oksijen tüpü taşıdıkları bilinmektedir. Özellikle gökyüzüne fırlatılan füzelerde astronotlar için yetecek kadar oksijen bulundurma zorunluluğu vardır. Yükseklerle çıkıldıkça sıkıntı ve nefes darlığının başlayacağını Kur'an haber vermektedir.⁵²⁶

⁵²⁰ Zuhaylî, *Tefsirü'l-Münir*, 4/ 347-349.

⁵²¹ el-En'âm 6/125.

⁵²² Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, 2/467.

⁵²³ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 3/233-234.

⁵²⁴ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 6/514-515.

⁵²⁵ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 6/515.

⁵²⁶ Tabbara, *Kur'an ve Modern İlim*, 76-77.

4.3.2. Geminin Suda Yüzmesi

Yüce Allah, insanları yaratmış ve sayısız nimetleri onların istifadesine sunmuştur. Bunlardan bir tanesi de gemidir. Öneminden olsa gerek birçok ayette gemilerden bahsedilmiştir. Kur’ân-ı Kerîm’de gemi karşılığı olarak sefine, fülk, câriye çoğulu cevârî ve câriyât kelimeleri kullanılmaktadır.⁵²⁷ Kur’an’da gemi kelimesi farklı kalıplarda ve bir ayette iki defa olmak üzere tekil ve çoğul olarak toplamda 31 defa geçmektedir.⁵²⁸ Nitekim Allah, Kur’an’da gemiler hakkında şöyle buyurmaktadır:

*“İnsanlara yararlı şeyler taşıyarak denizde seyreden gemilerde...”*⁵²⁹

*“Sizi karada ve denizde yürüten Allah’tır. Bulunduğunuz gemi, içindekileri hoş bir rüzgârla götürürken yolcular neşelenirler.”*⁵³⁰

*“İzni ile denizde yüzüp gitmeleri için gemileri emrinize veren; nehirleri de sizin için akıtan O’dur.”*⁵³¹

*“Gemilerin yara yara gittiğini gördüğün denize boyun eğdiren de o’dur.”*⁵³²

*“Bol nimetinden elde edesiniz diye Rabbiniz sizin için denizde gemiler yüzdürür. Doğrusu O, size acımaktadır.”*⁵³³

*“Size kudretinin delillerinden bir kısmını göstermek için gemilerin denizde Allah’ın lütfuyla seyrettiğini görmedin mi? Bunda, sabreden ve şükreden herkes için dersler vardır.”*⁵³⁴

*“Onların soylarını dolu gemide taşımamız da kendileri için bir delildir.”*⁵³⁵

*“Denizden yüce dağlar gibi yükselen gemiler de o’nundur.”*⁵³⁶

Bayraklı, gemi ifadesinin geçtiği ayetlerin muhtevasına göre farklı yorumlarda bulunmuştur. Ayette yer alan “fülk” kelimesinin aslı felektir. Dönen, dönerek hareket eden şeye “felek” denir. İplik bükme için kullanılan aletin dönüşü de bu fiille ifade edilmektedir. Suyun içinde kolayca öteye beriye döndüğü için, gemiye de “fülk” adı verilmiştir.⁵³⁷

Allah, geminin denizde yüzüp gitmesini ve batmamasını sağlayan fizikî yasayı bulmaları için insanlara aklını kullanmaları çağrısında bulunmaktadır. Böylece cismin suda batmadan nasıl yüzdüğü meselesi üzerinde kafa yorulmasına ve deniz bilimlerinin,

⁵²⁷ İdris Bostan, “Gemi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1996), 14/8-11.

⁵²⁸ el-Bakara 2/164; el-A’râf 7/64; Yûnus 10/22-73; Hûd 11/37-38; İbrâhîm 14/32; en-Nahl 16/14; el-İsrâ 17/66; el-Kehf 18/71-79; el-Hac 22/65; el-Mü’minûn 23/22-27-28; eş-Şuarâ 26/119; el-Ankebût 29/15-65; er-Rûm 30/46; Lokmân 31/31; Fâtır 35/12; Yâsîn 36/41; es-Sâffât 37/140; el-Mü’min 40/80; eş-Şûrâ 42/32; ez-Zuhruf 43/12; el-Câsiye 45/12; el-Kamer 54/13; er-Rahmân 55/24; el-Hâkka 69/11.

⁵²⁹ el-Bakara 2/164.

⁵³⁰ Yûnus 10/22.

⁵³¹ İbrâhîm 14/32.

⁵³² en-Nahl 16/14.

⁵³³ el-İsrâ 17/66.

⁵³⁴ Lokmân 31/31.

⁵³⁵ Yâsîn 36/41.

⁵³⁶ er-Rahmân 55/24.

⁵³⁷ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 2/347.

deniz araştırmalarının ve deniz sanayiinin kurulması ve geliştirilmesine işaret edilmiştir.⁵³⁸

Fülk kelimesi “dönme” manasına gelmesinden dolayı suyun çevirdiği türbini de çağrıştırmaktadır. Su gücünün enerjiye dönüştürülmesi için gerekli teknolojiyi üretme programına dikkat çekilmiştir. Gemilerin denizde hareket edip yol almasında insanlar için birçok faydalar vardır. Gemiler ticarî eşya, savaş ve araştırma için kullanılmaktadır. Bütün bunların, insanın faydalanması için yapıldığı zikredilen ayetlerden anlaşılmaktadır. Cisimlerin suda batmama kanunundan hareket edilerek üretilcek teknolojinin yararı insanlara olacaktır.⁵³⁹

Bayraklı, Yûnus 22. ayetten hareketle karada ve denizde yürüme, yani hareket etme teknolojisinin Allah tarafından insana ilham edilip üretilebileceğine bir işaret olduğunu ifade etmektedir. Çeşitli kara ve deniz taşıtları icat edilerek yolculuk yapılabilir. Karada ve denizde hareket etme gücünü, zaman içinde binek hayvanlarının dışında farklı taşıtların yapılmasını, deniz taşıtlarının icat edilip geliştirilmesini de bu âyet haber vermektedir. İnsanların bunu, hem bir öğretim faaliyeti hem de bir nimet olarak algılamaları gerekmektedir. Karada ve denizde hareketi süratlendiren teknolojiyi üretmenin içeriğinin ne olacağına işaret edilmektedir.⁵⁴⁰ Bu âyette kara ve denizle ilgili teknoloji üretimine dikkat çekilirken Zâriyât sûresinin 22. âyetinde de göksel taşıtların üretilmesine işaret edilmektedir: “*Gökte de, rızkınız ve size vaad edilen başka şeyler vardır.*” Bu âyette uzay araştırmaları ve uzay teknolojisinin üretimi konusuna işaretler bulunmaktadır. Günümüzdeki ifadelerle açıklayacak olursak kara taşıtları için makine mühendisliği, gemi inşaat mühendisliği, uçak mühendisliği ya da uzay araştırmaları şeklinde fakülte ve araştırma merkezlerinin kurulmasına bu âyette işaret edilmektedir. Bu alanlarda üretilcek teknolojinin ihtiyaç duyduğu bilginin kaynağında, Allah’ın âyetlerinin olduğunun bilinmesi öngörülmektedir. Böylece epistemoloji denen bilgi nazariyesine de bir açılım getirilmektedir.⁵⁴¹

İlk gemi teknolojisi ile insanlığı tanıştıran Hz. Nûh olmuştur. Nasıl ki demiri ilk Hz. Dâvud, bakırı ise Hz. Süleyman bulmuş, insanlığa tanıştırmış ise gemi yapımı işlemini de insanlığın hayatına ilk sokan Hz. Nûh olmuştur. Ama diğer tüm sanatlarda olduğu gibi bu teknolojinin ya da sanatın ilk öğreticisi de Allah olmuştur. Teknolojinin ve bilimsel bulguların temelinde önceleri vahy sonraları da ilâhî ilham vardır. Günümüzde yapılan ilk buluşların kaynağında da ilâhî ilham bulunmaktadır.⁵⁴²

Hûd 40. ayette *وَفَارَ التَّنُّورُ* “*tandırda sular kaynamaya başlayınca*” cümlesinde tandır olarak tercüme edilen “et-tennûr” kelimesine âlimlerin farklı manalar verdiğini beyan eden Bayraklı, bu açıklamaların aslı olmadığını veya çok abartılı olduğunu ifade

⁵³⁸ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 2/347.

⁵³⁹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 2/347.

⁵⁴⁰ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 8/470.

⁵⁴¹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 8/470; 18/265.

⁵⁴² Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 9/186.

etmektedir. “Tennûr” kavramının ne olduğunu Kamer 11-12. ayetleriyle açıklamaktadır. Pınarlar anlamına gelebileceği gibi, gökten boşalan su ile yerden fişkıran suyun birleşmesine de “tennûr” denmektedir. Böylece bu iki su birleşince tufan meydana gelmektedir.⁵⁴³ Ayrıca Bayraklı, “tennûr” kelimesinin “yeryüzü” anlamına geldiğini de bildirmektedir.⁵⁴⁴

Allah, Nahl 14. ayette “*Denizde akıp giden gemiler*” ifadesiyle gemilerin suda yüzmesini gündeme getirerek, cisimlerin su üstünde kalma, suyun itme gücü kanununa dikkat çekmektedir. İnsanoğlu, cisimlerin su üstünde durma, gemilerin suda yüzme olgusunu dikkatle inceleyip oradaki kanunu keşfetmiştir. Günümüzde Arşimet’e mal edilen bu kanunun koyucusu Allah, keşfedeni ise Arşimet olmuştur.⁵⁴⁵ Diğer taraftan gemilerin insana temin ettiği faydalar ortadır. Gemi teknolojisinin denizcilikteki faydalarını ele alarak ilkel bir topluma medenî olmanın yolları öğretilmekte ve üniversitedeki programa gemi ile ilgili derslerin konmasına işaret edilmektedir. Gemi teknolojisinin ticari amaçla kullanılmasına dikkat çekilerek âyette “*Allah’ın lütfundan arayınız*”⁵⁴⁶ ifadesine yer verilmektedir.⁵⁴⁷

Allah, cisimlerin suda yüzme kanununu insan için yaratmıştır. İsrâ 66. âyette yer alan نَفْم “sizin için” ifadesi buna işaret etmektedir. Öte yandan gemilerle Allah’ın nimetlerinden aramak, elde etmeye çalışmak çağlar geçtikçe hem çoğalmış hem de çok farklılaşmıştır. Bundan ötürü bu âyette Allah, nimet değil de “fadl” kelimesini kullanmıştır. Savaş gemileri yaparak vatanın bağımsızlığını ve namusunu korumak da bir nimettir. Gemilerle yolcu taşınarak deniz aşırı ülkelere gitmek de bir nimettir. İleriki çağlarda deniz teknolojisi daha zenginleşecek, deniz bilimleri daha derinleşecek ve böylece Allah’ın nimetlerinden çok yönlü istifade edilecektir.⁵⁴⁸

Geminin olmadığı dönemlerde nakil vasıtası olarak hayvanlar kullanılmıştır. Allah, Mü’minûn 22. âyette gemiyi gündeme getirmekle hayvanın dışında geminin de bir taşıma aracı olarak kullanıldığını ve kullanılacağını söylemektedir. Başka bir ifadeyle taşımacılıkta hayvanın dışında araçların yapılabileceğine işaret edilmektedir.⁵⁴⁹

Bayraklı, Rûm 46. âyette “gemilerin seyretmesi” tabirinden sadece denizlerde yüzen ve seyreden değil, uzay gemisine de bir işaret olduğunu açıklamaktadır.⁵⁵⁰ Ayrıca Yasîn 41. âyette “nesillerin dolu gemide taşınması” ifadesiyle, basit gemi teknolojisinden gelişmiş gemi teknolojisine işaret edildiği vurgulanmıştır. Burada kastedilmek istenen uzay gemisidir. Güneş’ten, Ay’dan ve onların hareketinden bahsederken, ardından gelen gemi kavramı da uzay gemisi olabilir. Güneş ve Ay’ın, diğer gezegenlerin

⁵⁴³ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 9/191.

⁵⁴⁴ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 13/212.

⁵⁴⁵ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 10/453; 11/336.

⁵⁴⁶ en-Nahl 16/14.

⁵⁴⁷ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 10/453.

⁵⁴⁸ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 11/337.

⁵⁴⁹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 13/205.

⁵⁵⁰ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 15/81.

yörüngelerinden hareket etmesi gibi, insanlar da ilâhî ilham ile yapacakları uzay gemisi veya uyduları da yörüngelerine oturtup hareket ettireceklerdir. O zaman onların nesilleri o uzay gemilerinde taşınmış olacak ve bu da Allah’ın kudretine bir delil olacaktır. Suda yüzen gemiden, uzaydaki gemilere uzanan bu anlatım araştırma niteliği taşımaktadır.⁵⁵¹ Meseleye bu şekilde bakınca Araplara gemilerin yüzeceği deniz aşırı ülkelere uzanmaya, İslâm’ı onlara götürmeye işaret ediyor dememiz de mümkündür. Ayrıca Bayraklı, zürriyetin söz konusu edilmesinden hareket ederek “dolmuş gemi” ifadesinden gebe kadınların rahmini işaret ettiğini beyan etmiştir.⁵⁵²

Şûrâ 32. âyette “*Denizde dağlar gibi akıp giden*” buyrulmaktadır. Bayraklı, burada kastedilenin gemiler olduğunu açıklamaktadır. Dağlar gibi gemilerin akıp gitmesine, asırlar öncesinde işaret edilmesi, deniz araçlarının zaman içerisinde ne kadar büyük yapılabacağına dikkat çekmek içindir.⁵⁵³

Netice olarak Allah, insanların faydasına olacak pek çok nimet yaratmıştır. Günümüzde deniz taşımacılığı deyince hemen aklımıza gemi gelmektedir. Allah, asırlar önce Hz. Nûh (as)’a gemi yapmasını bizzat kendisi öğretmiştir. O dönemde ahşaptan yapılan gemi, zaman geçtikçe teknolojinin gelişmesiyle birlikte çok büyük bir ivme kazanmıştır. Hatta tersaneler kurulmak suretiyle, sektör haline gelmiştir. Günümüzde gelinen nokta ise ortadadır. Gemilerin birtakım faydalarını ve önemini uzun uzun anlatmaya lüzum yoktur. Bütün bunları insanların istifadesine sunan Yüce Allah’tır.

4.3.3. İki Denizin Birbirine Karışmaması

Birbirine açılan fakat suları kesinlikle birbirine karışmayan denizlerin bu özelliği, okyanus bilimciler tarafından çok yakın bir zaman önce keşfedilmiştir. Oysa Kur’an-ı Kerim, asırlar önce bu durumu haber vermiştir. Ayetlerde acı ve tatlı suyu bünyesinde barındıran iki denizden bahsedilmektedir. Bu iki denizin arasında birbirine karışmamasını sağlayan bir perde veya engel olduğu bildirilmektedir. Kur’an’da bu konuya üç farklı yerde işaret edilmiştir.⁵⁵⁴ Allah, bu konu hakkında Kur’an’da şöyle buyurmaktadır:

وَهُوَ الَّذِي مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ هَذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ وَهَذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ وَجَعَلَ بَيْنَهُمَا بَرْزَخًا وَحِجْرًا مَحْجُورًا

“Birinin suyu tatlı ve serinletici, diğerkinin tuzlu ve acı olan iki denizi salıverip, aralarında da karışmalarını önleyen bir perde koyan, Allah’tır.”⁵⁵⁵

⁵⁵¹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 16/55.

⁵⁵² Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 16/55.

⁵⁵³ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 17/234.

⁵⁵⁴ el-Furkân 25/53; Fâtır 35/12; er-Rahmân 55/19-20.

⁵⁵⁵ el-Furkân 25/53.

وَمَا يَسْتَوِي الْبَحْرَانِ هَذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ سَائِغٌ شَرَابُهُ وَهَذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ

“İki deniz bir değildir. Birisi son derece tatlı, içimi kolay, diğeri ise son derece tuzlu ve acıdır.”⁵⁵⁶

مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَا يَبْغِيَانِ

“İki denizi birbirine kavuşmak üzere salıvermiştir. Aralarında bir engel vardır, birbirine geçip kavuşmazlar.”⁵⁵⁷

Bayraklı, Furkan 53. de geçen “merace” fiiline, “hayvanı çayırda otlaması için salıvermek, bir şeyi bir şeye katıp karıştırmak, kaybetmek, sözünü esirgememek”, alevle kullanılınca “alev yükselmek”, yüzükle kullanılınca, “yüzüğün parmağı sıkması”, insanla ise “insanların karışması” gibi anlamları olduğunu ifade etmektedir. Allah, bugün bizim deniz, okyanus veya büyük nehir dediklerimize “el-bahr” adını vermektedir. Âyette yer alan “fûrât” kelimesi tatlı, “ücâc” ise acı anlamına gelmektedir.⁵⁵⁸

Bayraklı, buradaki tatlıları birbirinden farklı iki denizin, gerçekten maddî anlamda deniz olabileceğini ifade etmektedir. Kaptan Cousteau’nun (ö. 1997) keşfettiği Cebelitarık Boğazı’ndaki durum olabilir. Tatlı suyun üstten, tuzlu suyun alttan akarak denizleri birbirine bağlayan boğazlar da olabilir. Nehirlerin tatlı, denizlerin tuzlu suya sahip olmasını anlatabilir. Bu maddî açıklamaya hiçbir itirazımız yoktur. Ayrıca müfessir acı ve tatlı suya sahip olan denizlerin, bir önceki âyette geçen kâfir ile mü’min anlamına da gelebileceğini beyan etmektedir. Kâfir, acı denizi; mü’min de tatlı denizi temsil etmektedir. Her ikisinin bir arada yaşamasını Allah takdir etmiştir. Diğer taraftan acı deniz insanın bedenini, biyolojik yapısını; tatlı deniz de onun ruhunu temsil edebilir. Her iki denizin bir arada yaşamasını sağlayan Allah olmaktadır.⁵⁵⁹

Tatlı denizin suyu ile tuzlu, acı denizin suyu kimyasal bileşim bakımından farklı yapıda olmaları nedeniyle birbirine karışmamaktadır. Bu karışmama kanununu koyan da Allah’tır. Her iki su şeklini barındıran iki denizin birbirine karışmasını engelleyen perde, âyette جُجْرًا مَحْجُورًا ve جُجْرًا مَحْجُورًا olarak geçerken Rahman 20. âyette جُجْرًا مَحْجُورًا olarak geçmektedir. Rahman 20’de لَا يَبْغِيَانِ “birbirine geçip karışmazlar” ifadesi yer almaktadır. Bunun yerine Furkân 53’te جُجْرًا مَحْجُورًا ifadesi geçmektedir. Müşterek anlam, her iki deniz arasında, birbirine geçmelerini, karışmalarını engelleyen bir perde veya engelin varlığıdır.⁵⁶⁰

İbn Abbâs, “iki deniz” ifadesinden kasıt denizin birisinin kara ile çevrili olması, diğersinin ise normal büyük deniz olduğunu beyan etmiştir.⁵⁶¹ Bu açıklamadan yola çıkan

⁵⁵⁶ Fâtır 35/12.

⁵⁵⁷ er-Rahmân 55/19-20.

⁵⁵⁸ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 13/528-529; Râzî, *Mefâtihi’l-Gayb*, 17/263-264.

⁵⁵⁹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 13/529; Öz, *Kur’an’ın Ana Konuları*, 325-327.

⁵⁶⁰ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 13/529.

⁵⁶¹ Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, 16/553-558.

Bayraklı, bu hususta şöyle bir yorum yapmaktadır: Karadeniz'in Marmara'ya, oradan Ege Denizi'ne, oradan Akdeniz'e, oradan Cebelitarık Boğazı'ndan Atlas Okyanusu'na akması, tuzlu suyun alttan geriye doğru akmasına işaret edilmiştir. Örneğin, İstanbul Boğazı'ndan tatlı suyun üstten Marmara'ya, tuzlu suyun da tersine alttan Karadeniz'e akma sistemini gösterebiliriz. Böylece bu iki denizden biri tatlı diğeri tuzlu olmaktadır.⁵⁶²

Bu iki denize farklı bir yorum getiren Bayraklı, denizden biri insanın bedenini, yani maddî, biyolojik yapısını, diğeri ise insanın ruhu benzetmesini yapmıştır. Allah bu iki şeyi birleşmeleri için salıvermiştir. Çünkü bu iki denizi birbirlerine kavuşmaları için serbest bırakmıştır. Ayetteki **يَتَقَيَّانَ** tabiri bu kavuşma durumunu ifade etmektedir. Diğer taraftan iki denizi, tatlı ve tuzlu denizler olarak alırsak, bu ki denizin tuzlusunun alttan tatlı denize, tatlısının üstten tuzlu denize akmasında birbirlerine karışmamaları âyette ifade edilmiştir. Bir başka açıdan bakıldığında, Rahmân suresinde Güneş ve Ay, doğu batı, yörüngeler gündeme getirildiğine göre, göksel cisimlerin denizleri etkilemesi ve suyun hareketini düzenlemesi arasındaki ilişkiyi görmek gerekmektedir. Bu oluşum insanlık için bir nimettir. Bu nimeti de yok saymak mümkün değildir. Aslında tuzlu suyun balık, tatlı suyun da diğer canlılar için bir yaşam çevresi oluşturması bakımından çok hayâtî bir nimet oluşturmaktadır. Bunlarda inkârı mümkün olmayan Allah'ın insanoğluna bahsettiği birer nimettir.⁵⁶³

Rahmân 19-20. âyetleri değerlendiren Celal Yıldırım bu konu hakkında şöyle demektedir: Klasik tefsirlerde bu âyet üzerinde birçok yorum yapılmışsa da, çoğu İsrâiliyata dayanmaktadır. Son yıllarda denizlerde ciddi anlamda bilimsel araştırma yapan Kaptan Cousteau, Cebelitarık Boğazı'nda araştırmasını sürdürürken şu önemli olayla karşılaştığını belirtmektedir: Akdeniz'in suyu gerek yoğunluğu, gerekse içindeki yetişen bitki çeşitleriyle ve canlılarıyla suların karıştığı Atlas Okyanus'undan farklı yapıdadır. Bu konuda bir araştırma yapmak için ekibimle birlikte Cebelitarık Boğazı'na gittim. İlk birkaç gün sonunda ortaya çıkan sonuç beni şaşırtmıştı. Bu iki denizin suyu birbirine karışmıyordu. Çünkü bu iki denizin karışmasına, birleşme noktasında bulunan harika bir su engeli bulunuyordu. 1962 yılında Alman bilim adamlarının Aden Körfezi ile Kızıldeniz'in birleştiği Mendep Boğazı'nda bir araştırma yaptıklarını ve sonucun aynı olduğunu ifade etmektedir.⁵⁶⁴ İslâm'ı kendine din seçen ünlü bilim insanı Dr. Maurice Bucaille ile görüşen Cousteau, bu konunun 1400 yıl önce Kur'an'da ayrıntılı şekilde açıklandığını öğrenince şaşırması ve kendisine Rahmân 19-20. âyetleri gösterilince hayreti bir kat daha artmıştır.⁵⁶⁵ Müfessir Yıldırım, Cousteau'nun din olarak İslâm'ı seçtiğini söylese de bu doğru değildir. Zira Cousteau, Müslüman olmadığını bizzat kendisi açıklamıştır.⁵⁶⁶

⁵⁶² Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 18/469.

⁵⁶³ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 18/470.

⁵⁶⁴ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, 8/4327.

⁵⁶⁵ Karaçam, *En Büyük Mucize Kur'an'ın İlmî ve Edebî Sırları*, 447.

⁵⁶⁶ Gezer, *Kur'an'ın Bilimsel Yorumu Bir Zihniyet Tahlili*, 157.

Görüldüğü gibi söz konusu âyetlerde ifade edilen berzah, müfessirler tarafından kara parçası veya mahiyeti bilinmeyen bir set diye açıklanırken, günümüzde yapılan araştırmalar sonucunda bunun, denizlerin birleşme noktalarında bulunan ve suyun yüzey gerilimi sonucu ortaya çıkan bir “su engeli” olduğu tespit edilmiştir. Böylece bu konuya işaret eden âyetler bugün için daha sağlıklı bir şekilde anlaşılmıştır. Elbette ki bu açıklamalar, söz konusu âyetler için nihâî açıklamalar değildir. Belki bir müddet sonra yapılacak olan yeni araştırmalar ardından yeni bakış açılarını da beraberinde getirecektir. Ancak insan aklı ve çalışmasının bugün ulaştığı netice bundan ibarettir, bu da tefsir ilmi açısından oldukça önemlidir.⁵⁶⁷

Netice olarak Allah, denizin insan hayatındaki yerini anlatarak hem kendi kudretini, hem de insanoğlunun faydasına sunmuş olduğu nimetlerin şükrünü yapmasının önemine vurgu yapmaktadır. Günümüzde denizin insana sağladığı faydalar ortadadır. Yük taşıma, donanma, beslenme ve süs eşyalarını çıkarma bunlardan birkaçıdır.

4.3.4. Maddenin Işınlanması

Günümüzde araştırmaların devam ettiği bir diğer konu maddenin ışınlamasıdır. Işınlama bilimsel çevrelerce henüz ispat edilmiş değildir. Allah, Kur’an-ı Kerim’de Hz. Süleyman (as) döneminde Sebe Kraliçesi Belkıs’ın tahtının getirilme olayından bahsetmektedir. Tahtın maddi bir eşya olduğu düşünüldüğünde bir yerden bir yere nakli söz konusudur. Kur’an’da bu olaydan şöyle bahsedilmektedir:

*“Ey ileri gelenler! Onlar teslimiyet gösterip bana gelmeden önce, hanginiz o melikenin tahtını bana getirebilir? Cinlerden bir ifrit, sen makamından kalkmadan ben onu sana getiririm. Gerçekten bu işe gücüm yeter ve bana güvenebilirsiniz dedi. Kitaptan bir ilmi bulunan kimse, sen gözünü açıp kapamadan ben onu sana getirebilirim dedi. Süleyman, tahtı yanına yerleşmiş görünce şöyle dedi: Bu, Rabbimin lütfundandır. Kendisine şükür mü edeceğim, yoksa nankörlük mü edeceğim, diye beni denemek istiyor. Şükreden, kendisi için şükretmiş olur; nankörlük edene gelince, Rabbim hiçbir şeye muhtaç değildir, çok ikram sahibidir.”*⁵⁶⁸

Müfessirler, ifrit ve kitaptan ilmi bulunan kimse hakkında birtakım yorumlarda bulunmuşlardır. Tahtın göz açıp kapayınca kadar gelmesi olayının mucize veya keramet olabileceği üzerinde durulmuştur. Zikredilen âyette geçen ifrit, güçlü, kuvvetli, yaramaz, ele avuca sığmayan kimse demektir. Sıfat olarak cinler için kullanıldığı gibi insanlar için de kullanılmıştır.⁵⁶⁹ Kitap ilmine sahip olan birinin kimliği hakkında farklı rivayetler vardır. Bir melek, bir insan, Hızır, Süleyman’ın veziri Âsaf b. Berhiyâ veya

⁵⁶⁷ Demirci, *Kuranın Temel Konuları*, 93-95.

⁵⁶⁸ en-Neml 27/38-40.

⁵⁶⁹ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 6/ 3678-3679.

Süleyman'ın kendisi denilmiştir.⁵⁷⁰ Râzî gerekçelerini de açıklayarak Süleyman'ın kendisi olduğunu söyleyen görüşü tercih etmektedir.⁵⁷¹

Elmalı, kitaptan ilmi bulunan kimsenin söylemiş olduğu sözün yaparım değil bizzat getiririm demesi üzerinde durarak o kimsenin, daha önce bunun ilmini bildiğini ifade etmektedir. Bundan dolayı söylemesi ile getirmesi bir olmuştur. Nitekim bir saniyede binlerce kilometrelik hız zamanımız teknolojisinin düşünmeye alışık olduğu konulardandır. Burada önemli olan husus, ancak bu hareketi yapmak için tatbik olunacak kuvveti ve fenni bilmekten ibarettir. Bir yıldırım, bir elektrikte, bir telgrafta, görülen bu hız bir cisimde de görülebilir. Yakından tesir gösterdiğini gördüğümüz iradenin bir telsiz gibi uzakta da etkili olabildiğini gösteren misaller de yok değildir. Bir çekim kanunu ile gökyüzü cisimlerinin semada uçuştığı, bir irade ile organların vücutta oynadığı gibi, bir irade ile uzaktaki bir cismin boşlukta uçup yer değiştirmesi de kitapta, Levh-i mahfuz'da belli ve mevcut olan bir ilimdir.⁵⁷²

Yıldırım, bu konu hakkında cinlerin ışıklardan yaratıldığını beyan etmektedir. Süleyman Peygamber'in (as) ruhundaki bir tezahürle cinlere de hükmettiği kesindir. Cinler ateşten, diğer bir ifadeyle ışıklardan yaratıldığından dolayı onlar için mesafe ve engel söz konusu değildir. Işığın saniyede 300.000 kilometre hızı bilinmektedir. Cinlerin yaratılışlarındaki özellikleri dikkate alındığında, onlardan çok kuvvetli ve çetin olan birisinin, Allah'ın Süleyman Peygamber'e verdiği keramet doğrultusunda Yemen tarafında Sebe melikesinin tahtını zedelemeyen ve hissettirmeden Kudüs veya Şam'a getirmesi imkân dâhilindedir. O halde tarihî bir olayı sadece bizim bildiğimiz fiziksel kanunlarla izah etmeye kalkışmamız bizi yanlış bir sonuca götürebilir. Çünkü müspet ilmin bugün için Cinler hakkında sağlıklı bir tespit yapması pek söz konusu değildir. Zira cin konusu şimdilik müspet ilmin sahası dışında bulunmaktadır. Olayı, peygamberin ruhî yeteneği ve kerameti, ya da mucizesi açısından değerlendirmek daha doğru bir yaklaşım olacaktır.⁵⁷³

Bayraklı, bu ayetten bazı çıkarımlar yaparak teknoloji ve bilginin devreye girdiğini ifade etmektedir. Hz. Süleyman yanında bulunanlara tahtın getirilme emrini vermiştir. Taht kavramı bağımsızlığı, devleti ve iktidarı temsil etmektedir. Bir bakıma tahtın getirilmesi bu vasıfların elden gidişi demektir. Tahtın ne ile getirileceğine değinen Bayraklı, bu soruya ilerleyen ayetlerde cevap bulmanın mümkün olduğunu ifade etmektedir. Nitekim cinlerden, görülmeyen varlıklardan bir ifrit, Hz. Süleyman'ın, oturduğu yerden kalkmadan tahtı getireceğini söyleyerek kendisinin buna güç yetireceğini ve güvenilir bir kimse olduğunu ifade etmiştir. Bunun üzerine yine orada

⁵⁷⁰ Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, 4/194-195.

⁵⁷¹ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 17/428-429.

⁵⁷² Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 6/ 3678-3683.

⁵⁷³ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, 9/4471-4473.

kitaptan ilmî bilgisi bulunan bir kimse, göz açıp kapayıncaya kadar onu getireceğini beyan etmiştir. Akabinde Hz. Süleyman tahtı karşısında bulmuştur.⁵⁷⁴

Bayraklı, bu olaydan bazı neticelerin çıkarılacağını dile getirerek şu şekilde bazı açıklamalarda bulunmuştur:

Bilginin yapacağı işin hızı, cinlerin yapacağından daha fazladır. Bundan ötürü bilim adamı daha kısa bir zamanda tahtı getirmiştir. Bayraklı, bu olayda maddenin ışınlanacağına bir işaret olduğunu söylemektedir. Bu oluşum günümüze getirildiği zaman, buradan maddenin nakli kavramı çıkmaktadır. Ayrıca ilerleyen zamanlarda maddenin ışınlanıp nakledilebileceği ilkesi bu ayetten çıkmaktadır. Diğer taraftan teknolojik buluşlar, öncekilerle mücadele verecek ve durmadan yenileri üretilecektir. Maddenin nakli, ışınlaması gerçekleşince uçak teknolojisi demode olacaktır.⁵⁷⁵

Allah, bu anlatımı ile insanlığa bir ders vermektedir. Göz açıp kapayıncaya dek, maddi bir varlığın bir yerden diğer bir yere intikali konusunun normal olacağını ve araştırılmasını önermektedir. Bayraklı, günümüzde resim ve sesin nakledildiğini, ileriki zamanlarda da maddenin nakledileceğini ifade etmektedir. Ayrıca Bayraklı, tahtın getirilmesi olayını cinin büyü ile yapacağını, ilim adamının ise bunu bilgi ile yaptığını ifade etmektedir. Bundan dolayı bilginin büyüden üstün olduğuna burada işaret edilmiştir.⁵⁷⁶

4.4. Jeoloji İle İlişkilendirilen Ayetler

Yer bilimi anlamına gelen Jeoloji teriminin temel inceleme konusu dünya ve özellikle yer kürenin üzerinde yaşadığımız dış kabuğunu oluşturan katı maddesi taş kürenin içeriğinin, yapısının, fiziksel özelliklerinin, tarihinin ve yer kabuğunu şekillendiren süreçlerin incelendiği bilim dalıdır. Jeoloji yerküresinin güneş sistemi içerisindeki durumundan onun fiziksel ve kimyasal özelliklerine, oluşumundan bu yana geçirdiği değişikliklere, üzerinde yaşayan canlıların evrimine kadar geniş bir kapsama sahiptir. Yeryuvarlağın tarihinden, yerkabuğunun bileşimi ile yapısal koşullardan ve yer üzerinde gelişen evrimlere hâkim kuvvetlerden bahseden bir bilim dalı olarak tanımlanmıştır.⁵⁷⁷

Yüce Allah, yeryüzünü yaratarak insanoğlunun istifadesine sunmuştur. Yaşamın devamı için su ve topraktan elde edilen ürünlere insanlar muhtaçtır. Allah yaratmış olduğu bu nimetlere ibret alarak bakılmasını istemektedir. Yeryüzünü gezip dolaşmayla ilgili Kur'an'da birden çok ayet bulunmaktadır.⁵⁷⁸ İslam âlimlerinden bazıları, mevzu bahis bu ayetlerin yeryüzünün araştırılmasına, hassaten jeoloji ilmine işaret ettiğini beyan

⁵⁷⁴ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 14/222.

⁵⁷⁵ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 14/222.

⁵⁷⁶ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 14/223.

⁵⁷⁷ <https://tr.wikipedia.org/wiki/Jeoloji> (Erişim 28 Haziran 2022).

⁵⁷⁸ Âl-i İmrân 3/137; el-En'âm 6/11; el-Hac 22/46; en-Neml 27/69; el-Ankebût 29/20.

etmişlerdir.⁵⁷⁹ Diğer taraftan Muhammed b. Ahmed el-İskenderanî ise ilk defa Kur’an’da jeoloji ilmine işaret eden ayetleri tetkik etmiş ve bu alanda öncü olmuştur. Sonraları bunu diğer İslam âlimleri takip etmiştir.⁵⁸⁰

4.4.1. Dağların Yaratılması ve Hareket Etmesi

Allah’ın yaratmış olduğu her şeyin bir hikmeti ve amacı vardır. Allah, Kur’an’ın birçok ayetinde dağların özelliklerinden ve faydalarından bahsetmektedir. Dağların yeryüzünü dengede tutmaları, sarsıntıları önleyici özelliğe sahip olmaları ve yeryüzünde dikilmiş sabit kazıklara benzetilmeleri onların en çok vurgulanan özellikleridir. Diğer taraftan dağların içerisinde suların birikmesi, madenlerin bulunması, deniz sularının yeryüzünü istilasına engel olmaları, üzerinde ormanların ve bitki türlerinin var olması vb. gibi birçok bilinen ve bilinmeyen faydaları bulunmaktadır. Nitekim Allah, Kur’an’da dağların işlevine işaret eden ayetlerden şu şekilde bahsetmektedir:

وَالْأَرْضَ مَدَدْنَاهَا وَأَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْزُونٍ

“Yeryüzünü yaydık, oraya sabit dağlar diktik ve orada her şeyi ölçülü bitirdik.”⁵⁸¹

وَأَلْقَى فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَنْ تَمِيدَ بِكُمْ وَأَنْهَاراً وَسُبُلًا لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ

“Sizi salları diye yeryüzüne sabit dağlar, ırmaklar ve doğru yolda olasıınız diye yollar yerleştirdi.”⁵⁸²

وَجَعَلْنَا فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَنْ تَمِيدَ بِهِمْ وَجَعَلْنَا فِيهَا فِجَاجاً سُبُلًا لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ

“İnsanları sarsmamaları için yerin üstüne sabit dağlar yerleştirdik. Dağlar arasında geçitler ve yollar açtık ki yollarını bulabilsinler.”⁵⁸³

أَمْ مَنْ جَعَلَ الْأَرْضَ قَرَارًا وَجَعَلَ خِلَالَهَا أَنْهَارًا وَجَعَلَ لَهَا رَوَاسِيَ وَجَعَلَ بَيْنَ الْبَحْرَيْنِ حَاجِزًا ۗ إِنْ كُنْتُمْ إِلَّا كَافِرِينَ لَا يَعْلَمُونَ

“Onlar mı daha güçlü, yoksa yeryüzünü oturmaya elverişli kılan ve aralarında nehirler akıtan, orada sabit dağlar yaratan, iki deniz arasında engel koyan mı? Allah’tan başka bir tanrı mı var? Doğrusu onların çoğu bilmiyorlar.”⁵⁸⁴

⁵⁷⁹ Kırca, Kur’an ve Fen Bilimleri, 183.

⁵⁸⁰ İsmail Cerrahoğlu, Tefsir Usûlü (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 306.

⁵⁸¹ el-Hicr 15/19.

⁵⁸² en-Nahl 16/15.

⁵⁸³ el-Enbiyâ 21/31.

⁵⁸⁴ en-Neml 27/61.

خَلَقَ السَّمَوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا وَأَلْقَى فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَنْ تَمِيدَ بِكُمْ

“Allah, gökleri, görebileceğiniz direkler olmadan yarattı. Sizi sarsmasın diye yeryüzüne sabit dağlar koydu.”⁵⁸⁵

وَالْأَرْضَ مَدَدْنَاهَا وَأَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ

“Yine, yeryüzünü nasıl döşediğimize, oraya sabit dağlar yerleştirdiğimize ve orada her çeşit bitkileri bitirdiğimize bakmazlar mı?”⁵⁸⁶

وَجَعَلْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ شَامِخَاتٍ وَأَسْقَيْنَاكُمْ مَاءً فُرَاتًا

“Oraya sabit ve yüksek dağlar yerleştirmedik mi? Size tatlı sular içirmedik mi?”⁵⁸⁷

وَالْجِبَالِ أَوْتَادًا

“Dağları birer kazık yapmadık mı?”⁵⁸⁸

Bayraklı, ayetlerde geçen *ravâsî* kelimesinin sabit dağlar anlamına geldiğini ifade etmektedir. Bu kelimenin tekili *râsî* çoğulu ise *ravâsî* olmaktadır. *Ravâsî* kelimesi, ağır basan oturaklı, sabit ve sapasağlam anlamlarına gelmektedir.⁵⁸⁹ Allah, yerküreyi insan için beşik⁵⁹⁰ ve döşek⁵⁹¹ olarak yaratmıştır. Bu beşiğin sarsmadan dengeli bir şekilde hareket etmesi gerekmektedir. Oradaki dengeleri sağlayanlardan biri de dağlardır. Aksi takdirde beşikte ve ondaki döşekte insanların rahat etmesi mümkün değildir. Yerkürenin yani insanın beşiğinin denge içinde hareket edebilmesi, sabit dağlara, yani kazık görevini gören dağlara bağlıdır.⁵⁹²

Büyük patlamadan sonra, yerkürenin yüzeyinde, magma denen ergime halindeki maddeden ve belki de gazlardan arzın merkezine doğru ilerleyen soğuma ve katılaşmadan ileri gelen tazyik ve sıkışmaların sonucunda yer kabuğunun maruz kaldığı dengelenme işlevi sonucu dağlar meydana gelmiştir. Yerkürenin iç kısmında bulunan bu sıvı gaz karışımı yukarıdaki tabakaların ve katı kütlelerin meydana gelmesini sağlamıştır.⁵⁹³

Dağların büyük basıncı ile yeryüzü dengede tutulmaktadır. Nebe’ 7’de geçen kazık, direk, sütun anlamına gelen “*evtâd*” kelimesi bunu ifade etmektedir. Bu kelime, dağları, yerkürenin jeolojik süreçler içinde tedricen kazandığı izafî denge ve mukavemetin sembolü olarak tanımlayan Kur’an’a ait işaretin de açıklaması durumundadır. Bu denge, yer sarsıntıları ve volkanik patlamaların gösterdiği gibi, mutlak

⁵⁸⁵ Lokmân 31/10.

⁵⁸⁶ Kâf 50/7.

⁵⁸⁷ el-Mürselât 77/27.

⁵⁸⁸ en-Nebe 78/7.

⁵⁸⁹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 20/256.

⁵⁹⁰ en-Nebe 78/6.

⁵⁹¹ el-Bakara 2/22.

⁵⁹² Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 10/319.

⁵⁹³ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 10/320.

bir denge olmamakla birlikte, yine de yerküre üzerinde hayatın devamına imkân veren şey, yer altındaki akıcı ama kararsız tabakalara karşı direnç gösteren yer kabuğunun varlığıdır.⁵⁹⁴

Bayraklı, dağların yaratılmasının temel amacını insanları sarsıntılardan korumak için olduğunu ifade etmektedir. Bu sebeple Allah, yeryüzünde dengeyi sağlamak için sabit veya direk denen dağların oluşmasını temin etmiştir. Bu dağlar insan hayatını olumsuz yönde etkileyecek olan yer sarsıntılarını engel olacak dengeyi sağlamaktadır. Bu şekilde yeryüzünde hayat devam edebilmektedir. Müfessir bu durumu bir örnekle açıklayarak şöyle demektedir: Arabanın tekerleklerine balans ayarı yapılırken, çevresine kurşunlar konmaktadır. Bu kurşunlar tekerleklerin balans ayarı için gereklidir. Balansın tam olması için kurşunlar ileri geri hareket ettirilmektedir. İşte Allah, yerkürenin balans ayarını yapmak için belli yerlerine dağları koymuştur. Böylece insanların sarsılmaması ve yerkürenin dengeli bir şekilde hareket etmesi sağlanmıştır.⁵⁹⁵

İbn Âşûr da bilimsel anlamda dağların, yer kürenin dönüşünü dengeleyen yönü üzerinde durmuştur. Bu kapsamda o, özellikle rüzgârların sarsıcı etkisinden bahsetmiştir. İbn Âşûr, söz konusu yükseltilerin, dünyanın dönüş hızını düşürüp dengelediğini belirterek, dağların, rüzgârların akışını yavaşlatan bir yönü bulunduğuna dikkat çekmiştir.⁵⁹⁶

Dağlar hakkında bilimsel açıklamalarda bulunan günümüz müfessirlerinden Ateş, dağları, arzın merkezinden dışa doğru patlamaların oluşturduğu yükseltiler olarak açıklamıştır. Bu yükseltiler de bir ölçüde arzın patlamalarını baskılamaktadır. Bu durum patlamaların daha çok sarsıntı yapmasını önlemektedir. Aynı zamanda deniz sularının yeryüzünü istila etmesini engellemektedir. Diğer taraftan rüzgârların, bulutların, yağmurların çeşitli akımlar ile dağılımını sağlamaktadır. Bunların yanı sıra dağların daha birçok faydaları bulunmaktadır.⁵⁹⁷

Yıldırım, dağların birtakım faydaları hususunda şu açıklamaları yapmaktadır: Dağların su kaynaklarının deposu olduğu ise, bir gerçektir. Ayrıca dağ iklimlerinin özelliklerinden biri de, yeryüzünün çeşitli yüksekliklerdeki bölgelerin şartlarını bir dizi üzerinde birbirine yakın olarak vermeleridir. Irmakların meydana gelmesi, daha çok dağların varlığıyla bağlantılıdır. Öte yandan dağlarda sıcaklığın azalmasıyla birlikte nemlilik oranı da artmaktadır. Atmosfer dolaşımının yükseklerle yönelttiği hava kütleleri yükselirken soğur, nemi yoğunlaştırmak suretiyle de kar ve yağmur oluşmaktadır. Bu yüzden dağ yöreleri alçak yerlerden daha çok yağış alır ve kaynakları beslemektedir. Akabinde dağlardaki fazla nemlilik yoğun bir bitki örtüsünün oluşmasına yol açmaktadır.

⁵⁹⁴ Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı*, 531-532; Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 10/320.

⁵⁹⁵ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 10/454; 15/127.

⁵⁹⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, 14/120.

⁵⁹⁷ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 7/56; 10/288.

Şüphesiz bu da iklim üzerinde çok olumlu etkiler meydana getirerek, toprak kaymasını önler ve böylece hayat ve sağlık kaynağı haline gelmektedir.⁵⁹⁸

Netice olarak yüce Allah, dağları da diğer yaratmış olduğu varlıklar gibi bir amaç için yaratmıştır. Dağların sağladığı yaraları ve niçin yaratıldıklarını yine Kur’an haber vermektedir. Kar ve yağmurun dağlara daha fazla yağması sonucunda dağların suyu depolaması, büyük depremleri ve erozyonu önlemesi onların bilinen faydalarıdır.

4.4.2. Kömürün Oluşumu

Uzun zaman boyunca önemli bir enerji kaynağı olan kömür, pek çok bitkisel malzemenin havayla temas etmeyerek üst üste yığılması ve ayrışması sonucunda meydana gelen bir maden türüdür. Kömür, bileşiminde başlıca karbon, hidrojen ve oksijen gibi elementlerin değişik bileşimlerde bulunabildiği fosil esaslı bir maddedir.⁵⁹⁹

Kömür oluşumunun iki temel koşulu bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, bitkisel maddelerin biriktiği alanlarda su seviyesinin toprak seviyesinin üstünde olmasıdır. Örneğin bataklıklar böyle bir oluşum için uygundur. İkinci koşul ise bitkisel maddelerin basınç etkisi yaratacak kum ve çamurdan oluşan tabaka tarafından örtülmesidir.⁶⁰⁰

Kömür oluşumunun ilk aşamasında biyokimyasal ayrışma gerçekleşmektedir. Bataklıklarda toplanan bitkisel maddelerde mikroorganizmalar, ayrışmayı başlatmaktadır. Ayrışma sonucunda, karbondioksit, su ve metan gazının kaybolmasından sonra, karbonca zengin çeşitli bileşimler oluşur. İkinci aşamada kömürleşme süreci gerçekleşmektedir. Mil, çamur ve kumun altında kalan turba; fiziksel ve kimyasal değişime uğramaktadır. Kömürleşme olayında zaman çok önemli bir faktördür. Bitkisel malzemelerin kömürleşebilmesi için uzun süre tortul tabakaların altında kalması gerekmektedir.⁶⁰¹

19. yüzyılda yaşayan bilimsel tefsir ekolünün öncülerinden kabul edilen ve jeoloji alanında ilk eserin yazarı olan İskenderânî, Kur’an’da kömürün oluşumuna işaret eden bir ayetin bulunduğunu bildirmektedir. Müfessir Elmalılı da onu takip ederek tefsirinde benzer yorumlarda bulunmuştur.⁶⁰² Kur’an-ı Kerim’de kömürün oluşumuna işaret eden ayetler şu şekilde geçmektedir:

وَالَّذِي أَخْرَجَ الْمَرْعَىٰ فَجَعَلَهُ غُثَاءً أَحْوَىٰ

“Yeşil otu çıkarıp sonra da onu kapkara bir sel artığına çeviren...”⁶⁰³

⁵⁹⁸ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur’an Tefsiri*, 6/3026-3027.

⁵⁹⁹ Ayfer Ertan vd., *Maden Teknolojisi Genel Jeoloji 9. Sınıf Ders Kitabı*, (Ankara: MEB Yayınları, 2020), 128.

⁶⁰⁰ Ertan vd., *Genel Jeoloji*, 128.

⁶⁰¹ https://tr.wikipedia.org/wiki/Kömür#Kömürün_oluşumu (Erişim 23 Temmuz 2022); Ertan vd., *Genel Jeoloji*, 128.

⁶⁰² Kırca, *Kur’an ve Fen Bilimleri*, 184.

⁶⁰³ el-A’lâ 87/4-5.

Âyette geçen مَرْعى kelimesi, yeryüzünde biten ekin, meyve, ot ve tüm ağaçları kapsamına almaktadır. Diğer âyette geçen غُثَاء kelimesi ise sel akarken vadinin, nehrin kıyısına attığı ot, bitki ve çerçöp anlamına gelmektedir. Bu kelimenin kuruyarak, parçalanıp çerçöp haline gelen ot anlamında kullanıldığı da ifade edilmiştir.⁶⁰⁴

Ayrıca غُثَاء kelimesi Kamer 31'de geçen ve hayvan ağılına konan kuru ot anlamına gelen هَشِيم kelimesi ile aynı anlama gelmektedir. Âyette geçen أَحْوَى kelimesi ise simsiyah demektir. Dudakların esmerliği için kullanıldığı da ifade edilen bu kelime, mecâzî olarak kupkuru anlamında kullanılmıştır.⁶⁰⁵

Beşinci âyette, çer çöp ve sel kusmuğu gibi anlamlara gelen ve esas itibarıyla kara kuru yakacak şeyler anlamında kullanılan *gusâen ehvâ* kelimeleri geçmektedir. Bu âyet, âdetâ maden kömürü yataklarına işaret etmektedir. Zira kömür yataklarının, daha önceki jeolojik devirlerde yaşamış olan dev otlarla ormanların jeolojik değişikliğe uğradıktan sonra yer altında basınç ve ısı etkisiyle kömüre dönüşmüş olduğu bilinmektedir. Cansız madde olan taş ve topraktan yemyeşil otların ve otlakların çıkması nasıl Allah'ın kudretine delâlet eden bir olaysa, otların ve ormanların da uzun bir zaman diliminde taş kömürüne dönüşmesi öylece O'nun kudretini gösteren bir olaydır.⁶⁰⁶

Bayraklı, bu âyetleri tefsir ederken Elmalılı'nın görüşlerini teyit ederek aynı neticeye vardığını ifade etmektedir. Müfessir, yeşilin siyaha dönüşümünü onun yerin altında simsiyah kömüre veya petrole dönüşmesi anlamına geldiğini beyan etmektedir. Bayraklı, bu duruma farklı bir misal vererek şöyle bir açıklama yapmaktadır: Hz. Âdem, Mekke topraklarında yaratılmıştır. O zamanlar orası ağaçlarla kaplı bir cennetti. Yasak ağaçtan yemesi ve akabinde cezalandırılması, o cennetin çöle çevrilmesi şeklinde olmuştur. Bundan dolayı o cennetin yeşili toprak altında simsiyah petrole dönüşmüştür.⁶⁰⁷

Toprak altında bulunan simsiyah kömür, toprak altında kalan ağaçlardan meydana gelmiştir. Bayraklı'ya göre Allah, akan suyun kenarındaki çerçöpe işaret etmekten ziyade, yeşilin simsiyah petrole, kömüre dönüşümüne dikkat çekmektedir. Bayraklı, bu âyetin Maden Mühendisliği Fakültesi'nin temellerini atmakta olduğunu ifade etmektedir.⁶⁰⁸

Allah'ın bu âyette yeşili gündeme getirmesine değinen Bayraklı, onun yeşile verdiği önemi hatırlatarak, çevrenin, özellikle tabiat çevresindeki yeşilin korunmasına dikkat çekildiğini açıklamaktadır. Buradan hareketle Çevre Mühendisliği'ni kurmaya bir işaret olarak yorumlamıştır. Diğer taraftan Müfessir, bu âyetlere farklı bir açılım getirerek manevi anlamda yorumda bulunmuştur. Allah, insanı yaratırken ona yeşil ve temiz bir tabiat lütfetmiştir. İnsanın içsel yapısı tabiat gibi tertemizdi. Allah'ın emirlerine karşı

⁶⁰⁴ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 21/63.

⁶⁰⁵ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 21/63.

⁶⁰⁶ Emin Işık, "A'lâ Süresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/311.

⁶⁰⁷ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 21/63; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/5751.

⁶⁰⁸ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 21/63.

çıkmaya, onlara karşı hile ve tuzak kurmaya başlamasıyla insanın tabiatı, simsiyah madene, petrole dönüşmüştür. Gönlü bu şekilde günahlarla ve inkâr kiri ile kararmıştır. Gönlünden çıkan bu simsiyah petrol ağzından ve davranışlarından dökülmeye başlamıştır.⁶⁰⁹

Ayrıca Bayraklı, başka bir ayeti tefsir ederken kömür ve petrol madeninin oluşumuna değinmiştir. Nitekim “*Size, yemyeşil ağaçtan ateş çıkaran O’dur. Siz ondan ateş yakarsınız.*”⁶¹⁰ ayetinin tefsirinde müfessir iki farklı yorumda bulunmuştur. Birincisi ağacın yanma özelliği ve özellikle çam ağacından elde edilen çıra’ya işaret ettiği şeklinde yorumlanmıştır. İkincisi ise günümüz teknolojik ürünlere göre yorumlamanın mümkün olduğunu vurgulayan Bayraklı, kömür ve petrolün de o yeşil denen ağaçtan meydana geldiğini ve farklı bir ateş oluşturduğu yorumunda bulunmuştur. Ağaçların toprak altında petrole ve kömüre dönüşmesindeki ameliyeyi yapan ve onun bu şekilde ateş türevlerine ayrılmasını sağlayan da yüce Allah’tan başkası değildir.⁶¹¹

Kömür madeninin oluşumuna dair el-İskenderânî’nin kaleme almış olduğu *Keşfu’l-Esrâri’n-Nûraniyye* adlı eserden geniş iktibaslarla bulunan Elmalılı, özetle şu açıklamaları yapmıştır: Kur’an’da bulunan bu âyetten anlaşıldığı üzere yeryüzü, başlangıçta düz bir şekildeydi, dağlar henüz yoktu, sularla gömülü olup sabit değil, çalkantılı idi. Sonra burada bitkilerden bazı türler bulundu. O zamana ait bitkilerin şekilleri zamanımızdaki bitkilerin şekillerine benzemiyordu. Yosun familyasından ve kükürtlü bitki familyasından olan bu bitkilerin, çiçekleri gizli, terkipleri basit bitkilerdir. Fakat ilk yaratılışlarında kütleleri büyük ve sayıları çok olan bu bitkilerden kömür oluşmuştur. Yanabilen bu cevher hayvanların oluşmasından evvel eski zamanlarda bulunan bitkilerden meydana gelmiştir. Sonra dağların oluşması nedeniyle yeryüzünün büyük derinliklerinde gömülü kalınca tabii durumu ve şekli türlere ayrıldıktan sonra zamanımıza kadar kalmış ve bazı unsurlarını kaybedince zift ve katranlı maddeler içirilmiş bir kömür haline gelmiştir. Bu maddeler bitkisel maddelerde meydana gelen ağır çözümlerden oluşmuştur. Bu şekilde anlaşıyor ki mutfaklarda, fırınlarda, sobalarda, buhar makineleri ve diğer yerlerde kullanılan ve havagazı üretilen taşkömürü ormanların oluştuğu bitki maddesinden ibarettir.⁶¹²

Konuyla ilgili zikredilen bu âyetlerin yer altında oluşan taş kömürüne işaret ettiğini ve bu konu hakkında temel bilgiler verdiğini dile getiren Celal Yıldırım ise şu açıklamaları yapmaktadır: Kömürler, eski jeolojik devirde yaşamış bitkilerin zamanımıza kadar gelmiş fosilleridir. Bu oluş hakkında iki farklı teori ileri sürülmüştür: Bunlardan birine göre, bitkilerin selülozu küçük organizmaların etkisiyle değişmeye uğrayarak su ve gaz halinde ayrılmış, kalan odun kısmı da fazla değişmeden içinden metan ve karbon dioksitin ayrılması ile taş kömür haline dönüşmüştür. Diğer teoride ise, kömürlerin

⁶⁰⁹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 21/62-63.

⁶¹⁰ Yâsîn 36/80.

⁶¹¹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 16/95.

⁶¹² Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 8/ 5751.

ligninden değil selülozdan meydana geldiği ileri sürülmüştür. Bu görüşü doğrulamak için selüloz su ile baskı altında 300-400° ısıtılmış ve kömüre benzer bir cisim elde edilmiştir. Günümüzde bu iki teorinin de doğru olduğu söylenmektedir.⁶¹³

Netice olarak zikredilen bu âyetler ilk dönem ve günümüz müfessirleri tarafından farklı yorumlanmıştır. Bazı müfessirler, Allah'ın büyüklüğüne ve kudretine delâlet eden bu âyetleri yeryüzünü süsleyen bitkilerin dünya hayatının göz alıcılığına işaret ettiğini ve aynı bitkilerde olduğu gibi dünya hayatının da geçici olduğuna vurgu yapmışlardır. Asıl yurdun sonsuza kadar devam edecek olan ahiret yurdu olduğunu ifade etmişlerdir.⁶¹⁴ Bilim ve teknolojin ilerlemesiyle yer altından çıkan petrol, kömür vb. enerji kaynaklarının varlığı günümüzde herkes tarafından bilinmektedir. Dolayısıyla günümüz müfessirlerinin bir kısmı konuyla alakalı âyetleri tefsir ederken bu durumu göz önünde bulundurarak yorum yapmışlardır.

4.4.3. Demir Madeni

Günümüzde demir madeninin işlenerek sektörel anlamda kullanılmadığı hemen hemen hiçbir alan yoktur. Mukavemetli bir yapıya sahip olması ve birçok alanda kullanılması madenler arasında onu ön plana çıkarmıştır. Özellikle savunma sanayiinde kullanılması onun önemini bir kat daha artırmıştır. Kur'an'da müstakil bir sureye isim olması ve ismini bir madenden alan tek sure olması bakımından oldukça önemi haizdir. Kur'an'da surenin ismi *Hadîd* diye geçmektedir. Demir madeninin önemine ve faydalarına işaret edildiği için sureye bu ismin verildiği ifade edilmiştir.⁶¹⁵

Demir madeni, yer kabuğunda %5,4 oranıyla dördüncü sırada yaygın olarak bulunan bir element türüdür. Atom numarası 26, atom ağırlığı 55,85, erime sıcaklığı 1535°C, kaynama noktası 2750°C ve yoğunluğu 7,874 gr/cm³'dür. Demir, tüm metaller içinde en çok kullanılan ve dünyada üretilen metallerin yaklaşık %95'ini oluşturan bir maden çeşididir. Fiyatının düşük olması ve yüksek mukavemet özellikleri, demiri; otomotiv, gemi gövdesi yapımı ve binaların yapısal bileşeni olarak kullanımında vazgeçilmez kılmıştır.⁶¹⁶

Kur'an-ı Kerim'in 57. suresi olan *Hadîd* suresi 29 âyetten oluşmaktadır. Sure ismini 25. âyette bulunan ve demir anlamına gelen *Hadîd* kelimesinden almaktadır. Bu âyette demir madeninin yapısal özelliğinden ve faydalarından bahsedilerek onun hem bir gücün simgesi hem de Allah'ın insanlar için bir nimet olarak yaratması anlatılmaktadır. Ayrıca mevzu bahis âyetin üslûbundan, Allah'ın dinine ve peygamberlerine yardım edenlerin, hak ve adaleti ayakta tutmak isteyen kimselerin bu gayelerini gerçekleştirebilmeleri için demirle sembolize edilen maddî güce ve siyasî otoriteye sahip

⁶¹³ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, 13/6722.

⁶¹⁴ Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l- Kur'an*, 19/35-36.

⁶¹⁵ Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri* (İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınevi, ts), 8/3619; Zuhaylî, *Tefsirü'l-Münir*, 14/245.

⁶¹⁶ Maden Arama ve Tetkik Genel Müdürlüğü (MTA), *Dünyada ve Türkiye'de Demir* (Eylül 2017), 3.

olmaları gerektiği ifade edilmektedir.⁶¹⁷ Diğer taraftan Hadid kelimesi toplamda Kur’an’ın 6 yerinde geçmektedir.⁶¹⁸ Nitekim konu ile ilgili olarak yüce Allah Kur’an-ı Kerim’de şöyle buyurmaktadır:

لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ مَن يَنْصُرُهُ وَرُسُلَهُ بِالْغَيْبِ إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ

*“Andolsun biz peygamberlerimizi açık seçik delillerle gönderdik. İnsanlar adaleti ayakta tutsunlar diye beraberlerinde kitabı ve ölçüyü indirdik. Biz demiri de indirdik. Onda büyük bir kuvvet ve insanlar için faydalar vardır. Bu, Allah’a ve peygamberlerine görmeden yardım edenleri belirlemesi içindir. Şüphesiz Allah güçlüdür; üstündür.”*⁶¹⁹

Âyette geçen Hadid kelimesi, keskin, keskinlik, keskin olan şey ve demir gibi anlamları ifade etmektedir.⁶²⁰ Bayraklı, kitap, ölçü ve adaletten bahsedilen bir yerde demirden bahsedilmesini manidar bulmaktadır. Müfessir, adaletle demirin arasında bir bağlantı olduğuna vurgu yapmıştır. Âyette geçen demir madeni, siyasi otoriteyi, teknoloji ve askeri gücü temsil etmektedir. Adaleti gerçekleştirmede zorluk çekildiği takdirde, hatta imkânsız hale geldiğinde, o vakit zor kullanmak suretiyle, gerektiğinde silaha yani uluslararası savaşa başvurulacaktır. Dünya insanlığının rahatını bozan ve adaletin dengelerini sarsan bir toplum durdurulamıyorsa burada silaha başvurulacağına işaret edilmektedir. Müfessire göre âyette yer alan *be’sün şedid* ifadesiyle bu anlam kastedilmektedir.⁶²¹

Öte yandan adalet kavramı ile demir arasında bir başka bağlantının olduğunu dile getiren Bayraklı, adaletin demir gibi sağlam olması gerektiğini vurgulamaktadır. Demir, nasıl ki koca binayı ayakta tutuyorsa adalette toplumu ayakta tutmalıdır. Demir madenini Hz. Davud’a buldurtan Allah, ondan zırh yapmasını istemiştir. Demirden elde edilen zırh nasıl savaşta insan bedeninin yaralanmasını önlemekteyse, adalet de insanlığın ve toplumların gerek siyasi ve sosyal gerekse ekonomik yara almasını, ölmesini ve yıkılmasını önleyen bir zırhtır.⁶²²

Demirin insanlara sağladığı faydaları, teknolojideki konumu, makineleşmede sağladığı yararları ve meskenlerin inşa edilmesindeki yeri düşünüldüğünde onun önemi rahatlıkla anlaşılmış olacaktır. Bayraklı, insanların bilmesinden dolayı demirin

⁶¹⁷ Emin Işık, “Hadid Sûresi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/13-14.

⁶¹⁸ el-İsrâ 17/50; el-Kehf 18/96; el-Hac 22/21; Sebe’ 34/10; Kâf 50/22; el-Hadid 57/25.

⁶¹⁹ el-Hadid 57/25.

⁶²⁰ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 15/388; 18/218.

⁶²¹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 19/64-65.

⁶²² Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 19/65.

faydalarını bir bir saymayı gerekli görmemiştir. Bundan başka çıkarımlar yapılması gerektiğini beyan etmektedir.⁶²³

Demirden elde edilen silahla Allah'ın düşmanı olanların caydırılması mümkündür. Onların saldırıları ancak bu şekilde önlenabilir. Kitabın, ölçünün, adaletin ve demirin bilimsel bilgi olarak alınması durumunda bilgiyi Allah ve peygamberlerine yardım için sunmak gerektiği ortaya çıkmaktadır. Esasında Allah'ın yardıma ihtiyacı yoktur. O güçlü ve üstündür. İnsana düşen görev Allah'ın dinini yaymak, onun yoluna koyulan engelleri kaldırmak ve ona saldıranları caydırarak onlarla mücadele vermektir.⁶²⁴

Müfessirlerin bir kısmı âyette geçen **وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ** “demiri indirdik” ifadesinden farklı yorumlar çıkarmışlardır. Hakiki anlamda demir madeninin gökten indirilip indirilmediği hususunda müfessirler farklı açıklamalarda bulunmuşlardır. Hatta âyette geçen bu ifadeye dair yazılmış bir makale bulunmaktadır.⁶²⁵

Bilimsel tefsir ekolünün savunucusu ve öncülerinden kabul edilen Tantavî Cevherî (ö.1940) *el-Cevahir fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerim* adlı eserinde bu âyetin açıklamasını yaparken demir madenin oluşum süreci hakkında bilimsel sayılabilecek birtakım görüşlere yer vermiştir. Tıpkı yağmur gibi demirin de gökten indirildiğini savunan ve bunun jeoloji ilmi tarafından doğrulandığını beyan eden Tantavî, bu hususta şu açıklamalarda bulunmuştur:

Yeryüzünde insan ve diğer canlılar yaratılmadan önce yeryüzü yavaş yavaş soğumaya başlamıştı. Demir ve diğer madenler o dönemde bazen sıvı bazen de gaz halinde bulunmaktaydı. Gökyüzünde bulutlar gibi yükselerek sonrasında kuru olan yerlere yağarlardı. Yağan bu yağışlardan sonra demir ve diğer madenler yeryüzünde oluşan çatlakların arasına yıldan yıla yerleşirlerdi. Demir ve diğer madenlerin o dönemlerde ısıları çok yüksekti. Bu madenler kendine özgü ağırlıklarına göre soğumaya başladığı zaman, demir madeni de kendi tikel ağırlığına göre soğumaya başlamıştır. Demirin, sıvı haldeyken katı hale dönüşümü bu şekilde olmuştur.⁶²⁶

Kimyasal bir element olarak birçok bileşeni bünyesinde barındıran ve farklı endüstri kollarında önemli bir işleve sahip olan demir, metaller arasında da kullanımı en yaygın ve en ucuz olanıdır. Bir bütün olarak yerküreyi meydana getiren elementler arasında yaklaşık üçte birlik oranla ilk sırayı tutan demirin güneşte ve başka yıldızlarda da bulunduğu tespit edilmiştir. Teknolojinin gelişmesinde demirin tuttuğu yeri özellikle modern çağın insanı günlük hayatının hemen her alanında hissetmektedir. Hayatı kolaylaştıran pek çok ürün demire dayalı olduğu gibi, gerek beşerî zaafıların vahşete dönüşmesinden ibaret olan haksız saldırılarda gerekse varlığını koruma amacıyla bunlara karşı koymada, gerek yıkmada gerekse yapmada demir insanın asırlardan beri

⁶²³ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 19/65.

⁶²⁴ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 19/66.

⁶²⁵ Süleyman Gezer, “Enzelnâ el-Hadîd İfadesinin Tercüme ve Yorumları Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/10 (Şubat 2006) 97-110.

⁶²⁶ Cevherî, *el-Cevâhir*, 14/100.

vazgeçemediği unsur olagelmıştır. Kısacası demir, kontrollü kullanımı beşeriyet için büyük faydalar, kontrolsüz kullanıldığında ise büyük tehlikelere yol açmaktadır. Başka elementlerle birleşmiş durumda birçok mineralde de bulunan demir insan vücudu bakımından özel bir öneme sahiptir. İnsan vücudunda demir eksikliğinin yol açtığı kansızlık, sık rastlanan hastalıkların başında gelmektedir. Demirin, gerek insan hayatındaki önemi gerekse işlevi bakımından âyetin “*Onda büyük bir güç ve insanlar için yararlar vardır*” diye ifade edilen kısmı daha iyi anlaşılmaktadır.⁶²⁷

Demir madeninin insanlığa sağlamış olduğu faydalar ortadadır. Kur’an’da sure ismi olarak ve bazı âyetlerde geçmesi onun hayati bir öneme sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Müfessirlerin geneli, demirin dayanıklı bir maden olması ve insanlar için onda birçok fayda bulunması konusunda hemfikirdir. Diğer taraftan medeniyetlerin ayakta kalması ancak adaletin tesis edilmesi ile mümkündür. Adalet ancak idare ve otoritenin hâkim kılınmasıyla sağlanır. Otoriteyi tesis etmenin yolu ise vasıtalardan geçmektedir. Vasıta ve aletler de demire muhtaçtır.⁶²⁸

4.5. Koruyucu Hekimlik İle İlişkilendirilen Ayetler

Hidayet rehberi olan Kur’an-ı Kerim, insanoğlunun dünyada sağlıklı bir şekilde yaşamını devam ettirebilmesi ve bedenin muhafaza edilmesi konusunda birtakım hükümlerden bahsetmiştir. Sıhhatin büyük bir nimet olduğunu bildiren İslam dini, müminlere yüklemiş olduğu vazifelerle, sıhhatin korunması hususunda bütün tedbirleri almalarını istemektedir. Kur’an’ın tabiriyle en güzel bir şekilde yaratılan insan, Allah katında önemli bir konuma sahiptir. Bu sebeple ibadet maksadıyla da olsa sağlığın tehlikeye atılmasına müsaade edilmemiştir. Yüce Allah, hastalık ve yolculuk esnasında oruçların kazaya bırakılabileceğini haber vermiş, gusül abdestinin hâsıl olduğu durumda tıbben bir zaruret söz konusu ise teyemmümle yetinme ruhsatı tanımış ve zaruret halinde ölümcül bir durum oluştuğunda haramları mûbah kılmıştır.⁶²⁹ Kur’an’ın, koruyucu hekimlik alanının yanı sıra diğer alanlarda getirmiş olduğu hükümler, insan neslinin ve sağlığının korunmasını hedeflemektedir. Koruyucu hekimlik alanında serdedilen hükümler, sadece inmiş olduğu dönemi kapsamamakta ve bütün çağlara hitap etmektedir. Kur’an’ın asırlar önce bu alanda haber vermiş olduğu temel prensiplerin mahiyeti, günümüzde yapılan bilimsel araştırmalar neticesinde daha iyi anlaşılmaktadır.

Allah katında şerefli bir varlık konumunda olan insanoğluna, yeryüzünde bulunan her şeyin emrine amade kılındığı bildirmekte⁶³⁰ ve onun sayamayacağı kadar çok nimetler lütfedildiği bildirilmektedir.⁶³¹ Hiç kuşkusuz Allah’ın insanlara bahşettiği sağlık nimeti

⁶²⁷ Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, 5/252.

⁶²⁸ İsmail Hakkı Bursevî, *Muhtasar Rûhu’l Beyân Tefsiri*, çev. Muhammed Ali esSabûnî (İstanbul: Damla Yayınevi, 2002), 8/506.

⁶²⁹ el-Bakara 2/173; el-Mâide 5/6.

⁶³⁰ el-Hac 22/65.

⁶³¹ İbrâhîm 14/34.

bu nimetlerin başında gelmektedir. Zira gerek ruhen gerekse bedenen sağlıklı olmayan bir insanın yaşam tarzı düşünüldüğünde sağlığın insan yaşamında ne denli önemli bir konumda olduğu daha iyi kavranacaktır. Diğer taraftan insanların iki hususta aldandığını haber veren Hz. Peygamber konu ile ilgili olarak bir hadislerinde şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir: “İki nimet vardır ki insanların çoğu (onları değerlendirme hususunda) aldanmıştır: Bunlar, sağlık ve boş vakittir.”⁶³²

Sağlık denilince akla ilk gelen konulardan birisi de temizliktir. Kur’an-ı Kerim’de temizlikten bahseden birçok ayet bulunmaktadır. Temizlik konusunu farklı yönlerine işaret eden Kur’an, gerek uyku, giyim, vücut ve deri temizliği gerekse içecek ve yiyeceklere dair birtakım hükümler koymuştur. Diğer taraftan hastalara, ölmüş olan bir kimseye yapılan muamele ve evlere karşı nasıl davranılması gerektiği hususunda geniş malumatlar sunmaktadır. Dolayısıyla koruyucu hekimlik alanında Kur’an-ı Kerim, temel prensiplerden bahsetmektedir.⁶³³

Allah, Kur’an’da insan sağlığına faydalı olan oruç ibadetinin yerine getirilmesini emretmektedir.⁶³⁴ Öte yandan bulaşıcı hastalıkların temel sebebi olan zinadan,⁶³⁵ insan sağlığını tehdit eden ve şuur kaybına neden olan alkolden⁶³⁶ ve vücuda girdiği takdirde birtakım hastalıklara yol açan domuz etini yemeyi yasaklayan ayetler⁶³⁷ hakkında birtakım hükümler koymuştur.

4.5.1. Zinanın Yasaklanması

İslam’ın titizlikle üzerinde durduğu ve kesin olarak yasaklamış olduğu eylemlerden bir tanesi de zina konusudur. Toplumların temel yapı taşı olan aileyi yok eden ve ağına düşen kişileri hayâ ve edep gibi duygulardan mahrum hale getiren zina, en büyük günahlar arasında sayılan şirk ve haksız yere Allah’ın haram kıldığı cana kıymanın akabinde üçüncü sırada zikredilmiştir.⁶³⁸ Kur’an’da böyle yapanların ise kıyamet gününde azaplarının kat kat artırılacağı beyan edilmiştir.⁶³⁹

Kısaca zina, nikâhsız olarak bir erkek ve kadının cinsel ilişkide bulunması anlamına gelen haram olan ilişkilere denmektedir.⁶⁴⁰ Kur’an’da zina kavramı türevleriyle birlikte dokuz defa geçmektedir.⁶⁴¹ Diğer taraftan zina anlamına gelen **فحشاء** *fahşâ*

⁶³² Buhârî, “Rikak”, 1.

⁶³³ Karl Opitz, *Kur’an’da Tababet*, çev. Feridun Nafiz Uzluk (Ankara: AÜ. Tıp Fakültesi Yayınları, 1971), 45.

⁶³⁴ el-Bakara 2/183.

⁶³⁵ el-İsrâ 17/32.

⁶³⁶ el-Mâide 5/90.

⁶³⁷ el-Bakara 2/173; el-Mâide 5/3.

⁶³⁸ el-Furkân 25/68.

⁶³⁹ el-Furkân 25/69.

⁶⁴⁰ İsfahânî, *Müfredât*, 674.

⁶⁴¹ en-Nisâ 4/15, 25; el-İsrâ 17/32; Nûr 24/2-3; el-Furkân 25/68; el-Ahzâb 33/30; et-Talâk 65/1; el-Mümtehine 60/12.

kavramı da türevleriyle birlikte farklı ayetlerde geçmektedir.⁶⁴² Bu kelimenin geçtiği yerler incelendiğinde genel anlamda zina kastedilmektedir.

Allah, toplumları ve aileleri felakete sürükleyecek olan nesep ve soy birliğinin karışmasına yol açan zina eyleminin yapılması bir yana ona yaklaşılmaması gerektiğini ve çok kötü bir davranış olduğunu vurgulamıştır. Böylelikle zinaya götüren tutum ve davranışlardan uzak durulması gerektiği ifade edilmiştir. Nitekim Allah, konu ile ilgili olarak Kur’an’da şöyle buyurmaktadır:

وَلَا تَقْرَبُوا الزَّانِيَ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَسَاءَ سَبِيلًا

“Zinaya yaklaşmayın. Çünkü o, bir hayâsızlıktır ve çok kötü bir yoldur.”⁶⁴³

وَلَا تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنٌ

“Kötülüklerin açığına da gizlisine de yaklaşmayınız.”⁶⁴⁴

وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ يَلْقَ أَثَامًا

“Onlar, Allah ile birlikte başka bir tanrıya kulluk etmezler. Haksız yere Allah’ın haram kıldığı cana kıymazlar. Zina etmezler. Kim bunları yaparsa cezasını bulur.”⁶⁴⁵

Bayraklı, zinayı, kadına nikâhsız yaklaşma, cinsel ilişkide bulunma olarak tarif etmiştir. Zinanın hem dünyevi bakımdan suç hem de uhrevi bakımdan günah olduğunu ifade eden Bayraklı, suçun karşılığının hukukî ceza, günahın karşılığını ise ahiretteki azap olarak yorumlamıştır. Suçun kaldırılması mümkün değildir ama günahın kaldırılması tövbe ile mümkün olabilmektedir.⁶⁴⁶

Zina, sadece iki kişiyi ilgilendiren bir davranış değildir. Toplumun ahlâkını, nizamını, neslin devamı ve aile hayatını yakından ilgilendirdiği için cezasında da farklılık söz konusudur. Zina eylemi, hüküm olarak Allah’ın yasakladığı haram bir davranıştır.⁶⁴⁷

Bayraklı, zinanın hem ahlaki hem de hukuki boyutun olduğunu ifade etmektedir. Allah’ın Kur’an’da yasaklamış olduğu bazı eylemler için özel bir ifade kalıbı kullandığını dile getiren Bayraklı, bu kullanımlardan bir tanesinin de zina fiilinde olduğunu vurgulamaktadır. İsrâ 32’de zina kavramı ahlaki boyutu ile gündeme gelmektedir. İki ayrı cinsin zina yapmaya niyetlenmesi ve o fiilin işlenme anı gelince geri durması mümkün değildir. Buradan hareketle Allah, haram olan cinsel ilişkiye giden yolları tıkayarak ve yasaklayarak zina fiilini önlemektedir.⁶⁴⁸

⁶⁴² el-Bakara 2/168, 269; Âl-i İmrân 3/135; el-En’âm 6/151; el-A’râf 7/28, 33; Yûsuf 12/24; en-Nahl 16/90; Nûr 24/19; en-Neml 27/54; el-Ankebût 29/28; eş-Şûrâ 42/37; en-Necm 53/32.

⁶⁴³ el-İsrâ 17/32.

⁶⁴⁴ el-En’âm 6/151.

⁶⁴⁵ el-Furkân 25/68.

⁶⁴⁶ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 13/326.

⁶⁴⁷ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 13/326.

⁶⁴⁸ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 11/243-244.

Bayraklı, zina yapmanın toplumsal ve sağlık açısından bazı olumsuz sonuçlar doğuracağını ifade etmektedir. Nitekim Allah insanı yaratırken fitratına kıskançlık duygusunu koymuştur. Hangi inanca mensup olursa olsun, insan eşinin veya kızının zina etmesini kıskanır. Bu durumu onur meselesi yapan bir bireyin beklenmeyen kötü fiilleri işlemesinin günümüzde de birçok örneği bulunmaktadır. Sosyal hayatın temel değerlerinden biri olan namus, bu fiilin dışında kalmakla korunabilir ve varlığını sürdürülebilir. Kıskançlık duygusunun taşarak toplumda kargaşa meydana getirmemesi için, Allah onu bir hayasızlık ve kötü bir yol olarak nitelendirmiştir.⁶⁴⁹ Öte yandan zinanın yapılması nesebin karışıp, zamanla kardeşin kardeşe evliliğine yol açacak bir hal alması söz konusudur. Genel anlamda zina ile doğan çocuklar toplumda istenmeyen çocuklar olarak öne çıkmaktadır. Doğup büyüyecek olan çocuklara toplumda meşru olmayan çocuk anlamında farklı ifade kalıplarının kullanılması ise onların onur ve haysiyetini derinden etkileyecektir.⁶⁵⁰

İnsan sağlığına çok büyük zarar veren zina eylemi, mikropları taşıyan ve insanların yüz kızartıcı hastalıklara yakalanmalarına sebep olan bir fiildir. Allah zina fiilini önlemek için doğada birçok virüs yaratmıştır. Bu virüsler çok kötü hastalıklara davetiye çıkarmaktadır. Ayrıca zina fiilinin işlenmesi, kişiler arasında sevgi ve aşk denen duyguların meşru olmayan cinsel ilişkilerin arasında yok olup gitmesine sebep olmaktadır. Zina eyleminden dolayı ihtiyaçlanması durumunda insana yardımda bulunacak nesillerin yetişmesi ortadan kalkacak, aile hayatının önemi ve güzellikleri yok olmaya mahkûm olacaktır.⁶⁵¹

Zina eden bir kadının içinde bulunduğu durum göz önüne alındığında onun erkeklerin ortak malı olması ve zamanla çileli bir hayatın içene girmesi kaçınılmazdır. Bu durum toplumda sadakat, bağlılık gibi duygu ve değerlerin çekilip ortadan kaybolması anlamına gelmektedir.⁶⁵²

Kur'ân, zinayı hayâsızlık ve kötü bir yol olarak nitelendirmektedir. Zina, namus ve iffet mefhumunu ortadan kaldırır; neslin karışmasına, anne ve babası belli olmayan çocukların çoğalmasına ve birtakım hastalıkların doğmasına veya bulaşmasına neden olmaktadır.⁶⁵³

Zinanın modern tıpta insan sağlığını tehdit eden ve bu eylemin gerçekleşmesi sonucunda bazı bulaşıcı hastalıkların ortaya çıkışına ve yaygınlaşmasına zemin hazırlayan bir eylem olduğu bilimsel verilerle kanıtlanmıştır. Bulaşıcı hastalıkların başında ilk örneği 1981 yılında Amerika'da ortaya çıkan AİDS (Kazanılmış Bağışıklık Yetersizliği Sendromu) virüsü tespit edilmiştir. Bu hastalık, HIV/AIDS kısaltması kullanılarak da gösterilmektedir. HIV/AIDS, cinsel ilişki, kan bulaşması, anneden bebeğe

⁶⁴⁹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 11/246.

⁶⁵⁰ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 11/246.

⁶⁵¹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 11/246.

⁶⁵² Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 11/246.

⁶⁵³ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, 7/3489-3492.

bulaşma ve infekte organ ve doku nakli yoluyla bulaşmaktadır. Tüm HIV bulaşmalarının % 80-85’i cinsel ilişki yoluyla olmaktadır.⁶⁵⁴

Türkiye’de sağlık bakanlığı verilerine göre; 1985 yılından 31 Aralık 2021 tarihine kadar doğrulama testi pozitif bildirimi yapılan 30,293 HIV(+) kişi ve 2083 AIDS vakası tespit edilmiştir. Vakaların %81,2’si erkek, %18,8’i kadın olup %16’sı yabancı uyruklu kişilerden meydana gelmektedir. Vakaların en fazla tespit edildiği yaş grubu 25-29 ve 30-34 yaş grubudur. Bulaş yoluna göre dağılımına bakıldığında, vakaların %45,6’sı cinsel yolla bulaşmakta olduğu, cinsel yolla bulaştığı bildirilen bu vakaların %68,6’sının bulaşma yolunun heteroseksüel cinsel ilişki olduğu bilinmektedir. Ayrıca, vakaların %0,97’sinin bulaşma yolu damar içi madde kullanımı olup %53,08’inin bulaş yolu bilinmemektedir.⁶⁵⁵

Netice olarak Allah’ın zina eylemini yasaklamasının altında insan sağlığına zararlı olan birtakım hastalıkların olmasıdır. Günümüzde bilimsel verilerle cinsel yolla bulaşan bu hastalıklar tespit edilmiştir. Toplum ve aileyi ahlaki açıdan çökertmesi insanlar arasında sevgi ve saygının yok olmasına sebep olması bakımından Allah, zinaya yaklaşılması gerektiğine vurgu yaparak onun hayâsızlık ve çok kötü bir yol olduğunu ifade etmektedir.

4.5.2. Alkolün Yasaklanması

İslam dini insanı zarara uğratacak yolları yasaklayarak oluşabilecek olumsuz davranışların önüne geçmiştir. Bunlardan bir tanesi de içildiği zaman şuur kaybına neden olan alkol kullanımıdır. Bilinci yerinde olmayan bir kimse, istenmeyen ve başkalarına zarar verici her türlü kötülüğü yapması muhtemeldir. Alkol kullanımı sonucu sarhoş olan kimselerin trafikte ölümlü kazalara, yaralama, öldürme, aile içi kavgalara ve bunun sonucunda çocukların ihmal edilmesi gibi birçok olumsuz davranışlar alkolün sebep olduğu kötülüklerin bazılarıdır.⁶⁵⁶

Kur’an’da içki ile ilgili ayetler incelendiğinde bir anda yasaklanmadığı görülmektedir. Toplumda adet haline gelen alışkanlıkların bir anda bırakılamayacağı göz önünde bulundurularak tedrici olarak yasaklanmıştır. Dolayısıyla içkinin yasaklanmasında ikna edici bir yöntem takip edilmiştir. Nitekim Kur’an’da içkinin tedrici olarak yasaklanması inen ayetlerde açıkça görülmektedir. Bu ayetleri şu şekilde sıralamamız mümkündür:

⁶⁵⁴ Çiğdem Ataman Hatiboğlu vd., *Hiv Bilgilendirme Kitabı*, (Ankara: Türk Klinik Mikrobiyoloji ve Enfeksiyon Hastalıkları Derneği Yayınları, 2016), 1-4.

⁶⁵⁵ <https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/bulasici-hastaliklar/hiv-aids> (Erişim Tarihi 22.08.2022).

⁶⁵⁶ Şuayip Özdemir, “Alkol ve Uyuşturucunun Zararları ve Gençliğin Alkol ve Uyuşturucudan Korunmasında Alınması Gerekli Önlemler”, *Diyanet İlmî Dergi* 40/4 (Aralık 2004), 105.

وَمِنْ ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالْأَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَرِزْقًا حَسَنًا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ

“Hurma ağacının ve üzümün ürünlerinden sarhoşluk veren içecek ve güzel rızık elde edersiniz. Aklını kullanan toplum için bunda bir işaret vardır.”⁶⁵⁷

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَّفْعِهِمَا

“Sana alkol ve kumar hakkında soruyorlar. De ki: Her ikisinde de büyük bir günah ve insanlar için birtakım faydalar vardır. Ancak her ikisinin de günahı faydasından büyüktür.”⁶⁵⁸

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَىٰ حَتَّىٰ تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّىٰ تَغْتَسِلُوا

“Ey iman edenler! Sarhoşken, ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayınız. Cünüp iken, yolcu olanlar müstesna, gusül edinceye kadar namaz kılmayınız.”⁶⁵⁹

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رَجَسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمْ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ

“Ey İnananlar! Alkol, kumar, dikili taşlar, fal okları şeytan işi birer pisliktir. Bunlardan kaçınınız ki kurtuluşa eresiniz. Şeytan, alkol ve kumar ile aranızda düşmanlık ve kin sokmak, sizi Allah’ı anmaktan ve namazdan alıkoymak istiyor. Artık bunlardan vazgeçecek misiniz?”⁶⁶⁰

“Hamr” kelimesi, Kur’an-ı Kerim’de türevleriyle birlikte altı yerde⁶⁶¹ geçmekte ve Hz. Peygamber (sav) de hadislerinde içkinin haram olduğunu ifade etmektedir. İçki ile alakalı birçok hadis bulunmaktadır. “Sarhoş edici her şey içkidir ve içki de haramdır.”⁶⁶² “Çoğu sarhoşluk veren şeyin azı da haramdır.”⁶⁶³ “İçki bütün kötülüklerin anasıdır.”⁶⁶⁴

Bayraklı, “Hamr” kelimesinin anlamı ve Kur’an’daki kullanımlarına dair bazı açıklamalarda bulunmuştur. Sözlükte الْخَمْرُ kelimesi, örtmek, kapamak, kaplamak, gizlemek, saklamak; mayalandırmak, başı örtmek, bozmak, tahrik etmek, heyecanlandırmak, içine geçip yayılmak, karıştırmak, istila etmek, şaşkınlık hali, işgal etmek, ele geçirmek, yakalamak, hakkından gelmek, iltica etmek, eğlendirmek, avutmak, kin taşımak, fesat maksadı ile gizli ittifak yapmak, hileli tedbir, tuzak kurmak gibi

⁶⁵⁷ en-Nahl 16/67.

⁶⁵⁸ el-Bakara 2/219.

⁶⁵⁹ en-Nisâ 4/43.

⁶⁶⁰ el-Mâide 5/90-91.

⁶⁶¹ el-Bakara 2/219; el-Mâide 5/90-91; Yûsuf 12/36,41; Muhammed 47/15.

⁶⁶² Buhârî, “Eşribe”, 17.

⁶⁶³ Ebû Dâvûd Süleymân b. İshâk es-Sicistânî, es-Sünen, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), “Eşribe”, 5.

⁶⁶⁴ Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, es-Sünen, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), “Eşribe”, 44.

anamlara gelmektedir.⁶⁶⁵ İsim kalıbında kullanıldığında ise alkollü içecek anlamına gelmektedir.⁶⁶⁶ الْخَمْرُ kelimesinin Kur’an’daki kullanımları farklılık göstermektedir. İçki,⁶⁶⁷ bağırtüsü,⁶⁶⁸ şeytanın pıslığı⁶⁶⁹ ve tatlı su⁶⁷⁰ gibi farklı anlamları bulunmaktadır.⁶⁷¹

Bayraklı, “Hamr” kelimesinin anlamının gittikçe genişlediğini ifade etmektedir. Zira eski çağlarda “Hamr” kelimesi başka içki çeşidi bulunmadığından dolayı şarap olarak tercüme edilmekteydi. Fakat günümüzde sarhoş eden farklı içki türleri bulunmaktadır. Eroin, kokain ve esrar gibi insan sağlığına zarar veren uyuşturucu maddeleri de bu kelimenin kapsamı içine alan Bayraklı, insanların, vücudun ihtiyaç duyduğu alkol miktarını, meyveleri yerken tabii yolla elde ettiğini ifade etmektedir.⁶⁷²

Alkollü içkiler insanın psikolojisini, bedenini tahrip ettiği gibi, parasını da yok yere elinden çıkarmaktadır. Hiçbir değer elde etmeden parayı elden çıkartmaları, haram kılınmaları için yeterli bir sebeptir. Diğer taraftan alkol insanın maneviyatını ve bedenini tahrip etmekte; hayatın, bilinçsizce yaşanmasına neden olmaktadır. Alkollü içkiler insanın parasını, sıhhatini, bilinç ve zamanını rehin almaktadır. İçki, kin ve düşmanlıklara sebep olmakta; kin ve düşmanlık da ilişkileri bozup sosyal hayatı çürütmektedir. Ayrıca Allah’ı anmak, düşünmek ve hatırlamak, namazı kılmak gibi Allah ile olan ilişkileri de akamete uğratarak insanı kulluğun gereklerinden uzaklaştırmaktadır.⁶⁷³

İçkinin insanlara birtakım faydaları olduğu ancak günahının faydasından büyük olduğunu yorumlayan Bayraklı, içkinin faydalarına, özellikle ilaç yapımında ve anesteziye kullanılmasını örnek göstermektedir. Buradan hareketle alkolün insanın yararına kullanılacak yerlerde kullanılmasında her hangi bir sakınca yoktur. Tıp ve eczacılıkta kullanılması, alkolün insanlar tarafından içilmesini meşru kılmamaktadır. Zehir’inden panzehir yapıyor diye insanların kendilerini yılan ısırtmalarının doğru bir yaklaşım olmadığı gibi, bazı faydalarından ötürü insanların alkol içmeleri; hem kendilerine ve hem de topluma zarar vermeleri son derece yanlış bir tutumdur.⁶⁷⁴

Günümüzde alkol tüketiminden kaynaklı sağlık sorunları üzerine yapılan bilimsel araştırmalar göstermektedir ki siroz, pankreas iltihabı ve kalp hastalıklarına yol açtığı yapılan deney ve gözlemlerin sonucunda ortaya çıkmıştır.⁶⁷⁵ Aşırı içki içmenin ilk ve en önemli yan etkisi karaciğer hasarı şeklindedir. Genellikle alkol fazla miktarda alındığında

⁶⁶⁵ İsfahânî, *Müfredât*, 436; Nebi Bozkurt, “İçki”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/455-456.

⁶⁶⁶ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 3/79.

⁶⁶⁷ el-Bakara 2/219.

⁶⁶⁸ Nûr 24/31.

⁶⁶⁹ el-Mâide 5/90.

⁶⁷⁰ Muhammed 47/15.

⁶⁷¹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 3/79-80.

⁶⁷² Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 3/81.

⁶⁷³ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 3/82-88.

⁶⁷⁴ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 3/88-89.

⁶⁷⁵ Sıdika Oğuz vd., “Üniversite Öğrencilerinin Alkol Kullanma ve Alkolün Kalp Sağlığı Üzerindeki Etkisini Bilme Durumu”, *Adıyaman Üniversitesi Sağlık Bilim Dergisi* 1/2, (2015), 67-68.

yağ ve proteinlerin birikmesine bağlı olarak karaciğerde yağlanmaya sebep olmaktadır. Karaciğerin büyümesi ise siroz hastalığına yol açmaktadır. Yine aşırı ve uzun süre kullanıldığında mide, bağırsaklar ve pankreasta ağır bozukluklara, tansiyon yükselmesine ve kalp atışlarının düzensiz hale gelmesine sebep olmaktadır. Ayrıca kan yapımıyla ilgili sistemi olumsuz yönde etkileyerek karaciğer, kalın bağırsak ve akciğer gibi çeşitli organlarda kanser riskini artırmaktadır. Alkoliklerin %10’unda kısırlık ve alkole bağlı sirozu olan erkeklerin %30-50’sinde testis küçülmesi görülmektedir. Diğer taraftan hafıza kaybına, cinsel işlev bozukluklarına, hamile kadının düşük yapmasına, bebeğin gelişimine ve zekâ geriliği gibi birçok hastalığa sebep olmaktadır.⁶⁷⁶

4.6. Zooloji İle İlişkilendirilen Ayetler

Biyoloji biliminin bir alt dalı kabul edilen Zooloji, tüm hayvanların yaşam tarzlarını, beslenmelerini, üremelerini, davranışlarını ve yaşadıkları çevre ile olan ilişkilerini inceleyen bilim dalı olarak tanımlanmıştır.⁶⁷⁷

Ekosistemin ayrılmaz bir parçası olan hayvanların Kur’an-ı Kerim’de farklı isimlerde zikredilmesi onlara verilen değeri ortaya koymaktadır. Kur’an’ın en uzun suresi de yine bir hayvan adını taşımaktadır. Misal olarak Kur’an’da, Bakara (İnek), Nahl (Bal Arısı), Ankebût (Örümcek), Neml (Karıncı) ve Fil sureleri bulunmaktadır. Ayrıca deve, sığır, koyun ve keçi anlamına gelen En’âm sûresi bulunmaktadır.⁶⁷⁸ Diğer taraftan aynı sûrede hayvanlarla ilgili önemli bir konu da onların insanlar gibi birer ümmet, düzenli birer topluluk olduğu ifade edilmiştir.⁶⁷⁹

4.6.1. Hayvanlarla Konuşma

Kur’an-ı Kerim’de Hz. Süleyman (as)’ın farklı hayvanlarla konuştuğundan ve ona kuşdilinin öğretildiğinden bahsedilmektedir. Hz. Süleyman’ın farklı hayvanlarla konuşması Allah tarafından kendisine verilen bir nimet olarak değerlendirilmelidir. Zira bu durum kesbî olarak elde edilecek bir ilim olmamakla birlikte, mevzu bahis âyetler incelendiğinde Allah tarafından Hz. Süleyman’a verilen vehbî nimetlerden sadece bir tanesi olduğu açıkça görülmektedir.⁶⁸⁰ Nitekim Kur’an’da konuyla ilgili olarak şöyle buyrulmaktadır:

⁶⁷⁶ Musa Tosun, “Tıp Açısından İçki”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/462-464; Alparslan Özyazıcı, *Alkollü İçkiler Sigara ve Madde Bağımlılığı*, (Ankara: DİB yayınları, 2012), 65-78.

⁶⁷⁷ <https://biyolojik.org/zooloji/101-zooloji-zoology> (Erişim Tarihi 24.08.2022)

⁶⁷⁸ Emin Işık, “En’âm Sûresi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/169-170.

⁶⁷⁹ el-En’âm 6/38.

⁶⁸⁰ Muhammed Ayyıldız – Mustafa Sağlam, “en-Nesefî’nin en-Neml Sûresi Tefsirinde Geçen Hz. Süleyman ile İlgili Rivayetlerin İsrâiliyat Açısından Değerlendirilmesi”, *İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 17 (Haziran 2022), 14.

وَوَرِثَ سُلَيْمُنُ دَاوُدَ وَقَالَ يَا أَيُّهَا النَّاسُ عَلِّمْنَا مَنَظِقَ الطَّيْرِ وَأَوْتِينَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْفَضْلُ الْمُبِينُ

“Süleyman Dâvûd’a mirasçı oldu ve şöyle dedi: Ey insanlar! Bize kuşların dili öğretildi ve bize her şeyden biraz verildi. Şüphesiz bu apaçık bir lütuftur.”⁶⁸¹

Bayraklı, ayette geçen مَنْظِقُ الطَّيْرِ ifadesinden Hz. Süleyman ile babası Hz. Dâvûd’un bu durumunu, insanlığın istikbalinde gerçekleşecek bir bilim haline geleceğini ve insanların kuşların dilini çözüp anlayacağı yorumunu çıkarmaktadır. Zira günümüzde insanların farklı hayvan türleriyle çeşitli iletişime geçmesi bunun habercisi durumundadır.⁶⁸²

Hz. Süleyman sadece kuşların dilini değil, diğer bütün hayvanların dilini bilen bir peygamberdir. Ayette özellikle kuşdilinin zikredilmesi ise kuşları işlerinde daha çok kullanmasından dolayıdır. Zaten sonraki ayetlerde karınca ile konuştuğu ve onun dilini de bildiği görülecektir.⁶⁸³

“Karınca vadisine geldiklerinde, bir karınca şöyle dedi: Ey karıncalar! Yuvalarınıza giriniz ki Süleyman ve orduları farkında olmayarak sizi ezmesinler.”⁶⁸⁴

Bayraklı, وَادِ النَّمْلِ “karınca vadisi” ifadesinden Hz. Süleyman’ın yaşadığı ve hükümlerini yürüttüğü topraklarda, karıncası bol olan bir vadi yorumunu yapmaktadır. Müfessir Râzî bu yerin Şam’a yakın olan bir vadi olduğunu ifade etmiştir.⁶⁸⁵ Böylece hayvan isminin coğrafi bir bölgeye isim olduğu buradan anlaşılmaktadır.⁶⁸⁶

Âyette dikkat edilmesi gereken husus bir karıncanın kendi karınca topluluğuna konuşup gerekli uyarıları yaparak onları muhafaza etmeye çalışmasıdır. Bu ayette karıncaların kendi aralarında konuşması göstermektedir ki hayvanların da kendi aralarında iletişimi sağlayan dilleri vardır.⁶⁸⁷

Hz. Süleyman’ın Hüdühüd diye isimlendirilen kuşla konuşması ve akabinde yaşananlar Kur’an’da şöyle geçmektedir: “Kuşları teftiş etti ve dedi ki: Hüdühüd’ü neden göremiyorum, yoksa kayıplara mı karıştı? Ona acımasızca azap edeceğim, belki de onu boğazlayacağım; ya da bana mutlaka açık bir kanıt getirecek. Az sonra Hüdühüd gelip şöyle dedi: Senin fark edemediğin bir şeyi fark ettim ve sana Sebe’den doğru bir haber getirdim!”⁶⁸⁸

Bayraklı, bu âyette geçen hadiseyi günümüze uyarlayarak farklı çıkarımlar yapmıştır. Allah, Hüdühüd kuşunun durumunu anlatırken insanlara ince bir ders vermektedir. Uzay çalışmalarıyla geliştirilecek haberleşme ağına hangi millet sahip olursa, dünyada olup bitenlerden daha kısa bir süre zarfında haberdar olacak ve sahip

⁶⁸¹ en-Neml 27/16.

⁶⁸² Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 14/202.

⁶⁸³ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 14/203.

⁶⁸⁴ en-Neml 27/18.

⁶⁸⁵ Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, 17/411.

⁶⁸⁶ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 14/204.

⁶⁸⁷ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 14/204.

⁶⁸⁸ en-Neml 27/20-22.

olduğu hükümranlığı daha kolay yürütecektir. Âyette zikredilen kuş, uzay çalışmalarının ulaşacağı teknolojik gücü ifade etmektedir. Uzaya hâkim olan milletler geleceklerini aydınlık hale getirecekleri gibi dünyadaki nüfuzlarını artırarak daha güçlü bir yapıya sahip olacaklardır.⁶⁸⁹

Özellikle kuşun teknolojik gücünden ve uzay haberleşme vasıtasını temsil etmesinden bazı sonuçlar çıkarmak mümkündür. İstihbaratta kullanılacak insan unsuru hata yaptırabilir fakat teknolojik güç için hata ihtimali çok düşüktür. Buradan hareketle teftişte bulunamayan kuş, doğru ve parlak bir haber getirdiğini söylemiştir. Şayet Hz. Süleyman böyle bir istihbaratta insan veya cinleri kullanmış olsaydı, hata yapmış olabilirlerdi. Zira kuş, aynı zamanda kuş bakışı ile olaylara objektif bakarak görebilmektedir. Öte yandan âyetin vermek istediği bir diğer mesaj, meselelerin çözümüne etraflı bir şekilde kuş bakışıyla bakarak tarafsız ve doğru kararların verilmesini sağlamaktır.⁶⁹⁰

4.6.2. Bal Arısı

Kur’an-ı Kerim’in bazı ayetlerinde insanlara verilmek istenen mesaj çeşitli hayvanlar vasıtasıyla iletilmiştir. Bu hayvanlardan bir tanesi de bal arısıdır. Allah, bal arısı hakkında Kur’an’da şöyle buyurmaktadır:

وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ أَنِ اتَّخِذِي مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ ثُمَّ كُلِي مِن كُلِّ الثَّمَرَاتِ فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا يَخْرُجُ مِنْ بَطُونِهَا شَرَابٌ مُّخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ

*“Rabbin bal arısına, Dağlardan, ağaçlardan ve kurulmuş kovanlardan yuvalar edin, sonra da her türlü üründen ye de, Rabbinin işlek olan yollarından yürü! diye vahyetti. Karınlarından, insanlara şifa olan türlü türlü renkte içecek çıkar. Düşünen topluma bunda bir ders vardır.”*⁶⁹¹

Allah bal arısına tabiatı barınacak yerler temin etmeyi vahyetmiştir. Âyette anlatılan vahiy bu hayvana verilen ilham ve onda oluşan içgüdüdür. Böylelikle ona yerine getirmesi gereken görev ve hareket tarzları bildirilmiştir.⁶⁹² Diğer taraftan zikredilen bu ayetlere göre, bal arısı, çeşitli otlardan balı yapmak suretiyle iyi bir ilaç sanayini oluşturmaktadır. İnsanlar, bu olayın, kimyevi yönünden ders alıp ot çeşitlerinden muhtelif ilaçları imal etme çalışmalarına önem vermeleri elzemdir. Kur’an’da anlatılan bu olay,

⁶⁸⁹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 14/207-208.

⁶⁹⁰ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 14/207-208.

⁶⁹¹ en-Nahl 16/68,69.

⁶⁹² Muhsin Demirci, *Kur’an Tarihi*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005), 20.

aynı zamanda bir bitki-hayvan ilişkisidir. Allah, bu gibi misaller vererek insanları uyarmakta, onlara bazı işaretlerde bulunmak suretiyle yol göstermektedir.⁶⁹³

Bayraklı’ya göre âyette geçen vahy Allah’ın, arı gibi bir hayvana bal üretmeyi öğretmesi, onun doğasına içgüdüsel olarak bal yapma yeteneği yerleştirmiş olması demektir. Allah, dağlarda doğal yuvalar edineceği gibi insanların elleriyle yaptıkları kovanlarda da yuva edinmesini arıya öğretmiştir. Geometrik bal gözeneklerini ölçüm aleti olmadan yapmasını ve harika bir sanatkâr olarak bunları becermesini, daha sonra da çiçeklerden toplamış olduğu polenlerle hem mum hem de bal yapmasını arıya öğreten ve ona bir program çizen güç, yegâne otorite olan Allah’tan başkası değildir.⁶⁹⁴

Arının bunları yaparken ölçüyü mükemmel tutması, şekil vermekte hünerini göstermesi ve işini kaliteli yapması insanlar için önemli bir örnektir. O küçücük hayvanın ruhuna bu faaliyetleri yerine getirme yetisini koyarak onu bu davranışlarla donatması Allah’ın varlığına ve kudretine bir işarettir.⁶⁹⁵

Bayraklı, zikredilen bu âyetlerde Allah’ın hayvancılığın arıcılık boyutunu gündeme getirdiğini ve ziraat öğretiminin temellerini attığını ifade etmektedir. Nahl 65. âyetten beri ziraatın çeşitli boyutları ele alınmış durumdadır. Hayvancılığın bilimsel esaslara göre yapılmasının programı da burada verilmektedir.⁶⁹⁶

Bayraklı, “*Karınlarından, insanlara şifa olan türlü türlü renkte içecek çıkar.*” ifadesini yorumlayarak balın arının karnından yani midesinden çıktığını beyan etmektedir. Çeşitli çiçeklerden aldığı öz onun karnında bileşim haline gelerek bal olmaktadır. Müfessir, arının midesinden çıkan bal sıvısının üç tane özelliği olduğunu ifade etmektedir. Bunlar: Şarap, yani içilecek olması; farklı renklerde olması ve nihayet insanlar için onda şifa bulunmasıdır. Buradan hareketle Allah’ın, arıya öğrettikleri ile elde edeceğimiz balda ilaç olma özelliği vardır. Bu bizi şu neticeye götürebilir: Arı bir ilaç sanayii kurmuştur. Daha doğrusu Allah ona bu imalâthaneyi kurdurmuştur. İnsanlar da çiçeklerden ve doğal bitkilerden ilaç elde edebilirler. Allah bu âyetleriyle insanlara ilacı nasıl elde edecekleri, hammaddeyi nereden bulacakları konusunda adeta bir ders vermektedir.⁶⁹⁷

Bal sıvısının farklı renklerde olmasının sebebine değinen Bayraklı, arının farklı çiçek türlerine ve meyvelere uğramasından kaynaklandığını ifade etmektedir. Ayrıca farklı renklerin, farklı hastalıklara şifa olup olmadığının araştırılması ve arının karnının o sıvıya ne gibi bir bileşim kattığının da tespit edilmesi gerekmektedir. Öte yandan Allah, arı ile ilgili meselede ilaç imalatının hammaddesinin nerede bulunacağını ve onun ilaç

⁶⁹³ Nurettin Turgay, “Kur’ân Açısından Hayvanlar ve Bitkiler”, *Bildiriler*, ed. Fahri Kayadibi (İstanbul: Yalın Yayıncılık, 2008), 2/299-300.

⁶⁹⁴ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 11/18-19.

⁶⁹⁵ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 11/19.

⁶⁹⁶ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 11/19.

⁶⁹⁷ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 11/20.

haline dönüşümünü arı örneğini vererek anlatmakta, böylece şifanın özellikle biyolojik hastalıkların bilimsel yollarla elde edileceğine de işaret etmektedir.⁶⁹⁸

Balın şifa deposu olduğu ve çeşitli hastalıklara iyi geldiğine dair Hz. Peygamber’in bu konuda söylemiş olduğu hadisler bulunmaktadır. Nitekim sahabeden biri peygamberimize gelip kardeşinin karnının ağrıdığını söyleyince Hz. Peygamber (sav) ona bal içirmesini tavsiye etmiştir.⁶⁹⁹

Bu ve benzeri hadislerde de dile getirildiği gibi balın, sağlık açısından insanlara çok çeşitli faydaları bulunmaktadır. Aynı zamanda bal, pek çok hastalığa da şifadır. Bal, kan yapımı için vücudun gereksinim duyduğu enerjinin önemli bir bölümünü karşılamaktadır. Yine balın kan dolaşımını düzenlediği, damar sertliğini önlediği ve kanın temizlenmesinde etkin bir rol oynadığı bilinmektedir. Bunun yanında uzmanların bildirdiğine göre bal, kanser ve kalp hastalıklarına karşı etkili olmaktadır. Bir de bal, insan bedeninde oluşan yaraların tedavisinde merhem olarak kullanılmaktadır.⁷⁰⁰

Arılarla ilgili dikkat çekici bir başka konu, onların uçuşlarında izlediği yolların farklı olmasıdır. 1940’lı yıllarda yapılan bir araştırmanın neticesine göre arılar, genellikle güneşin konumundan yararlanarak yönlerini ayarlamakta; ayrıca rüzgârın yönü, dünyanın manyetik alanı gibi başka imkânlardan da faydalanmaktadır. Arıların, kovan üzerinde daire veya sekiz rakamı çizerek birbirlerine yol tarif ettikleri, çiçek alanları hakkında bilgi aktardıkları, bu bilgileri alan diğer arıların, bilmedikleri çiçek alanlarını kolaylıkla buldukları, dönüşlerinde ise “arı hattı” denilen en kestirme yolu kullandıkları da bilinmektedir.⁷⁰¹

Balın, lezzetli ve besleyici özelliğine değinen müfessir Yıldırım onun aynı zamanda sağlık açısından şifa verici bir besin olduğunu ifade etmiştir. Arıların bal özünü aldıkları çiçeklere göre balın rengi, çeşnisi ve kokusu değişim göstermektedir. Diğer taraftan bal gıdasına hekimlikte eskiden beri hem iyi bir besin, hem de ilâç olarak büyük değer verilmiştir. Zira bal şeker bakımından çok zengindir. %70-78’i şeker, ancak %17-20’si sudur. Ayrıca içerisinde çeşitli çiçeklerden alınmış güzel kokulu reçineler, madensel tuzlar, azotlu maddeler bulunmaktadır. 100 gram balda 325 kalori mevcuttur. Bunun yanı sıra balda vitamin de vardır. Diğer vitaminlere kıyasla ağırlıklı olarak A vitamini bulunmaktadır. Önemli vitaminlerden B karmaşık vitaminleri ile C vitamini de mevcuttur. Ancak C vitamininin miktarı baldan bala değişim göstermektedir.⁷⁰²

Diğer taraftan yorumu yapılan bu âyetlerde Allah, arının çiçeklerden bal elde etmesi ve bu balın onun karnından çıkmasının sistemini açıklamaktadır. Böylece ilaç yapmanın temellerini atmakta, insanlara bilimsel araştırma yapmaları için temeller

⁶⁹⁸ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 11/21.

⁶⁹⁹ Buhârî, “Tıp”, 24.

⁷⁰⁰ Ragıp Güzel - Ahmet Özpınar, *Kur’an’da Adı Geçen Besinler* (İstanbul: Çelik Yayınevi, 2006), 29.

⁷⁰¹ Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, 3/416-418.

⁷⁰² Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur’an Tefsiri*, 7/3350-3352.

hazırlamakta ve nihayet kendi kudretine dikkat çekerek iman etmeyi önermekte, bir çeşit ilahiyat dersi vermektedir.⁷⁰³

Netice olarak Allah, yaratmış olduğu her bir varlığı bir amaç doğrultusunda yaratmıştır. Bu duruma bazen küçük bir hayvan olan arıyı bazen de deve, sığır ve at vb. gibi insanların istifadesine sunulan hayvanları örnek vermiştir. Arının yapmış olduğu balın insan sağlığına birçok faydası olduğunu bilim ortaya koymaktadır. Balın şifa oluşunu ise asırlar önce Kur’an haber vermektedir. İnsanların bu ve benzeri yaratılan nimetlerin kıymetini bilerek şükürünü eda etmesi ve yüce yaratanın kudretini idrak ederek onun emirlerine uygun yaşaması öncelikli görevi olmalıdır.

⁷⁰³ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 11/21.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Kur'an-ı Kerim, insanların yaşam biçimine yön veren, sürekli okunan okunması ibadet olan, indiği dönemden bu yana en küçük bir değişikliğe uğramadan günümüze kadar gelen ilahi ve evrensel bir kitaptır. Kur'an'ın nazil olduğu döneme bakıldığında ilk muhatapların ayetleri anlamada bir problem yaşamadığı görülmektedir. Zira konuşulan dilin Arapça olması ve ilk muhatapların anlama güçlüğü çektiği ayetleri doğrudan ilk müfessir olan Hz. Peygamber'e iletmeleri ve nüzul sürecinde yaşanan olaylara vakıf olmaları, Kur'an'ı anlamayı kolaylaştırmıştır.

Hz. Peygamber'in vefatı, İslam ülkelerinin sınırlarının genişlemesi ve konuşulan dillerin farklı olması, Kur'an ayetlerinin anlaşılması noktasında bazı problemleri de beraberinde getirmiştir. Bu durum, ayetlerin açıklanma ihtiyacını doğurmuştur. Her dönemde müfessirler, ayetleri en doğru şekilde anlamaya çaba sarf etmiş ve birçok tefsir kitabının yazılmasına vesile olmuştur.

Müfessirlerin, yaşadığı dönemin şartlarından etkilendiği ve bu durumun yazılan eserlere yansıdığı görülmektedir. Dolayısıyla tarihi süreç içerisinde yazılan tefsir kitapları incelendiğinde, fıkî, kelâmî, lügavî ve sosyal yönü vb. ağır basan tefsirler yazılmıştır. Bu farklılığın nedenini, yaşanan dönemde hâkim olan ilmi ve sosyo-kültürel dinamiklere bağlamak mümkündür. Bu nedenle tefsirler, içinde yaşanan zamanın ve mekânın şartlarına göre farklılık arz etmeye başlamıştır. Nitekim bu yönelişlerden bir tanesi de ilk dönemlerden itibaren izlerine rastlanan ve günümüzde varlığını devam ettiren bilimsel tefsir yönelişidir. Gazzali ile başlayan bu tefsir hareketini, ilk sistemleştiren kişi Fahreddin er-Râzî olmuştur.

Bilimsel olarak kesinliği henüz ispatlanmamış olan ilmi gelişmelerin, ilk dönemlerde bazı müfessirler tarafından benimsenerek tefsirlerinde bu gelişmelere yer vermeleri, daha sonraki dönemlerde bu tevillerin yanlışlığının ortaya konulması, insanların bilimsel tefsire bakış açısını olumsuz yönde etkilediğini ifade etmek mümkündür. Diğer taraftan bazı müfessirlerin anlam bütünlüğünü gözetmeden ve ayetin asıl vermek istediği mesajın dışına çıkarak, Kur'an'da bulunan her ayeti bilimsel perspektifte tefsir etme isteği, onu olumsuz yönde etkileyen diğer bir faktördür.

Bilimsel tefsiri savunanlar olduğu gibi onun gereksiz bir uğraş olduğunu ifade ederek eleştirenler de olmuştur. Her iki tarafında kendine göre haklı sebepleri bulunmaktadır. Nitekim günümüz müfessirlerinden birçoğu az da olsa, bazı ayetleri bilimsel yönden tefsir ettiği müşahade edilmektedir. Hatta bilimsel tefsire karşı çıkanların dahi eserlerinde bazı ayetleri, bilimsel olarak tefsir ettiği görülmektedir. Zira bir müfessirin bu durumu göz ardı etmesi mümkün değildir.

Günümüzde bilim ve teknoloji baş döndürücü bir şekilde ilerleyişine devam etmektedir. Birçok alanda doğruluğu ispatlanmış kesin bilgiler mevcuttur. Dolayısıyla Kur'an'ın işaret ettiği bilimsel bilgiler, bilimin ilerlemesiyle daha iyi anlaşılmaktadır. Bilimsel gelişmeleri göz ardı ederek kevnî ayetler konusunda önceki âlimlerin

yorumlarıyla yetinmek ve yaşadığımız çağda bilimsel gelişmelere kayıtsız kalmak oldukça yanlış bir tutumdur. Zira bilimin ilerlemesiyle ayetlerde verilmek istenen mesajlar günümüzde daha iyi anlaşılmaktadır.

Kur'an'ın birçok ayetinde, insanın yaratılışına, göklerin ve yerin yaratılışına, dağlara, denizlere, hayvanlara ve dünyada insanoğlunun istifadesine sunulan nimetlerin varlığına dikkat çekilmiştir. Elbette bu nimetler boşuna zikredilmemiştir. Bunlar, Allah'ın varlığına, birliğine ve tek bir ilah olduğuna birer işarettir. Allah, Kur'an'da, astronomi, jeoloji, biyoloji, tıp ve fizik gibi bilimlerle ilgili ayetlerden örnekler vererek insanları düşünmeye sevk etmiştir. Öte yandan Allah, kâinattaki yaratmış olduğu nimetlere dikkatimizi çekmiş, bu alanlara yönelerek araştırma yapılması gerektiğine işaret etmiştir.

Günümüz müfessirlerinden Bayraktar Bayraklı, kaleme aldığı “*Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*” adlı eserinde Kur'an-ı Kerim'de bulunan bazı ayetleri bilimsel bir anlayışla tefsir ederek, Kur'an'ın bilimsel yönden icazını ortaya koymaya çalışmıştır. Bayraklı, her ayeti bilimsel bir anlayışla tefsir etme eğiliminde değildir. Diğer taraftan müfessirin bir eğitimci olmasından dolayı eğitim ve öğrenim hakkında bilgi veren ayetler üzerinde sıkça durduğu ve geniş açıklamalara yer verdiği görülmektedir.

Tefsirini bilimsel açıdan incelediğimiz Bayraktar Bayraklı, kâinatın yaratılması ve genişlemesi, insanın yaratılması ve yaratılış aşamasındaki merhaleler, maddenin ısınlanması, kömür madeninin oluşumu, bal arısı vb. gibi konularda bilimsel olarak bazı açıklamalar yapmıştır. Misal, kâinatın yaratılmadan önce tek bir gaz kütlesi olduğunu, Allah'ın önce hidrojen gazını yarattığını, günümüzde “big bang” olarak tabir edilen büyük patlamayı gerçekleştirdiğini, insan bedenini meydana getiren elementler ile toprakta bulunan elementlerin benzer olduğunu ve bunu yapılan araştırmalara atıfta bulunarak bilimsel açıdan yorumlamıştır. Öte yandan Hz. Süleyman zamanında Belkıs'ın tahtının göz açıp kapayıncaya kadar geçen bir süre zarfında getirilmesi olayında, teknoloji ve bilginin devreye girdiğini ifade ederek bu olayı maddenin ısınmasına bir işaret olarak yorumlamıştır. Bunun gibi bilimsel çıkarımları çoğaltmak mümkündür.

Bayraklı'nın her ayeti bilimsel açıdan tefsir etmediğini ve kendisinin de böyle bir iddiasının olmadığını ifade etmiştik. Bilimsel sayılabilecek konularda bilimsel gözlem ve onun getirdiği bilimsel bilginin asıl amacının Allah'ın varlığına ve birliğine iman olduğu tefsirin birçok yerinde dile getirilmiştir. Müfessir, bilimsel olarak ayetlerle ilgili kendi yorumunu yaptıktan sonra olaylara ibret nazarıyla bakılarak bir ders çıkarılmasını ve o konu hakkında gerekli bilimsel araştırmaların yapılmasını istemektedir.

Bayraklı, tefsirinde özellikle bilimsel konularda mutedil bir tutum sergilemiştir. Fazla ayrıntıya girmeden ve zorlama yorumlamalardan kaçınarak kesinliği henüz netleşmeyen konularda, ayette buna işaret ediliyor gibi ifadeler kullanmıştır. Bayraklı'nın günümüz müfessirlerinden olması bakımından bilimsel olaylara kayıtsız kalmadığı ve eserinde bilimsel tefsirde öne çıkan ilk dönem müfessirlerinden olan Fahreddin er-Râzî ve son dönemde tefsirlerinde yine bilimsel açıklamalarda bulunan Elmalılı ve Süleyman

Ateş gibi müfessirlerin tefsirlerine, bilimsel konuları açıklarken kaynak olarak atıfta bulunmuştur. Bir müfessirin yaşadığı çağdaki bilimsel gelişmelere kayıtsız kalmaması olası bir durumdur.

Netice olarak, Kur'an'ın indiği dönemden bu yana her çağdaki insanlara hitap etmesi ve evrensel olması onun mu'ciz bir kelim olduğu göstermektedir. Her dönemde insanların ondan anladıklarının farklı olması doğal karşılanmalıdır. Kur'an'ı tefsir ederken ihtiyatlı olunması gereken konu, zoraki bilimsel yorumlar çıkarmak yerine bilimsel gelişmelere işaret eden ayetleri iyi anlayarak bu konular hakkında bilgi sahibi olmak ve ayetlerin vermek istediği mananın dışına çıkmadan amaçları doğrultusunda tefsir edilmeleri gerekmektedir.

Tefsirini bilimsel yönden değerlendirdiğimiz müfessir Bayraklı, bilimsel tefsiri Yüce Allah'ın sonsuz kudretinin ve yaratılıştaki mükemmelliğin idraki için bir araç olarak görmektedir. Bilimsel konulara işaret eden ayetleri bu amaç doğrultusunda değerlendirmiştir. Kur'an'ın bir bilim kitabı olmadığı ve onun asıl maksadının insanları, Allah'ın varlığına, birliğine, kulluğa, güzel ahlaka ve adalete yöneltmek ve yaratılış kudretine dikkat çekmek olduğunu belirtmiştir.

Son olarak kurallarına uygun doğru bir şekilde yapılan bilimsel tefsir, ayetlerin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Her müfessir kendi döneminde, Kur'an'ı açıklarken aşırıya kaçmadan bilimsel gelişmelerden istifade etmelidir. Günümüzde ortaya çıkan bilimsel gelişmelere bakıldığında Kur'an ile bilim arasında asla bir çelişkinin olmadığı görülmektedir. Buradan hareketle bilim ilerledikçe Kur'an-ı Kerim'in işaret ettiği bilimsel olaylar daha iyi anlaşılmaktadır. Bu gelişmeler onun mu'ciz bir kelim olduğunu ortaya koymaktadır.

KAYNAKLAR

- Akbaş, Ahmet. “Kur’an’ın Bilimsel Veriler Işığında Yorumlanmasına Yönelik Eleştirilerin Kritiği”. *Kur’an ve Pozitif Bilim*. ed. M. Turan Çalışkan. 249-309. İstanbul: Kuramer Yayınları, 2020.
- Akın, Sedef. *Fizik 3*. Ankara: MEB. Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü Yayınları, 2021.
- Akman, Yıldırım. *Botanik Bitki Biyolojisine Giriş*. Ankara: Palme Yayınları, 1991.
- Alpsoy, Said. *Kur’an En Büyük Mucize*. İstanbul: Gelenek Yayınları, 2008.
- Arslan, Osman. *Bayraktar Bayraklı’nın Tefsirinde Müteşâbih Ayetleri Yorumlama Yöntemi*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Arslan, Osman. *Tantavî Cevheri Örneğinde Bilimsel Tefsir*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Ateş, Abdurrahman. “Geçmişten Günümüze Bilimsel Tefsir Okulu”. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. 2/4 (Şubat 2002), 117-141.
- Ateş, Süleyman. *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1988.
- Atilla, Mustafa. *Bayraktar Bayraklı’nın Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri Adlı Eseri ve Kadın Hakkındaki Ayetlere Getirdiği Yorumlar*. Iğdır: Iğdır Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Aydın, Hayati. “Bilimsel Tefsir Anlayışına Karşı Çıkanlara Reddiye Bağlamında Bilimsel Tefsir ve İlmî Değeri”. *Kur’an ve Pozitif Bilim*. ed. M. Turan Çalışkan. 93-107. İstanbul: Kuramer Yayınları, 2020.
- Ayyıldız, Muhammed – Sağlam, Mustafa. “en-Nesefî’nin en-Neml Sûresi Tefsirinde Geçen Hz. Süleyman ile İlgili Rivayetlerin İsrâiliyat Açısından Değerlendirilmesi”. *İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 17 (Haziran 2022), 1-25.
- Bâr, Muhammed Ali. *Kur’ân-ı Kerim Ve Modern Tıbbı Göre İnsanın Yaratılışı*. çev. Abdulvehhab Öztürk. Ankara: TDV Yayınları, 1991.
- Bayraklı, Bayraktar. *Allah Tasavvuru*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2016.
- Bayraklı, Bayraktar. *Ayetler Işığında İman İbadet ve Ahlak Üzerine Sohbetler*. İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2008.
- Bayraklı, Bayraktar. *Din ve İletişim*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2016.
- Bayraklı, Bayraktar. *Din ve Kadın*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2013.
- Bayraklı, Bayraktar. *Farabi’de Devlet Felsefesi*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2015.

- Bayraklı, Bayraktar. *İnsanlığın Vebası Şirk*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2020.
- Bayraklı, Bayraktar. *İslam'da Eğitim*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2012.
- Bayraklı, Bayraktar. *Kur'an Toplam Kalite Yönetimidir*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2015.
- Bayraklı, Bayraktar. *Kur'an'a Göre Beşeri Siyaset*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2020.
- Bayraklı, Bayraktar. *Kur'an'a Göre Kiminle*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2020.
- Bayraklı, Bayraktar. *Kur'an'a Göre Müslüman Şahsiyeti*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2017.
- Bayraklı, Bayraktar. *Kur'an'a Göre Takva*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2020.
- Bayraklı, Bayraktar. *Kur'an'da Hz. Peygamber*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2016.
- Bayraklı, Bayraktar. *Kur'an'sız Müslümanlık*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2017.
- Bayraklı, Bayraktar. *Kur'an-ı Kerim Meâli*. Çev. Bayraktar Bayraklı. İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2016.
- Bayraklı, Bayraktar. *Kur'an-i Ahlak*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2011.
- Bayraklı, Bayraktar. *Mukayeseli Eğitim Felsefesi*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2016.
- Bayraklı, Bayraktar. *Vahyin Hedeflediği Toplum*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2012.
- Bayraklı, Bayraktar. *Vahyin Işığında İnsan ve Çevresi*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2015.
- Bayraklı, Bayraktar. *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*. İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2008.
- Bayraktar, Mehmet. *İslam'da Bilim ve Teknoloji Tarihi*. Ankara: TDV Yayınları, 1985.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*. İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınevi, ts.
- Bostan, İdris. "Gemi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/8-11. Ankara: TDV Yayınları, 1996.
- Boyarbay, Gülcan. *Bayraktar Bayraklı'nın Tefsirinde Kur'an'ın Çağdaş Yorumları ve Kur'an'ı Yorumlama Yöntemi Üzerine Bir Değerlendirme*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Bozkurt, Nebi. "İçki". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 21/455-456. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Bucaille, Maurice. *Tevrat, İnciller, Kur'ân-ı Kerim ve Bilim*. çev. Suat Yıldırım. İzmir: Işık Yayınları, 2005.

- el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi 'u 'ş-Sahîh*. 7 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Bulut, Mehmet Ali. *Can Boğazdan Çıkar Kan Gruplarına Göre Beslenme*. İstanbul: Hayat Yayınları, 2012.
- Bursevî, İsmail Hakkı. *Muhtasar Rûhu'l Beyân Tefsiri*. çev. Muhammed Ali esSabûnî. İstanbul: Damla Yayınevi, 2002.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Tarihi*. Ankara: Fecr Yayınevi, 1996.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usulü*. Ankara: TDV Yayınları, 2015.
- el-Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammad. *Tâcu'l-Lüga ve Sihâhu'l-Arabiyye*. thk. Ahmed Abdulğafûr Attar. 1 Cilt. Beyrût: Daru'l-İlm, 1987.
- Cevherî, Tantavî. *el-Cevâhir fî Tefsîri'l Kur'ân*. Mısır: 1931.
- Çapan, Ergün. "İfrat ve Tefrit Arasında Kur'an ve İlmi Hakikatler". *EKEV Akademi Dergisi*. 16/51 (2012), 167-196.
- Çelik, Ömer. *Tek Kaynak İki Irmak Kur'an'dan Teknolojik Yansımalar*. İzmir: Işık Akademi Yayınları 2009.
- Çetin, Abdurrahman. "Nesih". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/579. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Demir, Şehmus. "Bilimsel Tefsirin Tarihî Süreci ve Eleştirisi". *Kur'an ve Pozitif Bilim*. ed. M. Turan Çalışkan. 61-86. İstanbul: Kuramer Yayınları, 2020.
- Demir, Şehmus. *Kur'ân'ın Yeniden Yorumlanması*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2014.
- Demirci, Muhsin. *Kur'an Tarihi*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005.
- Demirci, Muhsin. *Kuranın Temel Konuları*. İstanbul: İfav Yayınları, 2000.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Tarihi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2003.
- Diş, Atilla. *Aile Boyu Sağlık ve Kişisel Bakım Rehberi*. İstanbul: Yeni Şafak Yayınları, 2007.
- Duman, Zeki. *Kur'an ve Tıbbı Göre İnsanın Yaratılışı ve Tüp Bebek Hadisesi*. İstanbul: Nil yayınları, 1991.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. İshâk es-Sicistânî. *es-Sünen*. 4 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Eren, Cüneyt. "Bilimsel Tefsir Metodolojisi". *İslâmî İlimlerde Metodoloji/Usûl Meselesi-1*. ed. İsmail Kurt. 560-571. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005.

- Ertan, Ayfer vd., *Maden Teknolojisi Genel Jeoloji 9. Sınıf Ders Kitabı*. Ankara: MEB Yayınları, 2020.
- Esed, Muhammed. *Kur'an Mesajı*. çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk. 3 Cilt. İstanbul: İşaret Yayınları, 1999.
- Fehd, Tevfik. "İlm-i Felek". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/126-129. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- el-Ferâhîdî, Halîl b. Ahmed. *Kitabü'l-Ayn*. 4 Cilt. Beyrut: Daru'l Kutubi'l İlmiyye, 2003.
- el-Gazzâlî, Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed. *Cevâhiru'l Kur'ân*. çev. Abdülhalik Duram. İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2011.
- el-Gazzâlî, Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed. *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*. çev. Ahmed Serdaroğlu. İstanbul: Bedir Yayınları, 1974.
- Gezer, Süleyman. "Enzelnâ el-Hadîd İfadesinin Tercüme ve Yorumları Üzerine Bazı Değerlendirmeler". *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/10 (Şubat 2006), 97-110.
- Gezer, Süleyman. *Kur'an'ın Bilimsel Yorumu Bir Zihniyet Tahlili*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.
- Güllüce, Veysel. "Destekleyenler ve Karşı olanlar Açısından Bilimsel Tefsir". *Kur'an ve Pozitif Bilim*. ed. M. Turan Çalışkan. 111-155. İstanbul: Kuramer Yayınları, 2020.
- Güllüce, Veysel. "İbn Rüşd'ün Eserlerindeki Bilimsel Tefsir Örnekler". *Diyanet İlmi Dergi* 48/3 (Eylül 2012), 79-88.
- Güllüce, Veysel. *Bilimsel Tefsirde Usûl*. Erzurum: Aktif Yayınevi, 2007.
- Güzel, Ragıp - Özpınar, Ahmet. *Kur'an'da Adı Geçen Besinler* İstanbul: Çelik Yayınevi, 2006.
- Han, Fethullah. *Kur'ân ve Ayetleri*. çev. Safiye Gülen. İstanbul: İnkılap Yayınları, 1998.
- Hatiboğlu, Çiğdem Ataman vd. *Hıv Bilgilendirme Kitabı*. Ankara: Türk Klinik Mikrobiyoloji ve Enfeksiyon Hastalıkları Derneği Yayınları, 2016.
- Hawking, Stephen. *Zamanın Kısa Tarihi*. çev. Barış Gönülşen. İstanbul: Alfa Yayınları, 2015.
- Işık, "Emin. En'âm Sûresi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 11/169-170. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Işık, Emin. "A'lâ Sûresi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/311. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Işık, Emin. "Hadîd Sûresi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/13-14. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

- İbn Âşûr, Muhammed b. Tâhir. *et-Tahrîr ve't-Tenvîr Mine't-Tefsîr*. Beyrut: Müessesetu Tarîh, 2000.
- İbni Kesir, Ebu'l Fidâ İsmail. *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*. çev. Bekir Karlığa-Bedrettin Çetiner. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1993.
- el-İsfahânî, Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb. *El-Müfredât Fi Garîbi'l-Kur'an*. çev. Yusuf Türker. İstanbul: Pınar Yayınları, 2007.
- Kadıoğlu, Asım - Kaya, Yusuf. *Genel Botanik* Erzurum: Ayhan Ofset Yayınları, 2001.
- Kalkan, Yunus. *Büyük Patlama ve Yaratılış BigBang Teorisinin Teistik Deliller Açısından Değeri*. Ankara: Serencam Yayınları, 2019.
- Karaçam, İsmail. *En Büyük Mucize Kur'an'ın İlmî ve Edebî Sırları*. İstanbul: Yeni Şafak Yayınları, 2005.
- Karaman, Hayrettin vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014.
- Kaya, Mahmut. “Ay”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/182-183. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Kazar, Erman. *Kur'an'ın Allah'tan Geldiğinin Delilleri*. İstanbul: e-Kitap Yayınları, 2018.
- Kırca, Celal. “Bir Anlama Sorunu Olarak Kur'an Yorumlarında Rasyonalizasyon”. *Tarihten Günümüze Kur'an'a Yaklaşımlar*. ed. Bilal Gökkır vd. 181-212. İstanbul: İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi, 2010.
- Kırca, Celal. *İlimler ve Yorumlar Açısından Kur'an'a Yönelişler*. İstanbul: Marifet Yayınları, 2009.
- Kırca, Celal. *Kur'an ve Bilim*. İstanbul: Marifet Yayınları, 1997.
- Kırca, Celal. *Kur'an ve Fen Bilimleri*. İstanbul: Marifet Yayınları, 1997.
- Kırca, Celal. *Kur'an'ı Kerim ve Modern İlimler*. İstanbul: Marifet Yayınları, 1982.
- Kubat, Mehmet. “Kur'an'ın Öğretisi ve Modern Bilimin Verileri Işığında Düz Dünya Teorisi'nin Tartışılması”. *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 10/2 (Kasım 2019), 321-352.
- el-Kurtubî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed. *el- Câmiu li-Ahkâmi'l- Kur'an*. çev. Beşir Eryarsoy. İstanbul: Buruç Yayınları, 1997.
- Kutluer, İlhan. “İlim”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/109-114. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Kutub, Seyyid b. İbrâhîm b. Hüseyin eş-Şâzilî. *Fî Zilâli'l-Kur'an*. çev. M. Emin Saraç-İ. Hakkı Şengüler- Bekir Karlığa. İstanbul: Hikmet Yayınları, 1979.

- Lightman, Alan. *Yıldızların Zamanı*. çev. Murat Alev. Ankara: TÜBİTAK Yayınları, 2000.
- Moore, Keith Leon vd., *Klinik Yönleri ile İnsan Embriyolojisi*. çev. Mehmet Yıldırım vd. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri, 2002.
- Moore, Patrick. *Gezegenler Kılavuz*. çev. Özlem Özbal. Ankara: TÜBİTAK Yayınları, 2000.
- MTA, Maden Arama ve Tetkik Genel Müdürlüğü. Dünyada ve Türkiye’de Demir (Eylül 2017). <https://www.mta.gov.tr>.
- en-Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî. *es-Sünen*. 8 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Nevfel, Abdurrezzak. *Allah ve Modern İlim*. çev. Akif Nuri Karcıoğlu. İstanbul: Dâva Yayınları, 1978.
- Oğuz, Sıdika vd. “Üniversite Öğrencilerinin Alkol Kullanma ve Alkolün Kalp Sağlığı Üzerindeki Etkisini Bilme Durumu”. *Adıyaman Üniversitesi Sağlık Bilim Dergisi* 1/2 (2015), 65-76.
- Opitz, Karl. *Kur’an’da Tababet*. çev. Feridun Nafiz Uzluk. Ankara: AÜ. Tıp Fakültesi Yayınları, 1971.
- Öz, Ahmet. *Kur’an’ı Anlamada Bağlam*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2016.
- Öz, Ahmet. *Kur’an’ın Ana Konuları*. İstanbul: Ensar yayınları, 2021.
- Özdemir, Şuayip. “Alkol ve Uyuşturucunun Zararları ve Gençliğin Alkol ve Uyuşturucudan Korunmasında Alınması Gerekli Önlemler”. *Diyanet İlmi Dergi* 40/4 (Aralık 2004), 99-112.
- Özyazıcı, Alparslan. *Alkollü İçkiler Sigara ve Madde Bağımlılığı*. Ankara: DİB yayınları, 2012.
- er-Râzî, Fahrüddin. *Tefsir-i Kebir Mefâtihi’l-Gayb*. 14 Cilt. Ankara: Akçağ Yayınları, 1990.
- es-Suyûtî, Celaleddin Abdurrahman. *el-İtkân fî Ulûmi’l-Kur’ân*. 2 Cilt. Beyrut: Dâr-u İbn Kesîr, 2002.
- eş-Şâtıbî, Ebû İshâk. *el-Muvâfakât fî Usûli’ş-Şerî’a*. çev. İbrahim Ramazan. 2 Cilt. Beyrut: Dârü’l-Ma‘rife, 2004.
- Şeftalioğlu, Aysel. *İnsan Embriyolojisi*. Ankara: Tıp Teknik Yayınları, 1998.
- Şimşek, Mehmet Sait. “İlmî Tefsir Üzerine”, *Günümüz Din Bilimleri Araştırmaları ve Problemleri Sempozyumu*. 199-204. Samsun: Tdv Yayınları, 1989.
- Şimşek, Mehmet Sait. *Günümüz Tefsir Problemleri*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2017.

- Tabbara, Abdülfettah. *Kur'an ve Modern İlim*. çev. Celal Yıldırım. Konya: Uysal Yayınevi, Ts.
- et-Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir. *Taberî Tefsiri*. Hisar Yayınevi: 8/514.
- Tanın, Turan – Erev, Muhittin. *Astronomi Dersleri*. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri, 1970.
- Temel, Ahmet Vefa. “Kur'an'daki Meteorolojik Kavramların Değerlendirilmesi”. *Diyanet İlmî Dergi* 57/1 (Mart 2021), 75-104.
- Tiyek, Fatih. “Kur'an Ayetlerini Bilimsel Verilerle İlişkilendirmenin Çerçevesi Üzerine”. *Kur'an ve Pozitif Bilim*. ed. M. Turan Çalışkan. İstanbul: Kuramer Yayınları, 2020.
- Toker, Cihat. *Bitki Morfolojisi*. Ankara: AÜ. Fen Fakültesi Biyoloji Bölümü Yayınları, 2004.
- Topal, Sümeyra vd. “Emzirmenin Anne Sağlığına Yararları”. *Sakarya Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi* 3/1 (Mart 2017), 26-29.
- Topaloğlu, Bekir. “Kıyamet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 25/516-522. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Tosun, Musa. “Tıp Açısından İçki”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 21/462-464. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Tuna, Taşkın. *Uzayın Sırları*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1994.
- Turgay, Nurettin. “Kur'ân Açısından Hayvanlar ve Bitkiler”. *Bildiriler*. ed. Fahri Kayadibi. 2/299-300. İstanbul: Yalın Yayıncılık, 2008.
- Yakıt, İsmail. “Kur'an'da İnsanın Yaratılışı ve Evrimi”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (1998), 1-16.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1995.
- Yeniçeri, Celal. “Güneş”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/291-292. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Yeniçeri, Celal. *Uzay Ayetleri Tefsiri*. İstanbul: Erkam Yayınları, 1995.
- Yıldırım, Celal. *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*. İzmir: Anadolu Yayınları, 1991.
- Zehebî, Muhammed Hüseyin. *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*. 2 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadis, 2005.
- ez-Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Carullah Muhammed b. Ömer. *el-Keşşâf An Hakâ'iki Ğavâmi'zî't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîli fî Vücûhi't-Te'vîl*. çev. Ahmet Alim vd. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2018.

Zindânî, Abdülmecid. *Kur'an'da İlmî Mucizeler*. çev. Resul Tosun. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1995.

Zuhaylî, Vehbe. *Tefsirü'l-Münir*. Risale Yayınları: 9/40-43.

ez-Zürkânî, Muhammed Abdülazîm. *Menâhilü'l İrfân fî Ulûmi'l Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l Kütübi'l İlmîyye, 2004.

İnternet Kaynakları

<https://www.biyografi.info/kisi/bayraktarbayrakli>, (Erişim Tarihi: 09.06.2021).

<https://www.benlikitap.com/urun/imtihan-pedagojisi-ve-olcme-degerlendirme-teknikleri>; (Erişim tarihi, 10.06.2021).

İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ), “Güneş Sistemi I: Güneş Sistemi ve Oluşumu” (Erişim 17 Mart 2022).

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Jeoloji> (Erişim 28 Haziran 2022).

<https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/bulasici-hastaliklar/hiv-aids> (Erişim Tarihi 22.08.2022).

<https://biyolojik.org/zooloji/101-zooloji-zoology> (Erişim Tarihi 24.08.2022).

<https://www.facebook.com/pg/byrktrbayrakli>, (Erişim Tarihi: 09.06.2021).